

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

ВБД: 809.5+809.155.0

Бо ҳуқуқи дастнавис

БАХЕТГУЛИ АЙМАЙТИ
(BAIHETIGUL AIMATI)

**МАЪНОИ КОНСЕПТУАЛИИ “ШОДӢ” ҲАМЧУН ПАДИДАИ ЗАБОНӢ-
ФАРҲАНГӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА ЧИНӢ**

Диссертатсия

барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯйи
ихтисоси 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302– Забоншиносии муқоисавӣ-
таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ)

**Рохбари илмӣ: доктори илмҳои
филологӣ, профессор Гулназарзода Ж.Б.**

Душанбе-2025

МУНДАРИЧА	
РУЙХАТИ ИХТИСОРАҲО ВА АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ.....	3
МУҚАДДИМА.....	4
БОБИ I ҶОЙГОҲИ МАЪНОИ КОНСЕПТУАЛӢ ДАР НИЗОМИ МАЪНОШИНОСӢ.....	15
1.1.Консепт ва хусусияти он.....	15
1.2. Меъёри шинохти маънои консептуалӣ.....	28
1.3. Муқоисаи маънои луғавӣ ва маънои консептуалӣ: умумият ва фарқ.....	35
1.4.Таҳқиқи ҷанбаҳои назариявии мафҳуми консепт дар забоншиносии тоҷик.....	43
Хулосаи боби якум.....	49
БОБИ II ТАҲЛИЛИ МАЪНОИ КОНСЕПТУАЛИИ “ШОДӢ” ДАР ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА ЧИНӢ.....	51
2.1.Маълумоти умумӣ доир ба консепти “шодӣ”.....	51
2.2.Ҷойгоҳи маънои консепти “шодӣ” дар забони тоҷикӣ.....	58
2.3. Хусусияти забонии консепти шодӣ дар забони чинӣ.....	90
Хулосаи боби дуюм.....	109
БОБИ III. ТАҲҚИҚИ МУҚОИСАВИИ ВИЖАГИҲОИ ЗАБОНИЮ ФАРҲАНГИИ КОНСЕПТИ “ШОДӢ” ДАР ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА ЧИНӢ.....	111
3.1. Таҳлили маънои консепти “шодӣ” дар таърихи забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ.....	111
3.2. Марзи маъноӣ, таҳаввули маҷоз ва ифодаи маърифатии “шодӣ” дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ.....	121
3.3. Муқоисаи ифодаи хусусиятҳои фарҳангии консепти “шодӣ”-и воҳидҳои фразеологӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ.....	137
3.4. Ифодаи консепти “шодӣ” дар номи ашхоси тоҷикӣ ва чинӣ.....	143
Хулосаи боби сеюм.....	148
ХУЛОСА	150
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ.....	154
РУЙХАТИ АДАБИЁТ	155
ИНТИШОРОТ АЗ РУЙИ МАВЗУИ ИЛМӢ.....	177

НОМГҶӢИ ИХТИСОРАӢО ВА АЛОМАТӢОИ ШАРТӢ

Автореф – автореферат

ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь

ФЗТ – Фарҳанги забони тоҷикӣ

ФИРЗТ – Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик

ФМЗТ – Фарҳанги мукаммали забони тоҷикӣ

ФТЗТ – Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Таҳқиқоти диссертационии мазкур ба пажӯҳиши маъноӣ концептуалии “шодӣ” дар муқоисаи забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ бахшида шудааст. Имрӯзҳо концепт бештар дар доираи самтҳои мухталифи забоншиносӣ, аз қабили забоншиносии шинохтӣ (когнитивӣ), фарҳангӣ, қавмӣ баррасиву таҳқиқ мегардад. Аммо дар таҳқиқоти мазкур таваҷҷуҳи асосӣ ба пажӯҳиши хусусияти забонӣ-фарҳангии яке аз маъноҳои эҳсосотӣ, яъне олами ботинии инсон, ҳамчун соҳиби фарҳанги муайян дар доираи парадигмаи инсонмехварӣ равона гардидааст.

Ҳанӯз файласуфони антиқа чун Арасту, Демокрит, Зенон, Ксенофан, Тит Лукретсий Кар, Парменид, Афлотун, Суқрот ба таҳлили муносибатҳои забон ва фарҳанг оғоз намуда, нақши ғаъоли забонро дар ташаккули фарҳанг қайд намуданд, робитаи забон ва фарҳангро бо табиат ва ҷомеа нишон доданд робитаи забон ва фарҳанг, вазифаҳои онҳоро дар танзими иҷтимоии рафтори инсон баррасӣ карда буданд.

Истилоҳи концепт ҳоси илмҳои фалсафа ва забоншиносӣ буда, дар асарҳои С.А. Аскольдов, Д.С. Лихачев, А.П. Бабушкин, Е.С. Кубрякова, М.В. Пименов, З.Д. Попов, А. Стернин ва дигарон хуб таҳқиқ шудааст, ки баъдтар муфассал андешаҳои ин олиморо баррасӣ хоҳем кард.

Дар асрҳои миёна ақидаи робитаи забон бо фарҳанг дар тӯли таърихи рушди онҳо [Ф. Бэкон] тасдиқ шуд ва Г. Гердер диққати худро ба пайдарпайии фарҳанг тавассути забон равона карда, забонро ҳамчун воситаи сабт ва интиқоли андешаҳо, таҷрибаи фарҳанги миллий ва ҳоси мардум муайян кард.

Таърихшиногон қадим Геродот, Фукидид, Страбон, ки бо тасвирҳои таърихӣ машғул буданд, қайд карданд, ки ҳар як халқ хусусияти вижа дорад ва ин далелро бо хусусиятҳои таърих, анъанаҳо, фарҳанг ва хусусиятҳои муҳити атроф алоқаманд медонистанд.

Имрӯзҳо таҳқиқи концептҳо, ки дар шуури халқҳои гуногунзабону гуногунфарҳанг таҷассум ёфтаанд, таваҷҷуҳи забоншиносону муҳаққиқонро зиёд ба худ ҷалб намудааст. Забоншиносон роҷеъ ба мафҳуми “концепт” фикру

акидаи мухталиф баён намудаанд, аз ҷумла забоншиноси рус Ю. Степанов масоили гуногун марбут ба концептро баррасӣ намуда, чунин ибрози ақида намудааст: “Концепт – ин мисли пораи фарҳанг дар тафаккури инсон мебошад; дар шакле, ки фарҳанг ба ҷаҳони маънавии инсон дохил мешавад. Аз тарафи дигар, концепт – ин ҳамон воситае, ки инсони одӣ, на “офарандаи арзишҳои фарҳангӣ”, худаш ҷузъи фарҳанг мебошад ва дар баъзе маврид ба он таъсир мерасонад, махсуб меёбад” [Ю. Степанов, с. 43].

Дар концептҳо тамоми тасаввуроти инсон доир ба олами ҳастии ҳам дидашаванда ва ҳам маънавӣ, ки ўро ихота кардааст, ҷамъбаст мегардад.

Дар рисола мо концепти “шодӣ”-ро аз нигоҳи ҷаҳонбинии Шарқ, ки тавассути воҳидҳои забон, зарбулмасалу мақол, афоризм ва ибораҳои рехта оварда шудаанд, баррасӣ намудаем ва ифодашавии хусусияти фарҳангии ин концептро бо дигар васила низ ишора кардем. Аз ин лиҳоз, мо дар доираи фарҳанги Шарқ ва бо мурури замон баррасӣ кардани ин масъаларо бамаврид ва мубрам мешуморем. Ин матлабро бо он шарҳ додан мебарем, ки агар вожаи шодиро дар асарҳои бадеӣ, шеърҳо, зарбулмасалу ибораҳои рехта дар муқоисаи забонҳои тоҷикӣ ва ҷинӣ таҳқиқ намоем, маълум мегардад, ки дар забону фарҳанги ҳар ду халқият фарқияту монандӣ вучуд дорад.

Аҳаммияти мавзуи диссертатсияи мазкур дар он аст, ки дар маркази диққати илмҳои инсонмехварии муосир асосан олами ботинӣ, ғайбӣ, маърифатӣ эҷодӣ, шууру тафаккур, забон ва фарҳанги инсон қарор гирифтааст. Ҳамчунин, забоншиносии муосир ба масъалаи муайян сохтани таъсири мутақобилаи забонҳо ва таҷассуми андешаҳои арзишӣ тавассути воҳидҳои забон ва нутқ пардохтааст. Натиҷаи вербалии афкори донишномавӣ, эҳсосӣ-ҳиссиётӣ, миллию фарҳангӣ, ғайбӣ ассотативии доираи муайяни мавзӯро концепт ташкил медиҳад. Интиҳоби мавзӯ аз он ҷиҳат муайян карда мешавад, ки концепти “шодӣ” яке аз заминаҳои асосӣ барои ҳар як шахс, сарфи назар аз миллат, наҷод, мавқеи ӯ дар ҷомеа, вазъи иҷтимоӣ, ҷинс, синну сол ва ғайра асоснок мебошад.

Муҳимияти таҳқиқоти мазкур ҳамчунин, дар он зоҳир мегардад, ки то ҳол ба таври муфассал хусусиятҳои вожаҳои ифодакунандаи эҳсосот ва ҳиссиёти инсон дар забонҳои муқоисашаванда, зарурати таҳлили фарқиятҳо ва шабоҳатҳои шаклҳои дохилӣ ва маъноӣ концепти “шодӣ” дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ омӯхта нашудааст. Муносибати инсонмехваршиносӣ ба омӯзиши ходисаҳои забонӣ сабаби таваҷҷуҳи бевоситаи олимон, аз ҷумла, ба масъалаи объектификатсияи забонии эҳсосот мебошад. Табиист, ки ин масъала дар маркази таваҷҷуҳи чунин бахшҳои забоншиносии муосир монанди забоншиносии шинохтӣ ва забоншиносии фарҳангӣ ва иҷтимоӣ қарор дорад.

Аз ин рӯ, масъалаи омӯзиши маъноӣ концептуалии “шодӣ” ҳамчун инъикоси концепти забонӣ-фарҳангӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ аз як ҷиҳат барои забоншиносии муосир заминаи устувор мегузорад, аз тарафи дигар, муҳимияти таҳқиқотро таъкил медиҳад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар забоншиносии тоҷик пажӯҳиш, таҳлил ва омӯзиши шинохтии (когнитивии) концепти “шодӣ” ба таври мушаххас ва густурда сурат нагирифтааст, ҳарчанд ба масъалаи омӯзиши концептҳо диққат дода, чанде аз концептҳо дар забони тоҷикӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Дар забоншиносии тоҷик доир ба концепти «шодӣ» асари илмие таҳия нагардидааст, аммо муҳаққиқони зиёде дар қорҳои илмӣ худ ҳангоми таҳлилу баррасӣ ба ин масъала ибрази ақида намудаанд. Масалан, забоншиноси маъруфи тоҷик М.Н. Қосимова бо таълифоти худ чун “Об дар “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ” [Қосимова, 2003], “Чор унсур: маъниофаринӣ, калимасозӣ (дар асоси маводи “Маснавии маънавӣ”)” [Қосимова, 2007,], “Вожаи бад: маъно, калимасозӣ, вазифаҳои грамматикӣ (дар асоси осори асрҳои 1Х-Х)”, [Қосимова, 2011] ба забоншиносии шинохтии муосири тоҷик замина гузошт. Дар гурӯҳҳои маъноӣ баррасӣ қардани вижаҳои луғавӣ-маъноӣ, вобаста ба маъно ва мавқеи ҷузъҳои воҳидҳои фразеологӣ, зарбулмасалу мақолҳо дар осори асари адибону шоирон, ки дар забоншиносии тоҷик хеле маъмул аст, ба таъкиду таҳаввули забоншиносии шинохтӣ дар илми тоҷик мусоидат мекунад.

М. Саломииён дар асару мақолаҳои вобаста ба равишу мақсади таҳқиқ ба масъалаҳои назариявӣ амалии забоншиносии шинохтӣ фикру андешаҳои муфиди илмӣ баён намудааст. Забоншинос вобаста ба ҷойгоҳи маҷоз дар ифодаи мафҳум ва маъно, майдони семантикӣ, хусусияти коннотативии маъно ибрази андеша намудааст [Саломов, 2001; 2017; 2018; 2020].

Ж. Гулназарзода ҳарчанд ки дар пажӯҳишҳо истилоҳи консептро мавриди қорбурд қарор надода бошад ҳам, ҳангоми баррасии вижагиҳои маъноии феъл дар “Баҳористон”-и Ҷомӣ дар таснифоти гурӯҳҳои маъноии феъл бо тарзи маҷмӯӣ дар марзи маъноӣ ифодаи мафҳумҳои амал, ҳаракат, ҳолат, гуфтор, амали тафаккуриро нишон додааст. Ҳамчунин, дар монографияи “Низомии маъноии феъл дар забони адабии тоҷик” вобаста ба забоншиносии шинохтӣ, қорбурдӣ (прагматикӣ) доираи маъноӣ маҷмӯӣ ҳам луғавӣ ва ҳам грамматикӣ, ки дар омӯзиши забоншиносии шинохтӣ мусоидат мекунад, таҳлилҳо ба анҷом расонидааст [Гулназарова, 2011; 2022].

Рисолаи “Таҳлили семантикии калимаи “зан” дар ашъори адибони тоҷик”-и Г. Сафарова пурра ба таҳқиқи концептуалӣ мутобиқ мебошад, зеро муҳаққиқ дар ин рисола мавқеъ ва имконияти концептуалии вожаи “зан-модар”-ро нишон додааст [Сафарова, 2019].

Дар самти забоншиносии муқоисавӣ шинохтӣ забоншиносон С.С. Раҳимӣ [2016], З.Ҷ. Мирзоева [2016], М.М. Имомзода [2017], М.А. Маҳмудзода [2019], М.Б. Давлатмирова [2019], Д.А. Азиззода [2019], Н.Б. Раҳмонова [2019], Н.И. Каримова [2019], Н.К. Бойматова [2019], Ш.К. Фозилова [2019], С.М. Эшназарова [2019], Ф.Х. Аҳмедова [2020] ва Х.Х. Қурбонова [2021] бевосита ба таҳқиқу таҳлили концепт пардохта, дар рисолаҳои илмиашон концептҳои “ҳиёнат”, “нон”, “оила”, “дил”, “қисмат”, “муҳаббат”, “тӯй”, “фазо”, “зебой”, “бойигарӣ”, “вақт” “хӯрок” ва “сабр”-ро таҳқиқ қардаанд. Маврид ба зикр аст, ки бархе аз концептҳои дар боло зикршуда, агар аз назари забоншиносии шинохтӣ (конгитивӣ) баррасӣ гардида бошанд, иддаи дигар аз нуқтаи назари забоншиносии қавмӣ ва фарҳангӣ таҳлил шудаанд.

Ҳамчунин, доир ба баъзе масъалаҳои забоншиносии шинохтӣ (когнитивӣ) муҳаққиқони тоҷик М.Н. Қосимова [2002], П. Чамшедов [1989; 2013; 2021], М.Т. Чабборова [2007], М. Нағзибекова [2018], С. Чаматов [2016], Д. Искандарова [2002; 2014], Х. Шанбезода [2020], З. Мухторов [2001], Ф.М. Турсунов [1999; 2015], М. Давлатмирова [2019], С.Қ. Матробиён [2019; 2020; 2022], Ч. Мирзоева [2015], З. Гулова [2015], Г. Сафарова [2021], М. Мамедова [2015] ва дигарон дар асарҳо ва мақолаҳои илмӣ худ таваҷҷуҳ намуда, нуктаи назарашонро ибраз намудаанд.

Чун забоншиносии шинохтӣ (когнитивӣ) соҳаи нав аст, бинобар ин, таҳқиқоти муҳаққиқони соҳаҳои зикршуда нахустпояи таҳқиқи мавзӯи мазкур маҳсуб меёбад.

Муҳаққиқи тоҷик Д.М. Азиззода дар рисолаи илмӣ худ аз хусусияти забон таъкид намуда, бар он назар аст, ки рушди забон ба рушди тафаккури миллию фарҳангии соҳибзабонон вобаста аст. Бинобар ин, масъалаи омӯзиши робитаи байни забон ва фарҳанг, аз як тараф, ва ҷаҳонбиниву дарки олами атроф аз сӯйи соҳибзабонон, аз тарафи дигар, дар маркази таваҷҷуҳи муҳаққиқон бояд қарор гирад: “Дар маркази диққати забоншиносӣ забон ҳамчун механизми умумии маърифатӣ меистад, чунки маҳз забон воситаи асосии бадастоварӣ, коркард, нигоҳдорӣ ва интиқоли маълумот, воситаи асосии ифодаи фикри инсон мебошад. Забон аломати сохтори инсон ва дар маҷмӯъ қавмӣ ба ҳисоб меравад. Забон бо фарҳанг алоқамандии зич дошта, аз он ташаккул меёбад ва онро ифода менамояд. Илова бар ин, забон воситаи асосии бунёд намудан, рушд додан ва нигоҳдории фарҳанг (дар шакли матнҳо) ва дар ин радиф ҷузъи он мебошад” [Азиззода, 2019 с.15].

Муҳаққиқи дигари тоҷик З.Ч. Мирзоева инсон ва забонро объекти марказии олами ҳастӣ дониста, бар он андеша аст, ки ғановати беҳамтои инсон, таҷриба ва дастовардҳои он танҳо тавассути забон ба наслҳои оянда пешкаш мегардад. Ба фикри ӯ: “Тавассути забон ба наслҳои оянда боигарии беҳамтои маънавӣ, аз ҷумла, фарҳангӣ, ахлоқиву маърифатӣ, фалсафӣ ва илмӣ ин ё он миллат ва умуман, инсоният эҳдо мегардад” [Мирзоева, 2016, с. 7].

Воқеан ин фикри муаллиф қобили дастгирӣ ва тақвият буда, метавон зикр кард ки бурду боҳти инсон дар забони ӯ таҷассум меёбад. Яъне, хусусиятҳои миллии ин ё он халқ дар забони ӯ инъикос мегарданд. Аз ин рӯ, забон ҷавҳари асосии фарҳангу ахлоқ ва тафаккури андеша буда, фарҳанги инсонӣ, ахлоқи иҷтимоӣ, тафаккур ва андешаи миллий берун аз забон мавҷуд дошта наметавонад. Ин андешаро Д.Х. Ахмедова таъкид намуда, зикр мекунад, ки “вижагиҳои ҷаҳонбинӣ, таърихӣ, фарҳангӣ, ахлоқӣ ва дигар арзишҳо маҳз дар забон таҷассум меёбанд” [Ахмедова, 2020, с. 16].

Доир ба вазифаҳои муҳабиротӣ (коммуникативӣ) ва экспресивиро иҷро намудани забон Ш.К. Фозилова қайд намуда, андеша дорад, ки “барои амалӣ намудани ин вазифаҳо ифодаи дақиқи фикр, ғанӣ будани фонди луғавӣ ва мавҷудияту тобишҳои маъно заруранд” [Фозилова, 2019, с. 4]

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо (лоиҳаҳо), мавзӯҳои илмӣ. Мавзуи рисола бо барномаҳои самтҳои илмҳои филологӣ, алаҳхусус, бо мавзуи илмии кафедраи таърихи забон ва типологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода ва “Барномаи давлатии рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030” алоқаманд мебошад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқот омӯзиши ҳамаҷонибаи хусусиятҳои забонӣ-фарҳангии маъноӣ концептуалии “шодӣ” дар забонҳои тоҷикӣ ва ҷинӣ. Вобаста ба мақсади гузошташуда иҷрои вазифаҳои зерин зарур аст.

Вазифаҳои таҳқиқот:

- таҳқиқ ва баррасӣ намудани мафҳуми “консепт” ва таркиби он дар асоси фикру ақидаи олимону забоншиносон;
- шарҳи мафҳуми “консепт” ҳамчун истилоҳи забоншиносии шинохтӣ ва фарҳангӣ;

- муайян ва таҳқиқ намудани масъалаи марзи маъноӣ концептуалӣ дар забоншиносӣ;

- омӯзиши хусусиятҳои миллии концепти “шодӣ” дар забонҳои муқоисашаванда;

- дар асоси маҳзанҳои луғатнигорӣ тавсиф намудани сохтор ва маъноӣ концепти “шодӣ”;

- таҳлили луғавии лексемаи “шодӣ” дар фарҳангномаҳо;

- таҳлили робитаҳои луғавию маъноӣ вожаи “шодӣ”;

- таҳлили хусусиятҳои концепти “шодӣ” дар бахшҳои луғатшиносӣ чун таносуби гипонимӣ, муродифӣ, мутаозодӣ, сохти калимаҳо, воҳидҳои фразеологӣ ва зарбулмасалу мақолҳои забонҳои тоҷикӣ ва ҷинӣ;

- дар асоси маводди ғирдовардашуда муайян намудани ҷанбаҳои забонӣ-фарҳангии концепти “шодӣ” дар забонҳои тоҷикӣ ва ҷинӣ.

Объекти таҳқиқотро воҳидҳои забони вобаста ба концепти “шодӣ” дар забонҳои тоҷикӣ ва ҷинӣ ташкил медиҳад, ки навъи концепти ҳиссиёт ва эҳсосоти инсон буда, дар забонҳои муқоисашаванда ифодаи маъноӣ он нишон дода мешавад.

Мавзӯи (предмет) таҳқиқот. Мавзӯи қори диссертатсионӣ таҳқиқ ва таҳлилу баррасии ифодаи концепти “шодӣ” дар тасвири забонии ҷаҳони тоҷику ҷин аз нуқтаи назари забоншиносии шинохтӣ (когнитивӣ) мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқоти мазкурро асарҳои илмӣ назариявии олимони забоншинос, хусусан, забоншиносии шинохтӣ (когнитивӣ) ташкил медиҳанд. Доир ба масъалаҳои назариявии «концепт» ва «тасвири забони ҷаҳон» ба асарҳову мақолаҳои илмӣ олимони тоҷик М.Н. Қосимова, Д.Саймиддинов, П. Ҷамшедов, С.С. Ҷаматов, Д. Искандарова, Х. Шанбезода, О. Қосимов, З. Мухторов, А.Мирбобоев М. Саломӣён, Ф.М. Турсунов, М. Давлатмирова, С.Қ. Матробиён, М. Маҳмудзода, М. Имомзода, Ю. Бегмурродзода, С. Раҳимӣ ва дигарон тақя намудем.

Ҷамҷунин, доир ба масъалаҳои назариявӣ асарҳои муҳаққиқони аврупоӣ Ҷ. Лакофф, М. Ҷонсон ва рус Н. Ф. Алиференко, Е.С. Кубрякова, Н. Д.

Артюнова, И. А. Стернин, В. Н. Телия, М. В. Пименова, Е. В. Урисон, В. А. Маслова ҳамчун асоси назариявию методологӣ истифода шудаанд.

Сарчашмаҳои таҳқиқот. Сарчашмаҳои асосии назариявии таҳқиқро Фаҳанги забони тоҷикӣ, Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ, намунаи асарҳои Садриддин Айний, Ф. Муҳаммадиев, Сотим Улуғзода, “Ахтарони Адаб”, “Девон”-и Фарзона, “Девон”-и Ҳофиз ва дигар фарҳангомаҳо ташкил дода, ҳамчунин намунаи абёту насри зиёди шоирону адибон чун Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Анварӣ, Фаррухӣ, Низомӣ, Абушакури Балхӣ, Ҷалолиддини Балхӣ, Мушфиқӣ, Шохин, Камоли Хучандӣ Ҷ. Иқромӣ, Мирзо Турсунзода, Фотех Ниёзӣ ва дигарон аз фарҳангҳо гирифта шудааст. Аз забони чинӣ манбаҳои классикӣ, асосан, аз осори муҳимми бадеӣ, таърихӣ ва фалсафӣ интихоб шудаанд, ки аз давраи Сун то давраи сулолаи Цин (аз қарнҳои XI то милод то қарни XIX мелодӣ) таълиф гардидаанд. Манбаҳои асосӣ ва муаллифони онҳо иборатанд аз:

1. “诗经” (Shī Jīng) – (асри XI то VI то милод): қадимтарин маҷмуаи шеърӣ чинӣ, ки дар он тасвирҳои сершумори “шодӣ” ва “лаззат” ба назар мерасанд;
2. “楚辞” chǔ cí – навиштаҳои Қюан 屈原 (qū yuán) аз давраи ҷангҳои давлатҳо 战国时期 (zhàn guó shí qī);
3. “史记” (shǐ jì) – асари таърихӣ Сыма Цян (司马迁) (sī mǎ qiān), аз давраи Хан (асри I то милод);
4. “兰亭集序” (lán tíng jí xù) – навиштаи 王羲之 (wáng xī zhī), аз давраи Цин 东晋 (dōng jìn): ҷумлаи машҳури “临川羡鱼，感斯人之喜会” (lín chuān xiàn yú, gǎn sī rén zhī xǐ huì) – таҷассуми эҳсоси шодии вохӯрии дӯстон дар муҳити зебо бо сабки шеърию фалсафӣ;
5. “世说新语” (shì shuō xīn yǔ) – асари Лю Ицин 刘义庆 (liú yì qìng), аз давраи Цин Ҷанубӣ 南朝 (nán cháo);
6. “红楼梦” (hóng lóu mèng) – романи маъруфи 曹雪芹 (cáo xuě qín), аз давраи Цин.

Навгони илмий таҳқиқот дар он аст, ки дар доираи диссертатсияи мазкур бори нахуст таркиб ва сохти концепти “шодӣ” дар тасвири забонии ҷаҳони мардуми тоҷик чин муқаррар гардида, вижагиҳои умумӣ ва хос дар дарки концепти “шодӣ” аз ҷониби ин халқҳо нишон дода шудааст. Ҳамчунин, концепти “шодӣ” дар доираи забоншиносии шинохтӣ ва фарҳангӣ ба роҳ монда шуда, вижагиҳои умумӣ ва фарқкунандаи хоси дарки концепти “шодӣ” аз ҷониби соҳибзабонон вобаста ба тафаккури милли бори нахуст нишон дода шудааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Пахлуҳои гуногуни концепти “шодӣ” дар тасвири забонии ҷаҳони тоҷикон дар асоси таҳлили хусусиятҳои миллию фарҳангӣ амиқтар ошкор мегардад. Концепти “шодӣ” концепти забонӣ-фарҳангист, ки дорои ташаккули равонии дараҷаи баланди маънавӣ буда, ифодаи ҳиссиётро дорост. Моҳияти умумибашарии эҳсоси шодӣ, асосан дар истифодаи илмӣ он зоҳир гашта, хусусиятҳои хоси этникии он ошкор мегардад.

2. Усулҳои ифодаи забонии “шодӣ” дар ҷомеаи забоншиносии тоҷик ва ҷинӣ аз мувофиқати назарраси хусусиятҳои концептуалӣ, образнокӣ ва арзиши мафҳуми таҳқиқшаванда гувоҳӣ медиҳанд. Концепти “шодӣ” таркиби серсатҳа ва бисёрқабата буда, аз доираи вожагони рабти бевосита ва вожагони рабти бавосита иборат аст.

3. Забони тоҷикӣ вобаста ба соҳибзабонон, таърих, фарҳанг ва тарзи ҳаёти онҳо имкони васеи ифодаи маъноӣ концептуалии “шодӣ”-ро дорост. Дар забони ҷинӣ ифодаи маъноӣ эҳсосоти мусбат бо равиши фарҳангӣ-ичтимоӣ сурат мегирад.

4. Тавассути имконоти равобити маъноӣ дар забоншиносии шинохтӣ бо равиши муқоисавии маҷмӯӣ, мусбат/манфӣ, муродифотӣ, мутазоддӣ низ маъноӣ концептуалӣ ошкор карда мешавад. Шарҳу тавзеҳи ифодаи маъноӣ концептуалии “шодӣ” ба таври муқоисавӣ тасвири забонии ҷаҳонро бештар муайян ва мушаххас менамояд.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки диссертатсияи мазкур барои корҳои пажӯҳишӣ минбаъда дар соҳаҳои забоншиносии шинохтӣ (когнитивӣ) ва фарҳангӣ метавонад мусоидат кунад. Натиҷаҳои таҳқиқ барои ҳалли як қатор масъалаҳои амалӣ ва назариявии ин самт метавонанд истифода шаванд ва ҳамчун асос ва замина барои таҳқиқотҳои минбаъдаи илмию назариявии самтҳои забоншиносии шинохтӣ ва муқоисавӣ хидмат намоянд.

Хусусиятҳои миллию фарҳангии концепти “шодӣ” ба ҳалли масъалаҳои барои зоҳир намудани қонуниятҳои умумӣ ва хусусияти вижаи забонҳо дар соҳаи вожашиносӣ мусоидат мекунанд. Чунин амал барои ҳал намудани масъалаҳои назариявии забоншиносӣ метавонад кумак расонад.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот ҳангоми таҳияи барномаҳо ва коркарди масъалаҳое, ки бо таҳқиқоти шинохтӣ (когнитивӣ) фарҳангии воҳидҳои забон алоқаманданд, зоҳир мегардад. Натиҷаҳои таҳқиқ метавонанд, дар раванди таълими забоншиносии шинохтӣ (когнитивӣ), фарҳангӣ, қавмӣ, луғатшиносӣ ва фразеология, забоншиносии муқоисавӣ, инчунин, барои гузаронидани семинарҳо ва курсҳои махсус аз ҷанми забоншиносии муқоисавӣ, забоншиносии умумӣ, забоншиносии фарҳангӣ ва қавмӣ истифода бурда шаванд. Инчунин, натиҷаҳои таҳқиқро дар раванди таълим дар мактабҳои олии равияи филологӣ ҳангоми гузаронидани курсҳои махсус, семинарҳо ва лексияҳо метавон истифода кард.

Дарҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқ дар он ифода меёбад, ки масъалаи мазкур бо таҳлилу баррасии назариявӣ ва қиёсу муқобилаи илмӣ таъмин буда, бар асоси нуктаҳои мушаххаси методологӣ, маводи ғуногунҷанбаи таҳлилӣ дар мувофиқат бо сохтор, мақсаду вазифаи таҳқиқ бунёд ёфтааст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба таҳқиқ ва ошкор намудани маънои концептуалии концепти “шодӣ” дар забонҳои тоҷикӣ ва ҷинӣ бахшида шудааст. Вобаста ба масъалаи таҳқиқот диссертатсия ба ихтисоси илмӣ 6D021300 – Забоншиносӣ

(6D021302– Забоншиносии муқоисавӣ, таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ) мутобиқат менамояд.

Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Маънои концептуалии “шодӣ” ҳамчун падидаи забонӣ-фарҳангӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва ҷинӣ бори нахуст дар шакли диссертатсия ба таври мукамал таҳқиқ карда шуд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои диссертатсия дар маърузаву гузоришҳо дар конференсияҳои ҳарсолаи илмию назариявии ҳайати профессорону устодони Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода ва дигар конференсияҳои минтақавию ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ мавриди муҳокимаву баррасӣ қарор гирифтааст. Диссертатсияи мазкур дар маҷлиси кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (суратчаласаи №10/1 аз “30” майи соли 2025) муҳокима шуда, ба ҳимоя тавсия шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар 7 мақолаи илмӣ, аз ҷумла, 4 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон интишор шудаанд. Рӯйхати онҳо дар охири автореферат оварда шудааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз номгӯи ихтисораҳо, муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, 3 боб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот ва феҳристи адабиёт иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия аз 178 саҳифаи ҳуруфи компютерӣ иборат мебошад.

БОБИ I. ҶОЙГОҶИ МАЪНОИ КОНСЕПТУАЛӢ ДАР НИЗОМИ МАЪНОШИНОСӢ

1.1.Консепт ва хусусияти он

Концептологияи забонӣ-фарҳангӣ яке аз самтҳои босуръат рушдбандаи забоншиносӣ дар марҳилаи муосир мебошад.

Солҳои охир оид ба таҳлилу таҳқиқи концептҳо дар забоншиносӣ таваҷҷуҳи махсус равона шудааст. Истилоҳи “консепт” дар забоншиносӣ истилоҳи нав нест. Он ба давраи концептуализми асримиёнагӣ тааллуқ дорад, ки асосгузори он Т. Гобс, П. Абеляр, У. Оккам ва дигарон буда, ба таҳлили сохтор ва маънои концептҳои гуногун олимони хориҷӣ, аз қабили Ҷ. Лакофф, В.И. Карасик, В.А. Звегинцев, А. Вежбитская, З.Д. Попова, И.А. Стернин, Маслова В.А., И. С. Мерзлякова ва дигарон машғул шудаанд. Айни замон, консепт истилоҳи асосӣ ва калидии забоншиносии шинохтии муосир мебошад. Дар он баръало робитаи забон, тафаккур, фарҳанг инъикос ёфтааст. Консепт ҷанбаи мундариҷаи аломати забонро ташкил медиҳад, ки дар он, ба ғайр аз ҷузъи мафҳумӣ, ратсионалӣ, тамоми маълумоти мантиқиву ғайримантиқӣ ва аз ҷиҳати равонӣ муҳим дохил карда мешавад. Ҷалби истилоҳи консепт ба соҳаи таҳлили забоншиносӣ имкон дод, ки ҷанбаҳои нави маъноҳои калимаҳо, аз ҷумла, фарҳангӣ, дар доираи ин истилоҳ динамикаи рушди маънои ибтидоии этимологиро пайгирӣ карда, қонуниятҳои пайдоиши афзоиши маъноиро дар матнҳо шарҳ диҳад.

Бори аввал истилоҳи консепт аз ҷониби С.А. Асколдов дар соли 1928 истифода шудааст. Дар мақолаи “Консепт ва калима” муаллиф концептро мафҳуме меҳисобад, ки он ҳамеша дар соҳаи илм ва дар ташаккули калима арзиши асосӣ ва назаррас дорад. “Дар ин масъала ду намуди онро фаҳмидан лозим аст: тасаввуроти умумӣ ва мафҳум” - менависад ӯ [Аскольдов,1997, с 269].

Бояд таъakkур дод, ки забоншиносии шинохтӣ яке аз самтҳои муосиртарини забоншиносӣ маҳсуб ёфта, он ба таҳқиқу баррасии раванди равонӣ ва инъикоси забонии таҷрибаҳои дар ҳаёти ҳаррӯзаи инсон равона

гардидааст. Дар доираи самти забоншиносии шинохтӣ забон ҳамчун воҳиди мухобиротӣ муайян гардида, он на танҳо аз нуктаи назари халқ ва фарҳанг, балки аз як шахс ба шахси дигар фарқ мекунад. Мақсади муошират ва корбурди забон хоси ҳар як шахс буда, маълумоти дар раванди дарк ва таҳлили муҳити атроф дар шуури ӯ ба вучуд омадаро ифода менамояд. Вожаи “консепт” калка аз забони лотинӣ буда, “conceptus” маънояш мафҳум аст, аз феъли “conspicere” оғоз кардан, оғоз шудан мебошад.

Бояд тазакурр дод, ки дар ҷойи дигар олимон “мафҳум”-ро аз “консепт” фарқ мекунонанд, вале ин як баҳси тӯлониест, ки мо дар навиштаҳои дигарамон хоҳем барасӣ кард.

Файласуфи рус консептро ҳамчун “...таълимоти ақлонӣ дар раванди тафаккур ивазшаванда” медонад [Аскольдов, 1997, с 269]. Аз олимони хориҷӣ М.В. Пименова роҳҳои зерини шарҳи консептҳоро пешниҳод мекунад, ки овардани он бамаврид аст:

- таърифи калимаи калидии ифодакунандаи консепт дар забон, фаҳмиши (тасаввуроти) асосии забонии консепт;

- сохт ва таҳқиқи маънои калимаи калидӣ, ки консептро дар забон вербализатсия мекунад (таҳлили тафсири луғатҳо дар луғатҳои гуногун);

- таҳлили мутобиқати луғавии калимаи калидӣ барои ҷудо кардани хусусиятҳои муҳимми консепти релевантӣ;

- омӯзиши раванди рушди сермаъноии калима;

- таҳлили пайдарпайии маъноҳои нави калима, ки имкон медиҳад, хусусиятҳои муайянкунандаи консепти таҳқиқшавандаро муқаррар намояд;

- сохтани марзи маъноӣ — идиоматикӣ калимаи калидӣ;

- таҳлили калимаи калидӣ муродифот ва мутақод;

- мувофиқат ва омӯзиши марзи калмасозии калимаи калидӣ;

- сохти луғавӣ — грамматикӣ марзи калимаи калидӣ;

- истифодаи методикаҳои таҷрибавӣ (ин усул аз психолингвистҳо гирифта шудааст, ки барояшон усулҳои таҷрибавӣ маънои ҳалкунандаро доранд);

-таҳлили зарбулмасалу афоризмҳо, аз ҷумла калимаи калидӣ ё тафсирии концепти додашуда, ҳатто агар концепт номи худро надошта бошад (ин усул фаҳмиши одамонро дар бораи як падидаи мушаххас равшан нишон медиҳад);

-таҳлили истифодаи шифохӣ, гуфтугӯӣ;

-шарҳи маъно ҳамчун маҷмуи аломатҳои зарурӣ ва кофӣ барои дохил кардани он ба ягон синфи аз ҷиҳати мантиқӣ асоснок [Пименова М.В.].

Концепт мазмуни мафҳуми дар забон муайяншуда буда, аз луғати энциклопедии шӯравӣ гирифта шудааст, -менависад олими рус Баранов А.Н. [Баранов, 2003 с. 73]. Концепт – ин ҳамон маънои калима аст, ки бо мафҳум мувофиқ омада, ду падидаи якхеларо ташкил медиҳад – ёддошт мекунад муҳаққиқи дигар [Арутюнова, 1998, с. 325]. Таърифи истилоҳе, ки дар забоншиносӣ ва мантиқ омӯхта мешаванд, муносибати мантиқӣ ва шакл ҳамчун мафҳумҳо ва системаи забон ҳамчун маъно баррасӣ мешаванд ва се мафҳумро муттаҳид мекунад: муносибати мантиқӣ, шакл ва системаи забон.

Методҳое, ки омӯзиши маънои луғавӣ ва грамматикӣ воҳидҳои забонро таъмин мекунанд, дар таҳқиқоти забоншиносии шинохтӣ (лингвокогнитивӣ) истифода мешаванд. Сохтори маъноӣ тавассути маҷмуи арзишҳои воҳидҳои забонӣ ба вучуд меояд ва маҷмуи концептҳо концептосфераро ба вучуд меорад. Дар ҳоле ки концепт ҳамчун воҳиди концептосфера баррасӣ мешавад, маъно ҳамчун воҳиди марзи маъноӣ дар забон аст. Концепт, ин унсури маърифат, унсури шуур ва маъно унсури мафҳуми забон аст. Бе онҳо фикрро мураттаб кардан мумкин нест. Ин аст моҳияти концепт. Маъноро метавон ҳамчун як қисми концепт фаҳмид, ки воҳиди фикрест дар забон барои ифода ва фаҳмиш ба низом дароварда шудааст. Ҳамаи баррасиҳои дар боло овардашуда ҷанбаҳои гуногуни концепт (умумӣ, мантиқӣ, фалсафӣ, фарҳангӣ, маърифатӣ)-ро ошкор мекунанд.

Пас аз таҳлилу баррасии фикру ақидаҳои олимони марбут ба концепт ва таркиби он метавон вижагиҳои хоси концептро ба таври зайл баён кард:

- Воҳиди ҳадди ақали шуури инсон, тасаввуроти ташиклунандаи низоми муайян, ки тавассути вожаҳо баён мегирад.

- Воҳиди асосии нигоҳдорӣ, коркард, расонидани дониш.
- Консепт хусусияти ҳаракаткунанда ва вазифаи мушаххас дорад.
- Консепт хусусияти ҷамъиятӣ дорад, марзи ассотсиатсионии он бо прагматика (корбурд) вобаста аст.
- Маркази асосии фарҳанг аст.

Ба андешаи мо, концепти муайян бояд образҳои ашёӣ ва рамзии марбут ба ягон объектро дар худ якҷоя кунад, мазмуни арзишро ифода кунад. Он бояд танҳо бо мундариҷаи иттилоот ба ҳам ояд. Консепт, дар маҷмӯъ, барои тавзеҳ додани донишҳои дар натиҷаи таҷрибаи ҳамкории шахси мушаххас бо ҷаҳон ҷамъшуда ва вобастагии онҳо ба омилҳои раванӣ, муҳобиротӣ ва фарҳангӣ хизмат мекунад. Ҳамин тариқ, дар тафаккур, системаи концептуалӣ дар натиҷаи концепти муайян, гузариш аз як консепт ба концепти дигар, таҳлили концептуалии онҳо ба вуҷуд меояд. Таҳлили концептуалӣ метавонад барои як ё якчанд концептҳо анҷом дода шавад.

Истилоҳи “консептосфера” дар забоншиносӣ бори аввал аз ҷониби Д.С. Лихачёв ворид карда шуда, онро олим ба ду қисм ҷудо мекунад: консептосфераи шахсӣ ва консептосфераи забони миллӣ. Маҷмуи концептҳое, ки аз таҷрибаи инфиродии шахси мушаххас ба вуҷуд омадаанд ва луғати ин шахсро ошкор мекунанд, консептосфераи ин шахси мушаххасро ташкил медиҳанд. Масалан, шумо метавонед доираи концептуалии инфиродии ҳар як эҷодкорро тавассути асарҳои умумӣ ё асарҳои мушаххаси онҳо бубинед. Фазаи консептосфераи шахс аз таҷрибаи фарҳангии ин шахс вобаста аст. Инчунин, консептосфераи забони миллӣ бевосита бо фарҳанги ин миллат алоқаманд аст: адабиёт, адабиёти шифоҳии халқ, илм, санъати тасвирӣ ва ғайра [Лихачев, 1993, с. 9]. Консептосфераро бо ҳисобкунии дақиқ, ҷенкунӣ, мушаххас кардани ибтидо ва интиҳо маҳдуд кардан мумкин нест. Инчунин, вақте ҷаҳонбинии инфиродӣ ва умумӣ (миллӣ) тағйир меёбад ва инкишоф меёбад, консептосфера низ тағйир ва рушд мекунад [Амиралиев, 2014, с. 21]. Аз ин мебарояд, ки консепт ҳамчун ивазкунандаи мафҳум дар нутқ ва тафаккур хизмат мекунад.

Концепт – забон, ҳамчун падидаи фалсафӣ, воситаи равонӣ дар шуури мост. Дар асари “Луғати мухтасари истилоҳоти маърифатӣ”, ки аз ҷониби муҳаққиқ Е.С. Кубрякова таҳия шудааст, робитаи концепт бо маънавиёти инсон махсус таъкид карда мешавад: “Концепт истилоҳест, ки барои шарҳи воситаҳои ақлонӣ ва равонӣ дар шуур ва сохтори иттилоотии мо хизмат мекунад. Он дониш ва таҷрибаи шахсро инъикос мекунад. Шуур воҳиди пурмазмунӣ забон ва системаи мафҳумӣ, луғати ақлонӣ, хотира, тамоми тасвири ҷаҳон аст, ки дар равони инсон инъикос ёфтааст” [Кубрякова, 2014 с. 85].

Концептҳои дар забон вучуддоштаро метавон ба чунин категорияҳо тасниф кард:

Концептҳои асосӣ. Ба ин гурӯҳ концептҳои дохил мешаванд, ки асоси забон ва тамоми тасвири ҷаҳонро инъикос менамоянд. Дар навбати худ ба:

- концептҳои кайҳонӣ;
- концептҳои иҷтимоӣ;
- концептҳои равонӣ (маънавӣ) ҷудо мешаванд.

Концептҳои тавсифкунанда, ки концептҳои асосиро таъкид ва тавсиф мекунаанд ва:

- концептҳои дименсионӣ, ки бо онҳо андозаҳои гуногун (андоза, ҳаҷм, чуқурӣ, баландӣ, вазн ва ғайра) фаҳмида мешаванд;
- концептҳои квалитативӣ ифодагари аломату сифат, аз қабилӣ гармӣ-сардӣ, анҷом (ҳолигӣ), партитивӣ, сахтӣ нармӣ мебошанд.
- концептҳои квантитативӣ, ки ифодагари миқдору дараҷа, ба мисли як, бисёр, кам, кофӣ мебошанд

Концептҳо-релятивҳо. Ин нави концептҳо навиҳои гуногуни муносибатҳоро муқаррар менамоянд, аз ҷумла:

- концептҳо-арзёбиҳо (хуб-нохуб, дуруст-нодуруст, зараровар-фоиданок, болаззат-бемазза);
- концептҳо-мавқеъҳо (бар зидди, якҷоя, байни, пеш-паси (ҳама), паҳлу, боло-поён, наздик-дур, муосир-замонавӣ);

- концептҳо-привативҳо (худ-бегона, гирифтани-додан, соҳиб шудан-гум кардан; дохил кардан-хориҷ кардан).

Гурӯҳи концептҳои кайҳонӣ (осмон, замин, сайёра, офтоб, ситора, мох, комета) боз дар навбати худ зергурӯҳҳоро дар бар мегирад:

- концептҳои метеорологӣ (обу ҳаво, боришот, абр, раъду барқ, борон, барф, сел, обҳезӣ);

- концептҳои биологӣ (одам, парранда, ҳайвон, ҳашарот, мор, моҳӣ, растаниҳо, гул, дарахт, бутта, алаф, мева, сабзавот), ки дар муҳолифатҳои мафҳумии “зинда-ғайризинда”, “ошомидани-ноошомидани”, “инсонӣ-ғайриинсонӣ”, “сунӣ-табиӣ”, ҳӯрокворӣ (ҳӯроки расмӣ, ҳӯроки ҳаррӯза, ошхонаи миллӣ);

- соматикӣ (бадан/ гӯш, сару дил, чигар), концептҳои персептивӣ (биниш, таъм, шунавоӣ, бӯӣ, ҳиссиёт ва ғайра);

- ландшафтӣ (саҳро, ҷангал, ҷароғох, дарахтзор, тайга, дашт, кӯҳ, теппа, кӯл, баҳр, дарё, уқёнус, роҳ);

- концептҳои ашёӣ, аз ҷумла концептҳои артефактӣ (сохтор, завод, фабрика, конвейер, механизм, асбоб, зарфҳо).

Гурӯҳи концептҳои иҷтимоиро ташкил медиҳанд:

- концептҳои кишварҳо (Тоҷикистон, Русия, Олмон, Фаронса, Чин, кишвар, ҷомеа, давлат);

- концептҳои мақоми иҷтимоӣ (элита, табақаҳои болоӣ, поёнӣ, деҳқон, коргар, қаҳрамон, ҳоким, сарватманд, камбизоат, ҳунарманд (гилкор, ҷӯпон), зиёӣ, олим, хоҷа, ғулом, в) концептҳои миллат (тоҷик, рус, олмонӣ, чинӣ, амрикоӣ, фаронсавӣ);

- концептҳои ҳокимият ва идоракунӣ (демократия, истиқлолият, диктатура, озодӣ, ирода, анархия);

- концептҳои муносибатҳои байнисоҳавӣ (таъсир, истиқлолият, ғуломӣ, итоат, қудрат, ҳешутаборӣ; сулҳ, ҷанг);

- концептҳои ахлоқӣ (ахлоқӣ) (шараф, вазифа, уҳдадорӣ, вичдон, шарм, тавба; манфиатҷӯӣ, хушомадгӯӣ, бадкорӣ, хиёнат, садоқат);
- концептҳои ифодакунандаи қору шуғлҳои гуногун, аз қабили меҳнат, ҳунармандӣ, маориф, илму дониш, чашн, маросим, маърифат, шуғл, қор, танбалӣ ва бозӣ);
- концептҳои динӣ (Худо, муқаддас, намоз, рӯза, пайғамбар).

Концептҳои равонӣ-маънавӣ. Ин навъи концептҳо он концептҳоеро дар бар мегиранд, ки олами ботинии инсонро, аз қабили қон ва руҳ таҷассум менамоянд:

- концептҳои аломату хусусият (бесарусомонӣ, сабру таҳаммулпазирӣ, некӯаҳволӣ, шаъну шарафмандӣ, ифтихору сарфарозӣ, боварию нобоварӣ, орзумандӣ);
- концептҳои эҳсосот (шодӣ, хурсандӣ, хушбахтӣ, ғазаб, ғамгинӣ, шодмонӣ, ранҷ, ҳасад, орзу, изтироб);
- концептҳои равонӣ (дониш, ақл, фикр, фаҳмиш, хотира, тасаввур, ақл, ҳаёлот, илҳом, шуур).

Типологияи концептҳо ва таҳқиқи раванди пайдоиши онҳо яке аз масъалаҳои мубрами забоншиносии шинохтӣ ва фарҳангӣ мебошад, ки дар маркази диққати ин самтҳо мавқеъ гирифтаанд. Концепт натиҷаи раванди равонӣ, донишазҳудкунӣ, таҷрибаи инсон ва дарки муҳити атроф ба шумор рафта, воқеиятро дар шакли тасвир дар шуури инсон таҷассум менамояд. Сарфи назар аз мавҷудияти вазифаҳои асосии концептҳо – низоми дониш ва воҳидҳои раванди фикр, мундариҷа ва сохтори онҳо муҳталиф мебошанд, аз ин рӯ, баррасӣ ва таҳқиқи типологияи концептҳо муҳим арзёбӣ мегардад. «Типологияи концептҳо имконпазир ва зарур аст, зеро намудҳои дониши пешниҳодкардаи онҳо фарқ мекунанд» [Хайруллина, 2014 с. 218].

Таҳлили ҷанбаҳои забонӣ ва фарҳангии концептҳо аз рӯи хусусияти “мушоҳидашавандагии” онҳо барои инсон муҳим арзёбӣ мегардад. Масалан, дар “забоншиносӣ” онҳо шифоҳӣ ва ғайришифоҳӣ (ё пинҳонӣ) мебошанд. Олимони бурунмарзӣ З.Д. Попова ва И.А. Стернин дар ин маъно истилоҳҳои

устувор (бо соҳибзабонон) ва ноустувор (ба таври амиқ шахсӣ, амалан тамоман шифохӣ)-ро истифода мебаранд [Попова, 2002, с. 21] Инчунин, **консептро ба мушаххас** \ хона, одам \ ва **абстракт** \ дӯстӣ, зебой, \ чудо намудаанд.

Аз нуқтаи назари забоншиносӣ консептҳо ба луғавӣ, фразеологӣ, грамматикӣ, нахвӣ тасниф мешаванд; консептҳои сода (бо як калима пешниҳодшуда) ва мураккабро чудо мекунад. Аз нуқтаи назари гуфтор ҳамчун муҳити мавҷудияти забонии онҳо консептҳои маъмулӣ, илмӣ, бадеӣ мавҷуданд; дар навбати худ, дар асоси таносуби “конвенционалӣ-навӣ” консептҳои бадеӣ ба консептҳои умумихунараӣ (архетипҳо ва прототипҳо), инфиродӣ-муаллифӣ (идиотипҳо), консептҳои муаллифӣ (идиотипҳо, неологизмҳои муаллифӣ) тақсим карда мешаванд [Пономарева, 2008 с. 21].

Аз нуқтаи назари транслясионӣ консептҳои ғайрӣ ва пасивӣ транслясионӣ мавҷуданд, ки аз ҷиҳати мундариҷа тағйир дода мешаванд ва ё тағйир дода намешаванд, тарҷума карда мешаванд ва ё тарҷума карда намешаванд. Аз рӯи мундариҷаи дохилии консепт, олими рус В.И. Карасик консептҳои параметриро (фазо, вақт, ҳолӣ) ва ғайрипараметриро (вичдон, шараф, ахлоқ, гуноҳ) чудо мекунад. Баъдтар муҳаққикони дигар дар навбати худ ба танзимшаванда ва танзимнашаванда низ гурӯҳбандӣ менамоянд.

Аз рӯи аҳаммият ё мансубият ба гурӯҳҳои муайяни барандагон \ноширон\, консептҳои умумӣ (ё умумиинсонӣ), этникӣ (ё милли), тамаддунӣ, гурӯҳӣ (микро ва макрогурӯҳӣ; инчунин синну сол, гендерӣ, касбӣ) ва инфиродӣ фарқ мекунад. Аз рӯи дараҷаи ҳамгирии сохтори семантикӣ ва ҳолати иҷтимоӣ суперконсептҳо, макроконсептҳо, консептҳои асосӣ ва микроконсептҳо чудо карда мешаванд [Карасик, 2005 с. 30].

Муҳаққик А. Вежбитская барои тасвири потенциали функционалии консепт истилоҳҳои консепт-минимум (дониши нопурраи маънои калима, ки ба барандагони оддии забон хос буда, воқеияти мувофиқ барои он маълум аст, аммо барои амалияи ҳаёти перифериявӣ аст) ва консепт-максимум (дониши пурраи маънои калима, ки берун аз он иловаи энциклопедӣ ҷойгир аст)-ро ҷорӣ мекунад [Карасик, 2005, с. 30].

Забоншинос М.В. Пименова концептҳоро дар асоси аломати пайдоишашон гурӯҳбандӣ намуда, онҳоро ба концептҳои “аслӣ (масалан, шоҳзода, қаҳрамон, тоҷик) ва иқтибосӣ (император, президент) тақсим карда мешаванд”. [Пименова, 1996, с. 104].

Дар доираи муносибати маърифатӣ олими рус А.П. Бабушкин концептҳоро дар асоси мундариҷа ё дараҷаи инъикоси воқеият ба гурӯҳҳои зерин тасниф намудааст:

- тасвирҳои фикрӣ ё тасаввурот (клён-дарахти баргдор бо баргҳои васеи кандашуда);
- концептҳо-схемаҳо;
- концептҳо-гиперонимҳо (обанбор укёнус, баҳр, дарё, кӯл, ҳавз);
- концептҳо-фреймҳо (сӯхтор, шуъла, гармӣ, фарёд, ғавғо, оташ, об);
- концептҳо-инсайтҳо (дастгоҳ барои муҳофизат аз борон);
- концептҳо- нақшаҳо (сафар, моҳидорӣ);
- концептҳои калейдоскопикӣ (муҳаббат, тақдир) гурӯҳбандӣ менамояд.

Н. Болдирев тасвирҳои мушаххас, тасаввурот, схемаҳо, мафҳумҳо, прототипҳо, пропозицияҳо, фреймҳо, нақшаҳо ё скриптҳо ҷудо мекунад [Ризяпова, 2009, с. 110-113].

Таснифоти дигари концептҳоро В.А. Маслова аз нуқтаи назари забоншиносӣ-маърифатӣ чунин пешниҳод менамояд:

- 1) ҷаҳон, масалан, ҷазо, вақт, рақам;
- 2) олами табиӣ ва табиат: об, оташ, дарахт;
- 3) тасаввурот дар бораи инсон: зиёӣ, тоҷик, рус ва ғ;
- 4) концептҳои ахлоқӣ: ҳақиқат, вичдон;
- 5) мафҳумҳо ва муносибатҳои иҷтимоӣ: озодӣ, ҷанг;
- 6) эҳсосот: шодӣ, хушбахтӣ, муҳаббат;
- 7) ҷаҳони артефактҳо: хона, шамъ;
- 8) концептосфераи дониш: илмӣ, фалсафа, филология;

9) Концептосфераи санъат: мусикӣ, рақс ва ғайра [Маслова, 2006, с. 75].

М.В. Пименова намудҳои зерини концептҳоро ҷудо мекунад:

-образҳо (Ватан, модар);

-ғояҳо (озодӣ, истиқлол, сотсиализм, коммунизм, демократия) ва рамзҳо (турна, парасту);

-концептҳои фарҳанг, ки ба якҷанд гурӯҳ тақсим мешаванд: категорияҳои универсалӣ ҳаракат, миқдор, сифат;

-категорияҳои иҷтимоӣ – фарҳангӣ адолат, меҳнат, сарват;

-категорияҳои фарҳанги миллий, ирода, ҳис, руҳ;

-категорияҳои ахлоқӣ неқӣ, бадӣ, вазифа, ҳақиқат ва ғ. [Пименова 2004, с. 8-10].

Дар илми фалсафа файласуф А. Шопенгауэр концепт (concept)-ро ҳамчун ҳулосаи назарӣ муайян намудааст, ки бо дарки беихтиёронии ашё ба миён меояд [Шопенгауэр, 1993, с. 45].

Концепт на дар доираи забоншиносӣ, балки дигар илмҳо, аз қабili мантиқ ва фалсафа низ баррасӣ мегардад. Дар шарҳи концептҳо фикру ақидаи файласуфону забоншиносон мухталиф мебошад. Баъзе файласуфону забоншиносон концептро ҳамчун маъно муайян намудаанд. Г. Фреге яке аз аввалин олимоне мебошад, ки “концепт”-ро на ҳамчун мафҳум, балки чун маъно муқаррар намудааст. Ӯ дар мақолаи худ таҳти унвони “Маъно ва денотат” миёни “маъно” ва “мафҳум” ҳудуд муайян намудааст [Фреге, 1997, с. 68].

Ба ақидаи ӯ “мафҳум” ҳамеша бо маънои заминавии калима алоқаманд аст. “Маъно” аз матн ва мушоҳидакорӣ вобастагӣ дорад. Бояд қайд кард, ки дар илми фалсафа истилоҳи “мафҳум” зиёд истифода мегардад ва он аз истилоҳи “концепт”, ки дар илми забоншиносӣ истифода мегардад, ба кулӣ фарқ мекунад.

С.Г. Воркачев концептҳоро ба сатҳи оӣ (забон, хушбахтӣ, вичдон) ва концептҳои одӣ (автомобил, мард) тасниф менамояд [Воркачев, 2004, с. 44].

Чунонки муҳаққиқон З.Д. Попова ва И.А. Стернин таъкид менамоянд то имрӯз оид ба концептҳо садҳо мақолаҳо ва асарҳо навишта шуданд, ҳамзамон доираи корбурди концептҳои таҳқиқшаванда пайваста васеъ мегардад. Забоншиносон концептҳои фарҳангӣ ва эҳсосотиеро мавриди таҳқиқ қарор медиҳанд, ки соҳаҳои гуногуни ҷаҳолият ва муносибатҳои инсониро инъикос мекунанд. Ба монанди ҷанбаҳои рафтори инсон, ҳолатҳои хирадмандӣ-боиродагии ӯ ва ғ. Бояд ёдовар шуд, ки муҳаққиқон концептҳои ифодакунандаи маънавияти инсон, ҷиҳатҳои мусбати равонӣ – хушбахтӣ, некӣ, шодиро камтар мавриди таҳлили мушаххас қарор медиҳанд [Попова ва Стернин, 2002, с. 45].

Мувофиқи андешаи олими рус С.Г. Воркачëв “вақте “концепт” аввал “концепти фарҳангӣ” ва сипас “забонӣ-фарҳангӣ” мегардад, таҳаввули минбаъдаи вожаи “концепт” аз ҳисоби васеъшавии маънои атрибутивии он ба амал меояд. Дар ҷараёни ин таҳаввулот низоми маъноии концепт аз ҷиҳати миқдорӣ ва сифатӣ мураккаб гардида, ба мундариҷаи мафҳуми он, ки аломатҳои муайянкунандаи объектро инъикос мекунад, ҷузъи тасвирӣ, маъноҳои рамзӣ ва арзишманди фарҳангӣ илова мешавад” [Воркачëв, 2014, с. 12].

Ба ақидаи В. Гумбольдт “ҳар як забон ҷаҳонбинии махсус, мафҳумҳои хос дорад. Шакли ҳар як забон ташаккули беназирест, ки тавассути он ин ё он халқ ҳиссиёт ва фикрҳои худро таҷассум мекунад [Гумбольдт 1984, с. 37].

Забон воситаи азхудкунии фарҳанг, ба даст овардан, нигоҳдорӣ ва интиқоли иттилооти фарҳангӣ, қисми асосии фарҳанг мебошад. Дар забон натиҷаи донишдони ҷаҳони воқеӣ аз ҷониби гурӯҳи муайяни забонҳо мутамарказ шудаанд. Масалан, концептҳои “хушбахтӣ” ва “шодӣ” ҳамчун мафҳуми умуминсонӣ дар фарҳангҳо аз нуқтаи назари гуногун баррасӣ мешаванд.

Муҳаққиқ В.И. Карасик менависад: “Концепт чун мафҳум пурра ба забони маъмулӣ дохил нашудааст ва қисман дар забони гуфтугӯӣ боқӣ мемонад, ки ин вожаро аз зарурати ҳангоми дохил шудан ба системаи истилоҳоти лингвоконцептуалӣ озод менамояд. Дар системаи луғавии забон, он

як қатор истилоҳҳои худро дорад: концепт, концептуализатсия, концептологизатсия, концептуализм, концептуалист ва ғайра [Карасик, 2004, с. 390].

Роҷеъ ба муносибати концепти забонӣ-фарҳангӣ бо забон, шуур ва фарҳанг олими дигари рус Е.А. Дичковская чунин меорад: “Шуур соҳаи будубоши концепт (концепт дар шуур ҷойгир аст), фарҳанг концептро муайян мекунад (яъне концепт проексияи менталии унсурҳои фарҳанг), забон ва ё нутқ соҳае мебошанд, ки дар онҳо концепт муайян карда мешавад. Бо вучуди ин, концепт бо калима ё дигар воситаҳои забони шифоҳӣ алоқамандии ҳатмӣ надорад. Концептро бо воситаҳои забони шифоҳӣ ифода кардан мумкин аст” [Дичковская, 2013, с.78].

Дар бораи ҷузъи фарҳангии концепт Ю.С. Степанов се қабатро ҷудо мекунад:

- 1) аломати асосӣ, воқеӣ (ассотсиатсияҳо ва арзёбиҳои муосир);
- 2) аломатҳои таърихӣ, ки иловагӣ мебошанд, пассив;
- 3) шакли дохилӣ ё этимология, ки одатан аз ҷониби барандагони забон тамоман дарк карда намешавад [Степанов, 1997, с. 990].

Дар даҳсолаи охир низ забоншиносони тоҷик ба омӯзиши ҷанбаҳои гуногуни концептҳо пардохтаанд. Забоншиносони тоҷик, аз қабili С.Қ. Матробиён, М. Мамедова, З.Қ. Мирзоева, З. Гулова, С.С. Раҳимӣ, М.А. Маҳмудзода, Ш.К. Фозилова, Д.М. Азиззода, Д.Х. Аҳмедова, Н.К. Бойматова, Х.Х. Қурбонова, Н.И. Каримова, М.М. Имомзода, Д.А. Умаров, Н.Б. Раҳмонова ва дигарон ба концептҳои мухталифҳо дар мисоли забонҳои гуногун омӯхтаанд, ки таҳқиқоти онҳо ба рушди забоншиносии шинохтӣ (маърифатӣ) ва фарҳангии тоҷик заминаи мусоид фароҳам овардаанд.

Аз ҷумла, Д.А.Умаров андешаҳои қобили қабул меорад, ки бо баъзе таҳрир ҷойиз донистем ин ҷо орем:

-концепт истилоҳи забоншиносӣ буда, ифодагари маҷмуи донишҳои инсон мебошад, ки ӯ дар тули ҳаёт ба даст овардааст;

- дар забоншиносӣ концепт истилоҳи нав нест. Ин истилоҳ аз ҷониби як қатор олимону забоншиносони ватанию хориҷӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст;

- концепт аслан дар доираи ду самти забоншиносӣ, забоншиносии шинохтӣ ва фарҳангӣ омӯхта мешавад, аз ин рӯ, дар забоншиносии муосир ҳангоми таҳқиқи концепт муҳаққиқон бо ду истилоҳ, “концепти шинохтӣ” ва “концепти лингвофарҳангӣ” дучор меоянд;

- дар забоншиносии фарҳангӣ истилоҳи “концепти лингвофарҳангӣ” ва дар забоншиносии шинохтӣ истилоҳи “концепти шинохтӣ” барои ифодаи маҷмуи донишҳои дар шуури инсон таҷассумёбанда қорбаст мешавад;

-миёни концепти шинохтӣ ва концепти лингвофарҳангӣ фарқият ҳам дар мазмун ва ҳам дар сохту таркиб мушоҳида мегардад;

концепти маърифатӣ дорои ҷанбаи когнитивӣ буда, концепти лингвокултурологӣ ҷанбаи фарҳангӣ дорад, яъне концепти лингвокултурологӣ донишҳои фарҳангии инсонро таҷассум менамояд [Умаров 2023. с. 70-75]

Қайд кардан ба маврид аст, ки дар раванди омӯзиши ҳама гуна концепт бояд, пеш аз ҳама, истилоҳи “концепт” аз “мафҳум” ҷудо карда шавад, ки муайян кардани тафоввут миёни онҳо дар гузоштани ҳудуд байни ин ду истилоҳ заминагузор мебошад. Фарқият миёни “концепт” ва “мафҳум”-ро забоншиносии тоҷик С.Қ Матробиев дар доираи як мақола возеҳ баён кардааст. Бино бар ақидаи ӯ ки мафҳум ин истилоҳи илмҳои фалсафа ва мантиқ мебошад, аммо концепт истилоҳи мантиқӣ математикӣ, фарҳангшиносӣ ва забоншиносӣ, аз ҷумла, забоншиносии маърифатӣ (когнитивӣ) ва забоншиносии фарҳангӣ мебошад. Концепт натиҷаи фаъолияти шуури инсон ба ҳисоб меравад, мафҳум натиҷаи тафаккур мебошад [Матробиев, 2019,с.31-33]. Аз ҷиҳати ин забоншинос маълум мегардад, ки барои ифода намудани донишҳои инсон таҷассумёфта дар илмҳои фалсафа ва мантиқ истилоҳи “мафҳум” ва дар илмҳои мантиқӣ математикӣ, фарҳангшиносӣ ва забоншиносӣ, аз ҷумла, забоншиносии шинохтӣ ва забоншиносии фарҳангӣ истилоҳи “концепт” мавриди истифода қарор мегиранд. Тафоввут миёни “концепт” ва “мафҳум” дар он зоҳир меёбад,

ки маҷмуи ҳама гуна донишҳо, тасаввурот, ақидаҳои мантиқан асоснокшуда ва таҳаюлотӣ фард ё халқро концепт ифода менамояд ва мафҳум бошад, ифодагари танҳо донишҳои мантиқан даркгардида мебошад. Хулоса, концепт дар шуур ва мафҳум бошад, дар тафаккур таҷассум меёбад.

Таснифоти концептҳо хеле гуногун ва мазмуну мафҳумҳои зиёдеро дар бар мегирад, ки аз ҷониби олимони соҳа пажӯҳиш шудааст, вале паҳлуҳои таҳқиқношуда, чӣ хеле ки дар боло ҳам ёдовар шуда будем, бо хусусиятҳои ҷудогона омӯхта нашудааст.

1.2. Меъёри шинохти маъноӣ концептуалӣ

Аз рӯйи тасниф, чунон маълум аст, аломатҳои маъмулӣ ҳамеша доимӣ, комиланд, онҳо рамзро ошкор мекунанд, хосияти асосии онро ифода мекунанд. Масалан, аломатҳои маъмулии концепти “шодӣ” сифатҳое ба монанди “шодмонӣ”, “руҳбаландӣ”, “болидагии хотир” мебошанд, зеро муайян карда шудааст, “шодӣ” ҳолати руҳии ҷаҳони ботинии инсон аст, ки ба ӯ эҳсоси шодмонӣ меорад.

Шодӣ зи дили ман аст *ғамгин*,

Дар ишқи ту, эй бути паризод (Анварӣ).

Машав **шодмон**, гар бадӣ кардаӣ,

Ки озурда гардӣ, гар озурдаӣ (<https://vazhaju.tj/>).

Аломатҳои маъмулӣ хусусиятҳои асосии шароит мебошанд. Аломатҳои амиқ тасвири воқеиро ба вучуд меоранд ва мафҳуми муносири концептро ташаккул медиҳанд ва, аз ин рӯ, онҳо на он қадар доимӣ, балки ҳангоми ташаккули ибора устувор мебошанд: “шодии бузург”, “шодии ором” ва ғайра. Нишонаҳои васеъ аломатҳои оддӣ тасвирии ашёро ифода мекунанд. Нишонаи маъмулӣ аз худӣ ашё аз дарун ва аломати амиқ аз берун оварда мешавад. Ғайр аз ин, аз таснифи аломатҳо маълум аст, ки ба аломати возеҳ танҳо сифатҳое дохил мешаванд, ки аломати ашёро бевосита нишон медиҳанд. Ин комилан дуруст аст, зеро дараҷаҳои сифатӣ аломатҳои ашёро, ки одатан аз ҷониби ҳиссиёт қабул карда мешаванд, меноманд.

Дар хуну хок пеши ту мегардаму зи шӯхӣ

Дар чашмат об нест, надонам, ки бар чӣ бодӣ!

Шод он замон шавӣ, ки маро дар ғаме бибинӣ,

Ғам табъ шуд маро, чу ба ғам хӯрдаи ту **шодӣ**.

Гӯӣ аз ин пасат ба ҳама ранҷ ёр бошам

На ранҷхот мерасад, аҳсант, **шод бодӣ!** (Анварӣ, с. 140).

Таърифи интенсивӣ аз ҳама бештар аст, зеро онҳо мувофиқи хоҳиши муаллиф озодона истифода мешаванд, хусусияти арзёбӣ доранд, тасвири метафориҳои концептро медиҳанд (муқоиса кунед: шодии тасвирнашаванда, шодии интиқолнашаванда, шодии беаҳдуд, шодии беинтиҳо).

Яъне, мафҳуми концепт, махсусан, аз он ҷиҳат муҳим аст, барои фаҳмидани он, ки чаро забон на танҳо як роҳи муошират, балки як навъ тамаркуз ва таҷассуми фарҳанги миллӣ кӯмак мекунад.

Дар замони муосир таҳлилу баррасии концептҳо дар забонҳои гуногуннизом аҳаммияти хоса касб намудааст. Сарфи назар аз мавҷудияти асарҳои сершуморе, ки ба омӯзиши баррасии концептҳои мухталиф бахшида шудаанд, то ба имрӯз як қатор масоили назариявӣ амалии марбут ба ҷанбаҳои гуногуни концептҳо ҳалли ҳудро наёфтаанд ва онҳо таҳқиқу баррасии дақиқро тақозо менамоянд. Хусусан, муайян кардани шарҳи ягонаи истилоҳи “концепт” ва ҷудо кардани он аз “мафҳум” ва “маъно”, ҳамчунин, тавсифи хусусиятҳои сохтори он яке аз масъалаҳои ҳалли ҳудро наёфтаанд. Аз нуктаи назари забоншиносии шинохтӣ мушкилиҳои асосии таҳқиқи консепт дар он зоҳир меёбад, ки концепт бештар дар доираи соҳаҳои гуногуни илм, хусусан, забоншиносӣ мавриди омӯзиш қарор мегирад. Барои мисол, дар доираи забоншиносии фарҳангӣ концепт як навъ унсури фарҳанг аст, ки дар шуури соҳибзабонон акс ёфтааст ва дар забоншиносии шинохтӣ бошад, концепт воҳиди асосии шуур маҳсуб ёфта, аз маҷмуи дониш ва таҷрибаҳои инсонӣ таркиб ёфтааст. Дар баробари ин концептҳо дар шуури инсон на танҳо таҷассум меёбанд, балки онҳоро инсон тасаввур ва эҳсос мекунад. Тавре ки забоншиносии рус В. Маслова иброз медорад: “қисми асосии иттилоот оид ба ҳаёти ба воқеаҳои забон ба инсон мерасад, ӯ бештар дар олами мафҳумҳои барои эҳтиёҷоти фикрӣ

ва иҷтимоӣ офаридааш зиндагӣ мекунад, на дар олами ашё, падида ва ашёи гуногун” [Маслова, 2001, с. 35] қайд кардан ҷои астам.

Нақши рамз дар инъикоси концепт. Дар доираи таҳқиқоти концептуалӣ як қатор асарҳо пайдо шудаанд, ки дар онҳо объекти таҳқиқ навъи махсуси мафҳум- концепт – рамз мебошад [Пименова, 2004, с. 230].

Забоншиносии шинохтӣ (маърифатӣ) ба муайян кардани хусусиятҳои низомманди концептуалӣ муроҷиат мекунад. Бештраи концептҳо аз аломатҳои рамзӣ таркиб ёфтаанд, ки қисме аз онҳо таҷассумгарди фарҳанги асил буда, қисми дигарашон дар натиҷаи навоариҳо дар ҷомеа, аз қабилӣ пешрафти илму техника, таҳаввули парадигмаи иҷтимоӣ ва дигаргуншавии фарҳангу тамаддун ба вуҷуд омадаанд.

Аломатҳои рамзӣ қисми муҳимми сохтори концепт мебошанд. Масалан, дар фарҳанги забоншиносии халқҳо вожаи “шодӣ” як ҳолати махсуси мусбат ва дарки ҳаётро ифода мекунад, ки одамон барои ба даст овардани он кӯшиш менамоянд. “Шодӣ” объекти меҳрубонию навозиш маҳсуб меёбад. Ба қудакони навозод, одамоне, ки нава оила барпо намудаанд, соҳибҷашнон, одамони наздик ва азиз инсон “хушбахтӣ” таманно мекунанд. Миёни ҳар як халқу миллати ашёи ифодагари “рамзи хушбахтӣ”-ро метавон пайдо намуд, аз ин рӯ, дар тасаввуроти ҳар як намоёндаи халқу миллати муҳталиф хушбахтӣ бо рамзҳои гуногун таҷассум меёбад:

1. **Наъл.** Баъзе аз мурдумон дар роҳ ёфтани наълро нишонаи пайдо намудани хушбахтӣ дониста, онро дар ҷойе овезон мекунанд ва ё дар пештоқи дар мезананд. Дар ин маврид, наъл ҳамчун тилисми хона ва ҳамон оила маҳсуб меёбад.

2. **Гулҳо.** Дар фаҳмиши бештари мардумон гул рамзи хушбахтӣ ва муҳаббат ба ҳисоб меравад. Одатан гулҳо ба духтарон туҳфа мешаванд.

3. **Аист\лаклак** дар бом низ миёни баъзе мардумон рамзи хушбахтӣ ва некӯаҳволии хона ба шумор меравад. Дар вилоятҳои ҷанубии Русия то ҳол муносибат ба лаклакҳо ва гунбазҳои онҳо, ки аз болои хона баланд мешаванд, мушоҳида мешавад.

4. Миёни тоҷикон бошад, чунин ақидаҳо мавҷуд аст, ки агар парасту, дастак ё фароштурук дар хона лона гузорад, пас дар он хонадон шодию фарах ва хушбахтиву хушрӯзгорӣ ҳукмфармо мешавад.

5. Рангинкамон дар осмон рамзи хушиву шодӣ аст. То ҳол ин ҳодисаи табиӣ ё ин ки физикӣ дар фарҳанги забоншиносии халқҳои гуногун бо хушбахтӣ, хурсандӣ ва руҳияи хуби одамон алоқаманд аст.

6. Дар фарҳанги забонии ҷаҳонӣ “Ватан” ва “ватан доштан” мафҳум, рамзи хушбахтӣ ва шодиро дорад.

7. Қисми рамзҳо ба табақаи муайяни ҷомеа ва тасаввуроти шахсии ин гурӯҳи иҷтимоӣ дар бораи шодӣ тааллуқ доранд.

Дар таърихи афкори фалсафӣ ва равоншиносӣ категорияҳои шодӣ ва хушбахтӣ ҳамчун тафаккур дар бораи муҳаббат асарҳои зиёде бахшида шудааст. Дар ахлоқ ҳатто самти махсуси илмӣ бо унвони фелитситология ташаккул ёфтааст, ки мавзӯи онро мушкилоти назариявӣ ва амалии шодӣ ташкил медиҳанд.

Забон дар ҳама даври замон инъикоскунандаи хусусиятҳои этнос боқӣ мондааст. Пифагор низ чунин андеша дошт, ки барои дарки замон, пеш аз ҳама, забони ин давр, ин халқ омӯхта мешавад.

Бо вучуди он ки дар асарҳои В. Гумбольдт, Г. Штейнтал, К. Фосслер ва А.А. Потенбня дар нимаи аввали асри XX бо дастовардҳои структурализм, ки бо таҳқиқи забон дар худ ва барои худ маҳдуд буд, тавачҷуҳ ба мушкилоти макролингвистӣ (забон ва ҷомеа/фарҳанг/, шахсият) камтар шуд. Аммо аллакай аз охири асри гузашта дар доираи тағйирёбии парадигмаи илмии дониши гуманитарӣ ба ҷойи парадигмаи бартаридоштаи сиентистӣ, системавӣ-сохторӣ ва статикӣ парадигмаи антропосентрикӣ, функционалӣ, маърифатӣ ва динамикӣ меояд, ки ба инсон мақоми “меъёри ҳама чиз”-ро баргардонд [Воркачев, 2002, с. 142]

Забоншиносии фарҳангӣ имрӯз шояд ҷавонтарин шохаи этнолингвистика бошад агар аз метафораи химиявӣ истифода барем, ин навтарин пайвасти молекулавӣ дар марзҳои охирин аст, ки бо таркиби атомӣ ва робитаҳои валентӣ

фарқ мекунад: таносуби ҳиссаи забоншиносӣ ва фарҳангшиносӣ ва иерархияи онҳо. Вазифаҳои ин илм омӯзиш ва тавсифи муносибатҳои байни забон ва фарҳанг, забон ва этнос, забон ва менталитети халқиро дар бар мегирад [Телия 1996, с. 17; Маслова, 1997, с. 46; Маслова, 2001, с. 28]. Он тибқи андешаи Эмил Бенвенист, дар асоси триадаи забон, фарҳанг, шахсияти инсон [Бенвенист 1974, с. 45] сохта шудааст ва лингвокултура\ фарҳанги забонӣ\ро ҳамчун оина муаррифӣ мекунад, ки тавассути он муҳаққиқ метавонад ҳувияти моддӣ ва маънавии этноси *Folksgeist* В. Фон Гумбольдт ва Г. Штейнталро бубинад.

Ҳамин тариқ, ҳар як халқ рамзҳои шодиву хушбахтии худро дорад (дар баъзе халқҳо хайвонот; “фили сафед”, паранда; “кабутар”, дар баъзе ранг, пойафзоли зебо рамзи шодӣ, сулҳ ва хушбахтист).

Инчунин, гулҳо рамзи шодиву хушбахтии бисёр халқҳо мебошанд. Дар фаронсавиҳо ин гули бунафша (фиалка) аст.

Барои мардуми Фаронса гули бунафша (фиалка) ҳамчун разми шродиву хушбахтӣ фаҳмида мешавад.

Мардуми Чопон ва Чин бошад, гули пионро рамзи хушбахтию саодатмандӣ медонанд. Барои ин халқҳо пиони баҳорӣ рамзи шодӣ, муҳаббат, хушбахтии оилавӣ маҳсуб меёбад. Дар байни мардуми Чопон рамзи хушбахтӣ моҳиҳои ранга низ ба ҳисоб мераванд, ки ҳолати мазкур миёни тоҷикзабонон ва чинизабонҳо маъмул намебошад.

“Ва аллакай дар тамоми Чопон дар укёнус шино мекунанд, дар шамоли баҳорӣ бозӣ мекунанд. Ин моҳиҳои дурахшон ва афсонавӣ рамзи хушбахтӣ ва некӯаҳволӣ мебошанд” [Гончар, 1961, с. 18].

Барои халқи чинӣ рамзи шодиву хушбахтӣ ранги сурх аст.

Агар ба хона меҳмон ояд, пас ба фарзандон ҳатман либоси сурх мепӯшонанд, зеро ранги сурх дар байни чиниён эҳтироми зиёд дорад ва рамзи хушбахтӣ ва умри дароз аст. Ҳатто раҳти хоби арӯс, либос, меҳмонони дар туй ҳузурдошта ва дигарон ҳама либоси сурх ба бар мекунанд.

Дар фарҳанги халқҳои гуногун паррандагон низ ҳамчун рамзи хушбахтӣ муайян шудаанд. Барои мисол, барои мардуми Миср паррандаи Феникс, барои

халқи Чин Фэн-хуан, барои тоҷикзабононон мурғи Ҳумо ё паррандаи бихиштӣ меноманд, ки он ҳамчунин барои румихо маъруф аст, рамзи шодиву хушбахтӣ маҳсуб меёбанд.

Марбут ба разми хушбахтӣ будани паррандагон М. Метерлинк дар китоби машҳури худ таҳти унвони “Паррандаи кабуд” чунин маълумот додааст: “Паррандаи кабуд драма-афсонаи драматурги белгиягӣ Морис Метерлинк, ки дар он кӯдакон паррандаи кабудро мечӯянд, рамзи хушбахтист”.

“Аз он вақт инчониб паррандаи кабудро рамзи байналмилалӣ номидан мумкин аст, зеро паррандаи кабуд рамзи хушбахтӣ аст” [Артемяева, 2022, с. 120].

Якчанд рамзҳои шодиву хушбахтӣ, ки онҳоро байналмилалӣ номидан мумкин аст, қайд карда шудаанд. Осмони софи болои сар рамзи шодӣ, иштирок дар озмунҳо, ғолибият ба даст овардан, ихтирооти ба кулли ҷаҳониён ва инсоният муҳим ба шодию хушбахтӣ ва сулҳу субот дохил мешавад.

Рамзҳои *шодиву хушбахтии фардӣ*. Баъзе одамон новобаста аз миллаташон дар бораи хушбахтӣ тасаввуроти худро доранд. Ин метавонад мусиқӣ, дарё, офтоб, моҳи мунир бошад.

Сохтори концепти шодиву хушбахтӣ аломатҳои ментефактҳоро\миёнсанадӣ\-ро дар бар мегирад. Ҳар як намоёндаи фарҳангу забон метавонад дар бораи хурсандӣ, хушбахтӣ ва рамзҳои он тасаввуроти худро дошта бошад [Воркачев, 2001; Гурьянова, 2017. URL: <https://videouroki.net/razrabotki/kontsiept-schast-iev-russkoi-iazykovoi-kartinie-mira.html> [санаи мурочиат: 07.07.2020]; Черкашина 2016. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-schastie-v-russkom-yazyke> [санаи мурочиат: 07.07.2020]. Омӯзиши концепт дар якчанд марҳила сурат мегирад. Марҳилаи асосӣ таҳлили маънои луғавӣ ва шакли дохилии калимаро дар бар мегирад, ки концептро ифода мекунад.

Дар солҳои 90-уми асри XX олими рус В.В. Колесов формулаи инкишофи хусусиятҳои маърифатии концептро пешниҳод менамояд: “образ – концепт – рамз” [Колесов 1992, с. 30–40].

Тавре маълум мешавад, ин формула ба ҳама сохторҳои концептуалӣ мувофиқат намекунад. Мафҳумҳое вучуд доранд, ки “ифодакунандаи хусусиятҳои аломатанд. Рамз дар ифодаи мафҳумҳо на марҳилаи ниҳии инкишофи онҳо, балки нуктаи ибтидоӣ мебошад”.

Хусусиятҳои рамзӣ чунин ҷудонашавандаи мафҳуми концепт мебошанд. Сохтори ҳар як мафҳум хусусияти этнофарҳангиро инъикос мекунад. Ба гуфтаи В. Маслова: “Мафҳум форматсияи маъноӣ мебошад, ки бо хусусияти забонӣ ва фарҳангӣ алоқаманд буда, ба ин ё он тариқ ҳосил барандагони этнофарҳанги муайянро ифода мекунад” [Маслова, 2006. с. 47].

Мафҳумҳои эҳсосотӣ нисбатан бештар объекти омӯзиш гаштаанд. Асарҳои бунёдӣ мавҷуданд, ки мафҳумҳои эҳсосиро тавсиф мекунанд. Инҳо асарҳои В.И. Шаховский [2019], Е.Е. Стефанский [2009] ва Н.И. Красавский [2001]. Махсусан, асарҳои профессор С.Г. Воркачëв [Воркачев 2001; 2002; 2003; 2012] ба омӯзиши мафҳуми хушбахтӣ бахшида шудааст.

Бояд қайд кард, ки забон раванди маърифатро инъикос намуда, ҳамчун воситаи асосии ифодаи фикр амал мекунад. Тавассути он ба ҳаёлотӣ одамон дар бораи ҷаҳон ворид шудан мумкин аст. Солҳои охир таваҷҷуҳи муҳаққиқони ба мушкилоти пайванди инсон, забон ва фарҳанг зиёд аст. Ҳар як забон тарзи концептуализатсияи воқеиятро дорад, ки хусусиятҳои ҳосил миллий ва универсалӣ дорад. Айни замон, забоншиносии маърифатӣ диққати худро ба ҳалли чунин мушкилоти асосӣ равона кардааст. Забон меваи ақли инсон аст, сохтори забон то андозае нишон медиҳад, ки ақл чӣ гуна “кор мекунад”.

Натиҷаи таҳқиқот дар соҳаи шинохтӣ - когнитология, ки ин ақидаҳо дар бораи робитаи ногунастани равандҳои равонӣ, яъне фаҳмиши вазъияти нав тавассути ҷустуҷӯи вазъияти шинос дар хотира, ки ба вазъияти нав монанд аст, ба амал меояд. Концептуализатсия ду равандро дар бар мегирад: дарк (таксимои персептивии объекти дониш) ва шуур (додани объекти дониш бо маъно). Аз ҷониби дигар, шароити пайдошуда ва инкишофи аломатҳои забонӣ фаъолияти онҳоро танзим мекунанд. Сохти забон меъёрҳои маъруфи

функционалиро инъикос мекунад, ки ба истифодаи забон ҳамчун воситаи муҳабиротӣ (коммуникатсионӣ) асос ёфтаанд.

Концептҳо дар шуури инсон на танҳо дар асоси дарки маъноӣ вожаҳо, балки дар заминаи таҷрибаи фардӣ, милли, фарҳангии таърихӣ низ ба вуҷуд меоянд. Ҳар қадар таҷриба ғанӣ бошад, ҳамон қадар доираи мафҳум васеътар мешавад, аз ин рӯ, ҳангоми таҳқиқи концептҳо на танҳо фарҳангҳои тафсирий, балки фарҳангҳои воҳидҳои фразеологӣ, зарбулмасалу мақол, афоризмҳо, асарҳои бадеӣ ва шуури мардуми имрӯза мавриди таҳлилу омӯзиш қарор мегирад.

1.3. Муқоисаи маъноӣ луғавӣ ва маъноӣ концептуалӣ: умумият ва фарқ

Мусаллам аст, ки дар замони муосир забоншиносии шинохтӣ-маърифатӣ рушд мекунад. Олимони соҳа хеле ғаъл гардидаанд. Аммо дар мавзӯи маъноӣ луғавӣ ва концептуалӣ баъзан нофаҳмиҳо ва гуногунандешиҳо вомехӯранд. Олими рус А.А. Худяков чунин қайд мекунад: “Ба омӯзиши табиати концепт дар забоншиносии муосир аҳамияти аввалиндарача дода мешавад. Вале ҳар як кӯшиши омӯзиши табиати концепт ба мушкилиҳо оварда мерасонад. Ба андешаи мо, ихтилофи ғавқулӯда дар муносибат ба таҳлили нақшаи контенсиӣ, пурмазмун (баръакси нақшаи беруна, расмӣ)-и забон, пеш аз ҳама, бо ҳал нашудани масъалаи ҷудо қардани падидаҳои шабеҳ ва аксар вақт ба натиҷаи ин нофаҳмиҳои истилоҳотӣ вобаста аст” [Худяков, 1996, с. 97-103].

Пеш аз ҳама, гуногунандешиҳо бо истилоҳҳои ба ҳам монанд, ба монанди концепт, мафҳум ва маъно алоқаманданд. Вобаста ба ин, нуктаи назари В.В. Колесов роҷеъ ба инкишофи маъноӣ калима тавассути концепт, образ, мафҳум ва рамз, ҷолиб аст. Ё таъкид менамояд, ки маъноӣ концепт метавонад бо натиҷаи қаблии маъно, яъне бо этимон алоқаманд бошад. Сипас, ғанисозии маъно ба амал меояд, ки бо образ оғоз меёбад, дар мафҳум ташаккул меёбад ва дар қолиби рамз рехта мешавад. Масъалаи фарқияти мафҳум, маъноӣ луғавӣ ва концепт мушкилӣ дорад.

Ю.С. Степанов навиштааст: “Концепт падидаи мураббаъ, ки маъноӣ

калимаро дорад, аммо дар системаи дигари маъноҳои мантиқӣ дар системаи забон, мафҳум, дар системаи муносибатҳо ва шаклҳои мантиқӣ, ки ҳам дар забоншиносӣ ва ҳам дар мантиқ омӯхта мешавад” [Лингвистический энциклопедический словарь, 1990, с. 384].

Аммо концепт на танҳо бо калима, балки бо воқеияти фарозабонӣ низ алоқаманд аст, аз ин рӯ, маънои калима наметавонад бо концепт якхела бошад. Аз ин ҷо як қатор ақидаҳо дар бораи масъалаи фарқкунии концепт, мафҳум ва маънои луғавӣ бармеоянд. Баъзе олимон, аз ҷумла, С.А. Асколдовт таркиби концептро назар ба маънои луғавии калима васеътар муайян кардаанд. Забоншиносон Д.С. Лихачев ва В.П. Москвин бар он ақидаанд, ки концепт бо калима дар заминаи яке аз маъноҳои он робита дорад. А. Вежбитская бошад, бар он назар аст, ки маъноҳо дар маҷмӯъ аз ҷиҳати муайян дар забон мустақил мебошанд [Вежбицкая, 1993, с. 187].

Бояд қайд кард, ки дар марҳилаи муосир истилоҳи маъно ба қанор рафта, дар забоншиносӣ ба концепт ҷой медиҳад, гарчанде ки таносуби ин мафҳумҳо то охир муайян карда нашудааст.

Як қатор аломатҳои дигари фарқкунандаи концепт ва мафҳумро низ ҷудо кардан мумкин аст:

- мафҳум ҳамаи аломатҳои объектро дар бар мегирад;

- дар таркиби концепт бар хилофи мафҳум дар баробари аломатҳои муҳим ва зарурӣ, аломатҳои на он қадар асосӣ низ инъикос ёфтаанд;

- концепт на танҳо аз маҷмӯи аломатҳои объект, балки аз тасаввурот, донишу маълумот, ақида ва таҷрибаҳои таркиб ёфтааст, ки бо он ашё алоқаманд мебошанд;

- мафҳумҳо сохтори соддатар доранд, дар сохтори концепт ҷузъҳои бештар мавҷуданд;

- дар концепт ҷилои муассирӣ, таъсирбахшӣ хеле зиёд қарбаст шудааст [Маслова, 2006, с. 40].

- на ҳама мафҳумҳо метавонанд концепт шаванд. Концептҳо он падидаҳои мебошанд, ки барои фарҳанг муҳим ва арзишманданд;

-муассирӣ — декоративӣ\ороишӣ\, яъне ҳамчун воситаи ороиши нутқ хизмат кардан, ба он равшанӣ бахшидан аст;

-сарфаи воситаҳои нутқ, яъне ба ифодаи мухтасари фикр мусоидат кардан мебошад;

-рамз-муайянкунанда, яъне ба маъноҳо имконият медиҳад, ки ба ҳамдигар мансубияти умумии гурӯҳиро нишон диҳанд.

Консепт маҷмуи тасаввурот, мафҳумҳо, дониш, ассотсиатсияҳо, рамзҳо, аломатҳо, таҷрибаҳост, ки калимаро ҳамроҳӣ мекунанд. Инчунин, ҷойнишини маъноҳо мебошанд, ки дар матн волеҳуранд, муошират ва робитаи зичи инсонро бо таҷриба ва фарҳанги миллӣ инъикос менамоянд. Консепт мустақиман аз маънои калима ба вуҷуд намеояд, балки натиҷаи барҳӯрди маънои луғавии калима бо таҷрибаи инсон аст. Боигарӣ ва рушди забон на танҳо бо захираи луғат ва имкониятҳои грамматикӣ, балки бо мавҷудияти консептҳои гуногун, ки тасвири забонии ҷаҳон ва ҷаҳонбинии миллатро ташаккул медиҳанд, муайян карда мешавад. “Мафҳуми консепт махсусан аз он ҷиҳат муҳим аст, ки он барои фаҳмидани он, ки чаро забон на танҳо як роҳи муошират, балки як навъ тамаркуз ва таҷассуми фарҳанги миллӣ мебошад, кӯмак мекунад” [Степанов, 1997, с. 280-287].

Таҳлили дараҷаи корбурди консепт имкон медиҳад, ки вектори рушди консептосфераи асарҳои адабӣ дар доираи забони миллӣ муайян карда шавад, зеро маҳз матнҳои бадеӣ дараҷаи корбурди консепти бадеиро ҳам дар диахрония ва ҳам дар синхрония сабт мекунанд. Ҷанбаи диахронӣ: сатҳи дараҷавии корбурди консепт дар ҷараёни таҳлили муқоисавии консептҳои мавриди истифода, ки дар матнҳои бадеӣ нишон дода шудаанд, муайян карда мешавад; Ҷанбаи синхронӣ: дараҷаи корбурди консепт бо роҳи омӯзиши номгузориҳои он муайян карда мешавад, ки дар натиҷа хусусияти сохторӣ ва оморӣ ошкор мегардад.

Консепт маълумоти тавсифӣ ва пурмазмунро дар бораи унсурҳои воқеият дар бар мегирад, дар калимасозӣ, мураттабии вожаҳо дар шуури инсон иштирок мекунад. Вазифаи иҷтимоии консепти фарҳангӣ дар шинохти ҷаҳонбинии

омма, устувор гардонидан ва таъмини чома бо муҳимтарин шартҳои ҳаёти соҳир мегардад, ки дар концепт таҷассум ёфтаанд.

Ю.С. Степанов чунин мешуморад, ки концепт ва мафҳум истилоҳҳои илмҳои гуногун мебошанд: мафҳум дар мантиқ ва фалсафа истифода мешавад ва концепт истилоҳи мантиқи математикӣ, фарҳангшиносӣ ва забоншиносӣ мебошад [Степанов, 1997, с. 40].

Ҳамзамон, концепт ҳамчун мундариҷаи мафҳум (концепт = маъно) фаҳмида мешавад. Истилоҳи “маъно” дар як мавриди муайян вожаи ҳаммаъноӣ “мафҳум” аст, яъне маъноӣ луғавии калимаҳои забони мушаххас ба он дахл дорад ва концепт маъноӣ калима аст.

Бояд таъкид дод, ки маъноӣ луғавии калима, концепт ва мафҳум истилоҳҳои гуногун, дар навбати худ ба илмҳои ҷудогона тааллуқ дошта, вале ба ҳам наздиканд. Дар бораи таснифи истилоҳҳои “концепт” ва “маъно” ба таъкиди олими рус В.А. Маслова назар мекунем: “Концепт як образи нисбатан устувор ва устувори маърифатӣ дар объекти воқеият аст, зеро он бевосита бо маъно алоқаманд аст. Аммо калима ҳамеша танҳо як қисми концептро бо маъноӣ худ ифода мекунад” [Маслова, 2006, с. 40].

Яке аз мафҳумҳои баҳсбарангези забоншиносии шинохтӣ ва фарҳангӣ мафҳуми “концепт” ба ҳисоб меравад. Солҳои охир дар доираи илмҳои иҷтимоӣ-гуманитарӣ шарҳу тафсириҳои мухталифи ин истилоҳ аз ҷониби олимону забоншиносон дарҷ гардидаанд. Азбаски истилоҳҳои “концепт”, “мафҳум” ва “маъно” баъзан ҳамчун вожаҳои ҳаммаъноӣ муайян гардидаанд, зарурати ҷудо намудани истилоҳҳо ба миён меояд. Масъалаи таносуби концепт ва маъноӣ луғавии калима як қисми масъалаи таносуби донишҳои забонӣ ва фарозабонӣ мебошад. Ҳар ду падида – концепт ва маъноӣ луғавии калима табиати маърифатӣ доранд.

Дигар, ин ду мафҳумро омехта кардан мумкин нест. Маъноӣ луғавӣ воҳиди фазои маъноӣ забонро, концепт воҳиди концептосфераро ташкил медиҳанд.

Баъзе забоншиносон концептро ҳамчун мафҳуми васеътар назар ба маънои луғавӣ медонанд [В.И. Карасик, С.А. Аскольдов], гурӯҳи дигар концептро бо яке аз маъноҳои луғавӣ алоқаманд меҳисобанд [Д.С. Лихачев].

Ҳар як вожаи мустақил маънои луғавӣ дорад. Доир ба маънои луғавии калима олимони зиёди ватанӣ ва хориҷӣ мақолаву асарҳои илмӣ таълиф намудаанд. Чун Ш. Рустамов, Н. Маъсумӣ, Д.Т. Тоҷиев, М.Н. Қосимова, М. Муҳаммадиев, Б. Камолиддинов, Ҳ. Мачидов, Ҳ. Талбакова, С. Ҳалимов, С. Назарзода, Д. Хоҷаев, М. Султонов, М. Саломӣён, С. Ҳалимова, Ф. Шарифова, Қ. Мухторӣ, Ж. Гулназарзода, Л. Витгенштейн, Л. Блумфилд, В. Гумбольдт, Ф. де Соссюр, Л. Вайсгербер, Л.В. Шерба, В.Г. Гак, Н.В. Алефиренко, А.А. Уфимсева ва дигаронро номбар кардан мумкин аст.

Бо назардошти фикру ақида забоншиносон метавон гуфт, ки калима бо маънои худ “калиди концепт” махсуб рафта, танҳо як ҷузъи хурди онро ифода менамояд. Концепт аслан бо муҳити моро ихотакунанда бевосита алоқаманд мебошад. Концепт на танҳо аз маънои калидвожа, балки дигар воҳидҳои луғавӣ, аз қабili робитаҳои парадигматикӣ, синтагматикӣ ва калимасозӣ таркиб ёфтааст. нақши миёнаравро Концепт байни калима ва воқеияти фарозабонӣ мебозад, аз ин рӯ, барои ба пуррагӣ ва аниқ тавсиф намудани он воҳидҳои сершумори луғавӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор мегиранд. Тавре забоншинос Н.Н. Болдирев иброз медорад: “Маъноҳо як қисми дониши моро дар бораи ҷаҳон ифода мекунанд ва қисми асосии ин дониш “дар шуури мо дар шаклҳои гуногуни зеҳнӣ нигоҳ дошта мешавад” [Болдырев, 2001, с. 27].

Забоншиносон З.Д. Попова ва И.А. Стернин қайд менамоянд, ки “ҳангоми баррасии муносибатҳои диадаи “концепт – маъно”, инчунин, ба назар гирифтани маънои психоллингвистии концептҳо мувофиқи мақсад мебуд” [Попова, 2007. с. 53-54] Бино бар ақидаи ин забоншиносон концепт назар ба маънои луғавӣ комилан маънои воқеӣ ва васеъ пайдо менамояд.

Бояд гуфт, ки як вожа мафҳуми илмӣ (мантиқӣ) ё мафҳуми маъмулии ашёро ифода карда метавонад. Барои мисол, дар муоширати ҳамарӯзаи одамон маънои калимаи “об” ҳамчун моеи шаффофи беранг фаҳмида мешавад, ки

барои нӯшидан ва шустан истифода мешавад, аммо дар доираи ягон илми муайян *об* ҳамчун таркиби кимиёвии ҳидроген ва оксиген (H₂O) пазируфта шудааст. Дар ҳаёти рӯзмара маҳсулотест, ки дар мағозаҳо фурӯхта ва харида мешавад, дар ҳоле ки дар илм он маҳсули меҳнат маҳсуб ёфта, вобаста ба хосиятҳои хоси худ ҳама гуна ниёзҳои инсониро қонеъ мекунад. Дар забоншиносӣ бошад, калимаи “об” ягонагии овоз ва имло ба шумор меравад. Тавре ки мебинем, мафҳуми илмӣ равшан ва дақиқ буда, тамоми хусусиятҳои муҳимми ашёро дар бар мегирад ва чун қоида, дар луғатҳои энциклопедӣ сабт шудааст; калимаи маъмулӣ, ифодаи кулро дар назар дорад, дар луғатҳои тафсирий қайд шудааст ва ба сохтори маъноии калима бо номи сигнификат \significat\ дохил мешавад.

Мафҳуми илмӣ воқеӣ буда, моҳияти он аз ҷониби олимон дар натиҷаи меҳнати ҷадинсолаи суботкорона дарк гардидааст. Мафҳуми маъмулӣ оммавист, яъне он ба таҷрибаи инсон дар амали ҳаррӯза вобаста аст. Баъзан мафҳумҳои маъмулӣ ва илмӣ ба ҳамдигар зид мебошанд. Масалан, дар муошират ҳама кас метавонад дар бораи тулӯи офтоб ё ғуруби офтоб ҳарф занад, аммо оид ба гардиши Замин дар атрофи Офтоб маълумоти кофӣ надорад. Ё дар ҷойи дигар, ҳама доир ба ашёи гарм суҳбат мекунад, вале на ҳама дар бораи чизҳое, ки гармиро нигоҳ медоранд, медонад ва ғайра.

Бояд зикр намуд, ки як гурӯҳ олимон ба монанди Д. Лакофф, В.И. Постовалова, Н.Ю. Шведова, М.В. Никитин, А.П. Бабушкин, А.А. Худяков “мафҳум ва концепт”-ро ҳамчун вожаҳои ҳаммаъноии якдигарро ивазкунанда ё падидаҳои як тартиб баррасӣ мекунанд [Бабушкин, 1996, с. 104].

Намояндагони гурӯҳи дигар бар он ақидаанд, ки ин истилоҳот аз ҳамдигар фарқ мекунанд [Демьянков, 2001, с. 26-33] Олими дигар Ю.С. Степанов онҳоро истилоҳҳои ҳаммаъноии илмҳои гуногун медонад [2001, с. 40]. Гурӯҳи сеюми олимон П. Абеляр, М.В. Пименова, И.А. Стернин, В.И. Карасик, Г.Г. Слишкин, Л.О. Чернейко, В.А. Маслова бар он андешаанд, ки онҳо баробар нестанд: концепт – умум, кулл; мафҳумро қисми он медонанд.

Неретина С. менависад, ки “доираи зухури концепт васеътар буда, муассирӣ, таъсирбахшӣ, бардошти мусбату манфӣ ва ҳамин гуна эҳсосотро дар бар мегирад” [Неретина С., 1994, с. 216; 63, 85, 118-120; 18; 24].

Аз ин гуфтаҳо бармеояд, ки агар концепт ақидаи умумӣ дар бораи ашё ё маънои абстракт бошад, пас мафҳум – маънои инфиродӣ буда, хусусиятҳои дохилии ашёро ифода мекунад: образҳо, рамзҳо, эҳсосот, баҳо, ба ибораи дигар, ин “идеяест, ки на танҳо абстрактӣ, балки хусусиятҳои мушаххаси ассотсиативӣ ва эмотсионалӣ-баҳодихӣ”-ро дар бар мегирад [Карасик, 2009, с. 115; 5]. Аз ин андешаҳо бармеояд, ки концепт – мазмунӣ мафҳум, чунонки дар маъно. Мафҳум дар навбати худ яке аз ҷузъ, компонентҳои концепт ба ҳисоб меравад.

Аз нуктаи назари забоншиносии шинохтӣ ё маърифатӣ (когнитивӣ) концепт ҳамчун ҷойнишини мафҳуми забонӣ, ҳамчун “ишора ба маънои эҳтимолиӣ”, “таҷрибаи забонӣ” фаҳмида мешавад [Карасик, 2004, с. 111; 116; 390]

И.М. Кобозева концептро ҳамчун “мафҳуми сода, маъмул” [И.М. Кобозева, 2008, 48; 416] муайян мекунад. Ё чуноин мепиндорад, ки концепт дарбаргирандаи мафҳумҳои сода ва илмӣ буда, ифодагари унсурҳои семантикии онҳо мебошад.

Масъалаи фарқи истилоҳоти мавриди баррасӣ яке аз масъалаҳои мубрам ва баҳсталаб дар забоншиносии муосир ҳаст ва боқӣ мемонад. Маънои луғавӣ, концепт, мафҳум – истилоҳҳои гуногунанд. Онҳо бо ҳам алоқаманданд, аммо баробар нестанд. Чуноин ба назар мерасад, ки “маънои луғавӣ, ки аз қабати овозии вожа оғоз мешавад” [Кобозева, 2000, с. 73], яке аз ҷузъҳои мураккаб ба монанди концепти илмӣ мебошад. Концепт дар ин маврид чун “типероним барои мафҳум, образ, маъно” [Колесов, 2012. с.168, 122] доништа мешавад.

Муҳаққиқ Ю.С. Степанов бештар ба мазмуну ҳаҷми концепт диққати ҷиддӣ медиҳад. Ё зери вожаи мазмун хусусияти умумӣ ва асосии концепт ва ҳаҷм гуфта, шумораи объектҳои дар концепт бударо дар назар дорад [Степанов, 2004, с. 982].

В.А.Маслова таъкид менамояд, ки сохтори концепт мисли худи падида бисёрчанба аст. Вай бар ин назар аст, ки сохтори мафҳум мазмуни маъноӣ, баҳодихӣ, муносибати шахс ба объект, инчунин ҷузъҳои дигар, аз ҷумла ҷанбаи миллий-фарҳангӣ, иҷтимоӣ, гурӯҳӣ, инфиродӣ-шахсиро дар бар мегирад [Маслова, 2004. с. 45].

Ҳангоми баррасии масъалаҳои концепт ва маъноӣ луғавӣ нуктаи назари М.В.Пименоваро зикр накардан мумкин нест. Забоншинос бар ин назар аст, ки концепт ҷузъи маъноӣ луғавӣ буда, худи хусусиятҳои концептуалӣ ба сохтори он дохил мешаванд [Пименова, 2011, с. 13].

Аксари забоншиносон дар муқоиса бо концепт, ки ҳамчун аломати забонӣ доништа мешавад, концептро воҳиди равонии ҷаҳонӣ эътироф намуда, дар концепт ва маъноӣ луғавӣ шабоҳат пайдо намеkunанд. Мафҳум ба фарҳанг ва миллат вобаста нест, хусусиятҳои умумиро нишон медиҳад, ки ин қомилан муқолифи концепт аст. Як ҷанбаи муҳими фарқкунандаи концепт ва мафҳум дарки истилоҳи “маъно” мебошад, ки ба ҷудонопазирӣ ва пайвастагии ин се истилоҳ вобаста аст. Бояд гуфт, ки дарки мафҳум ва маъно ҳамчун воҳидҳои алоҳида дар забоншиносӣ як масъалаи муҳим аст.

Гумон меравад, ки ҳарду истилоҳ табиати маърифатӣ доранд ва бо шинохти воқеияти атроф ва фард алоқаманданд. Бо вучуди ин, бояд қайд кард, ки ин ду падида ба натиҷаҳои гуногуни ҷаҳолият ишора меkunанд.

Ҷадвали 1.

Концепт	Маъноӣ луғавӣ
Ба шуури маърифатии шахс ишора меkunад.	Ба шуури забонии шахс ишора меkunад.
Концепт идеяро дар якҷоягӣ бо хусусиятҳои арзёбӣ, ассотсиативӣ ва абстрактӣ дар назар дорад.	Маъноӣ луғавӣ нисбат ба концепт содатар аст, концепт идеяи мавзӯро дар назар дорад.
Концепт на танҳо маҷмуи хусусиятҳои маърифатӣ, балки образ, инчунин, хусусиятҳои фардии шахсро нишон	Танҳо хусусиятҳои умумӣ ва муҳимро дар бораи объект нишон медиҳад.

медихад, яъне фарҳанг, таҷриба, миллат, категорияи синну солро.	
Консепт танҳо нишонаи дониши забоншиносӣ нест	Нишонаи дониши забоншиносӣ мебошад
Консепт аз хусусиятҳои умумии миллӣ, фарҳангӣ, равонӣ вобастагӣ дорад.	Ба хусусиятҳои вижаи миллӣ, фарҳангӣ, равонӣ рабт дорад, бо мантиқ вобастагии ногустастанӣ дорад.

Консепт мафҳумест, ки на танҳо дар илми забоншиносӣ, балки дар илмҳои мантиқ, фалсафа, математика ва ғайра низ маъмул ва дар истифода аст. Аслан, истилоҳи “консепт” аз илмҳои мантиқ ва фалсафа иқтибос шуда, ба илми забоншиносӣ ворид гардидааст. Доир ба мазмуну моҳияту маънои калимаи “консепт” ва ҷойгоҳи он дар илми забоншиносии муосир назари олимони мухталиф мебошад” [Умаров, 2023, с.70-75].

Мусаллам аст, ки ифодаи маънои концептуалӣ тавассути воҳидҳои забон низ сурат мегирад, аз ин рӯ, дар илми забоншиносӣ баррасӣ ва омӯзиши маънои концептуалӣ ва мафҳуми консепт саривақтӣ ва айнаи муддаост ва масъалаҳои забоншиносии шинохтӣ (когнитивӣ), фарҳангӣ (лингвокултурология), равонӣ, иҷтимоӣ ва мантиқӣ ҳаллу ҷасли худро меёбанд.

1.4. Таҳқиқи ҷанбаҳои назариявии мафҳуми “консепт” дар забоншиносии тоҷик

Таваҷҷуҳ ба забоншиносии шинохтӣ ва фарҳангӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аслан аз ибтидои асри XXI зоҳир гаштааст. Яке аз сабабҳои равонагаштани диққати олимону забоншиносони тоҷик ба омӯзиши консептҳо дар он аст, ки ҳангоми баррасии консептҳо бештар масъалаҳои марбут ба инсон ва нақши ӯ дар ташаккул ва рушди забон, таъсири мутақобилаи забон ва тафаккур, нақши забон дар ташаккули инсон ва амсоли онҳо омӯхта мешаванд.

Дар асарҳои илмӣ, фарҳангу луғатномаҳо ва шарҳҳои асри миёнагӣ низ ин иқдом идома ёфтааст. Масалан, Шамсиддин Муҳаммад Маҳмуди Омулӣ дар “Нафоис-ул-фунун” дар ҷасли сеюм меорад, ки далолати алфоз бар маънӣ ва ҳасби вазъ ё ҳизби зот ва табиати он алфоз ва мурод аз вазъ таълими лафз ба

изои маънӣ. Ва дар фасли чаҳорум вожаҳоро аз рӯйи маъно ба гурӯҳҳо чудо менамояд. Насируддини Тусӣ дар “Асос-ул-иктибос” доир ба вижагиҳои маъноӣ луғавӣ чун муродифот, сермаъноӣ ва мутабоин, ки ба ҳодисаи гипонимияи муосир мутобиқ аст, андешаҳои илмӣ муфид иброз намудааст. Дар натиҷаи омӯзиши ин афкор ба андешаи Д. Хоҷаев дар гузашта донишмандони илмӣ луғат бештар ба маърифати ҷиҳати маъноӣ калима эътибор додаанд [Хоҷаев, 2013, с. 19-21].

Бо таваҷҷуҳ ба он, ки дар забоншиносии тоҷик доир ба концепти “шодӣ” дар шакли алоҳида пажӯҳиш нашудааст ва мушаххасан истилоҳи концепт мавриди истифода қарор нагирифтааст, аммо муҳаққиқони зиёде дар қорҳои илмӣ худ ҳангоми таҳлилу баррасӣ ба ин масъала ибрози ақида намудаанд. Агар забоншиносии маъруфи тоҷик М.Н. Қосимова бо таълифоти худ ба забоншиносии шинохтии муосири тоҷик замина гузошта бошад, дар гурӯҳҳои маъноӣ баррасӣ қардани воҳидҳои луғавию фразеологӣ, зарбулмасалу мақолҳо дар осору асари адибону шоирон, ки дар забоншиносии тоҷик хеле маъмул аст, ба ташаккулу таҳаввули забоншиносии шинохтӣ дар илмӣ тоҷик мусоидат кардаанд. Ҳ. Маҷидов доир ба маъноҳои луғавӣ, ҳелҳои он ва маъноҳои мафҳумӣ дар забони адабии муосири тоҷик, Қосимов Олимҷон вожаҳои ифодагари ҳайвоноту рустаниро дар “Шоҳнома”и Фирдавсӣ, Ш. Кабиров ва С. Сабзаев вобаста ба маъноҳои мафҳумиву луғавии воҳидҳои забон дар осори Ҷалолиддини Балхӣ, Исматов Саъдӣ “Тоҷ андар “Шоҳнома”, З. Мухторов доир ба луғати ирфонӣ, Ж. Гулназарзода дар таносуби парадигматикиву (ҷойнишинӣ) синтагматикӣ (ҳамнишинӣ) аз рӯйи архисема марзи маъноӣ, дар гурӯҳҳои маъноӣ маъноҳои тафаккурӣ, гуфтор, ҳолат, амал, муносибат ва амсоли инҳоро дар феъли забони тоҷикӣ нишон додааст. Ҳамчунин, доир ба мавқеи маъноҳои услубӣ, коннотативӣ ва эҳсосотӣ дар низомии маъноӣ феъл таҳқиқот ба анҷом расонидааст. Г. Сафарова вобаста ба имконияти маъноӣ вожаи зан дар осори адибону шоирони муосир ва дигарон пажӯҳиш намудаанд.

М. Саломииён дар асару мақолаҳояш вобаста ба равишу мақсади таҳқиқ ба масъалаҳои назариявӣ амалии забоншиносии шинохтӣ дар раванди осори манзуми адабиёти классикӣ фикру андешаҳои муфиди илмӣ баён намудааст.

Дар забоншиносии тоҷик дар даҳсолаи охир таваҷҷуҳ ба таҳқиқу пажӯҳиши концептҳо ҳам аз нигоҳи забоншиносии муқоисавӣ шинохтӣ ва ҳам аз нигоҳи забоншиносии фарҳангиву қавмӣ хеле зиёд гардида, дар ин замина муҳаққиқон П. Ҷамшедов, М.Т. Ҷабборов, М.Б. Нағзибекова, С. Ҷаматов, Д. Искандарова, Х. Шанбезода, З. Мухторов, Ф.М. Турсунов, С.Қ. Матробиён ва дигарон қорҳои зиёд ба анҷом расонидаанд. Дар баробари ин, дар самти забоншиносии шинохтӣ (когнитивӣ) рисолаҳои илмӣ доир ба концептҳои гуногун аз ҷониби муҳаққиқон М. Давлатмирова, М. Маҳмудзода, Д. Азиззода, С.С. Раҳимӣ, З. Мирзоева, М.М. Имомзода, Н. Раҳмонова, Н.К. Бойматова, Ш. Фозилова, Ф.Х. Аҳмедова, Х.Х. Қурбонова, Н. Каримова ва дигарон ҳимоя шудаанд.

Таҳқиқот дар соҳаи забоншиносии шинохтӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гӯё аз ибтидои асри XXI оғоз ёфтааст. Омили асосии мавқеи хоси ин самти нави илми концепт дар забоншиносии шинохтии (маърифатии) тоҷик дар он аст, ки дар он масъалаҳои марбут ба инсон ва нақши ӯ дар рушди забон, иртиботи забон ва тафаккур, нақши забон дар ташаккули инсон ва ғайра мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Бояд гуфт, ки забоншиносии шинохтӣ дар Тоҷикистон бо роҳу равиши муосир дар марҳилаи рушд қарор дорад. Аксари пажӯҳишҳое, ки дар соҳаи забоншиносии шинохтӣ анҷом дода шудаанд, ба даврони истиқлолияти давлатӣ рост омадаанд.

Аз ҷумлаи олимони забоншиносии тоҷик, ба мисли М. Давлатмирова, С.К. Матробиён, З.Ҷ. Мирзоева, С.С. Раҳимӣ, З. Гулова, М. Мамедова, М.А. Маҳмудзода, Д. Азиззода, Ш.К. Фозилова, Д. Аҳмедова, Н. К. Бойматова, Н.И. Каримова, Х.Х. Қурбонова, Н.Б. Раҳмонова, М.М. Имомзода, Ф.Р. Начмиддиниён ва дигарон ба таҳқиқи масъалаҳои мухталиф марбут ба концепт пазируфта, дар таҳқиқоти худ навҳои гуногуни концептҳоро дар доираи забонҳои гуногун баррасӣ кардаанд. Аз ҷумла, М. Маҳмудзода рисолаҳои

номзадӣ ва докториро оид ба мафҳуми “дил”, М. Давлатмирова “қисмат”, “фазо”, Н. Бойматова – “зебой”, С. Раҳимӣ – “ҳиёнат”, Д. Аҳмедова – “хурук”, Ш. Фозилова – “бойигарӣ” ва Ф.Р. Наҷмиддинов – “забон” таҳия намудаанд. Сарфи назар аз он ки роҷеъ ба моҳият ва табиати мафҳуми “консепт” ва ҷойгоҳи он дар забоншиносии шинохтӣ ва маърифатӣ ақидаҳои олимону забоншиносон мухталиф мебошанд, бештари онҳо ибраз медоранд, ки меҳвари концептологияро шахси дорои ақлу хирад, шууру тафаккур ташкил медиҳад, ки имкони дарк ва эҳсоси муҳити атрофро ба ӯ фароҳам меорад. Забоншиносон муҳаққиқони тоҷик, аз қабили С.Қ. Матробиён ва М. Маҳмудзода дар доираи як мақола масъалаи шарҳи мафҳуми “консепт”-ро дар забони тоҷикӣ баррасӣ намуда, вожаи “консепт”-ро дар асоси баъзе маъхазҳо, аз ҷумла, фарҳангҳои дузабонаи англисӣ-тоҷикӣ ва тоҷикӣ ҳамчун “мафҳум, афкор, андеша, маъноӣ, умумӣ, истилоҳоти умумӣ” ва “Фарҳанги истилоҳоти забоншиносӣ”-и Ш. Бобомуродов, З. Мухторов чун “мафҳуми умумӣ” муайян намуда, қайд менамоянд, ки: “Дар чараёни омӯзиши мафҳум ҳар як муҳаққиқ ба масъалаи муайян кардани робитаи байни “консепт” ва “мафҳум” дучор мешавад. Ҳарчанд дар забоншиносии тоҷик истилоҳи “консепт” “мафҳум” тарҷума шуда бошад ҳам, дар байни ин ду истилоҳ аз ҷиҳати маъно, таркиб ва истифода баробарӣ вучуд надорад. Истилоҳи консепт дар улуми мантиқ, риёзӣ, забоншиносӣ ва забоншиносии маърифатӣ ва истилоҳи “мафҳум”-ро мантиқ ва фалсафа меомӯзанд. Мафҳум дониш, афкор, баррасиҳо ва андешаҳоро дар бораи ашёи ҷаҳон дар бар мегирад. Аз ин рӯ, “консепт”-ро дар забони тоҷикӣ ба ҳеҷ вачҳ наметавон “мафҳум” (мафҳум) номид, зеро “мафҳум” истилоҳи ҷудогона буда, бояд ба ҳадафаш истифода шавад. Илова бар ин, бо тарҷумаҳои мафҳуми консепт дар шакли “мафҳуми умумӣ” ё “маъноӣ умумӣ, тафаккури умумӣ” розӣ шудан мумкин нест, ҳарчанд маъноӣ “мафҳум”-ро дар ин воҳидҳо то андозае ифода кардан мумкин аст, ба шарте ки консепт, маъно ва андеша як паҳлӯи мафҳумро ифода кунад, на паҳлӯи эҳсосӣ» [Бобомуродов, 2016, с. 31-33, 31-33]. Бо ин таҳлили амиқ ва андешаи кофӣ муҳаққиқони номбурда розӣ нашудан мумкин нест ва ин ҷо чизе илова кардан нест. Мо танҳо ин ақидаро ҷонибдорӣ

мекунем ва чунин мешуморем, ки воқеан “консепт”-ро дар забони тоҷикӣ набояд дар як қатор бо истилоҳоти “мафҳум” ва “калима” баррасӣ кард. “Консепт”-ро аз мафҳуми “мафҳум” ва “калима” болотар ва васеътар доништан лозим аст. Яъне, чунон ки мафҳумро бо истилоҳи “калима” ифода кардан мумкин нест, истилоҳи “мафҳум”-ро ҳам бо ин истилоҳот ифода кардан мумкин нест. Забоншиноси тоҷик С.Қ. Матробиён дар доираи таҳқиқоти худ оид ба этнолингвистика масъалаҳои маърифатиро баррасӣ намуда, таъкид менамояд, ки “дарки фарҳангии як халқ (этнос) дар забоне, ки дар бораи олами атроф ва мавқеи инсон дар он суҳан меронад, чӣ гуна, ба воситаи чӣ ва дар қадом шакл инъикос меёбад, бо масъалаҳои мушаххас алоқаманд аст” [Матробиён, 2022, с. 6]. М. Маҳмудзода дар рисолаи худ мафҳумро мавриди баррасӣ қарор дода, ба андешаи муҳаққиқи рус В.А. Маслов таъя намуда, мафҳумро ба калимаҳои мустақим ва бавосита ҷудо мекунад. Ба ақидаи ӯ, “ба хусусиятҳои луғавии бевоситаи мафҳум маънои луғавии лексемаҳо ва хусусиятҳои луғавии алоқии бавоситаи он расму оин, фарҳанг ва таҷрибаи миллию шахсиро дар бар мегирад” [Маҳмудзода, М. А., 2019, с. 16-18].

Бо назардошти гуфтаҳои боло чунин ҳулоса баровардан мумкин аст, ки консепт аз сатҳҳои сершумор таркиб ёфтааст ва муайян кардани ҳар як сатҳи он ба пуррагӣ ҳеле душвор мебошад.

Дар таҳқиқоти худ олимони тоҷик М. Маҳмудзода, М. Давлатмирова, Д. Азиззода, З. Мирзоева, М. Имомзода, Н. Раҳмонова, Х. Қурбонова, Н. Каримова, Н. Бойматова, Д. Аҳмедова ва дигарон ҷанбаҳои гуногуни консепт ва дар баробари ин, одамо мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додаанд. Дар маркази таҳқиқоти ин муҳаққиқон инсон ва муҳити атрофи ӯ қарор гирифтааст. Дар таҳқиқи онҳо дар баробари таҳқиқи консептҳои мушаххас тамоми вижагиҳои миллию фарҳангии тоҷикзабонон таҳқиқ гардидааст. Аз ҷумла, муҳаққиқони тоҷик М. Маҳмудзода, Ф.Р. Начмиддинён ва Д. Азиззода се консепти ба ҳам зич алоқаманди марбут ба инсон – “дил”, “забон” ва “муҳаббат”-ро баррасӣ намудаанд. М. Маҳмудзода иброз медорад, ки: “Таҳқиқи мафҳумҳои тавсифкунандаи олами ботинии инсон тавачҷуҳи ҳоси забоншиносонро ба худ

чалб кардааст, зеро онҳо на танҳо хусусиятҳои антропосентрикии забони ин ё он забонро муайян кардан имкон медиҳанд, балки пеш аз ҳама, имкони муайян кардани қолабҳои таҷассуми универсалии тасвири олам, шуури одамонро фароҳам меоранд” [Махмудзода, 2019, с. 35-36]. Дар ин хусус, Ф.Р. Начмиддинён мегӯяд: “Дунёи мо оламест, ки ба воситаи забон тасвир, ифода ва идора мешавад. Барои дарки забон бояд ба барандаи он, яъне инсон, сухан ва тафаккур мурочиат кард, зеро забон бо ҳаёту ғайолияти инсон ва афкори ӯ алоқаманд буда, берун аз доираи ифодаи забон ва равандҳои пешбарии ҷамъияти инсон вучуд дошта наметавонад. ғаймиши нутқ забоншиносонро ба ақидаи антропосентризм оварда расонд, ки дар он мавқеи шахс дар ҷойи аввал гузошта мешавад” [Начмиддинён, 2022, с. 26-27]

Муҳаққиқ Д. Азиззода [2019, с. 35-39] низ доир ба таҳқиқи мафҳуми «ишқ» хулосаҳои худро баён намуда, қайд мекунад, ки концепт яке аз дастовардҳои башарият буда, таваҷҷуҳи махсусро тақозо мекунад. Муҳаққиқи дигари тоҷик Д. Аҳмедова дар раванди таҳқиқи концепти “хӯрок” ду масъалаи асосиро баррасӣ намудааст: 1) “нон” дар мафҳуми мардуми тоҷик арзиши хоса дошта, мавқеи сазоворро ишғол менамояд; 2) “меҳмоннавозӣ”-и мардуми тоҷик, ки махсусан маъмул аст [Аҳмедова, 2020, с. 16-18].

Ин ақида вижагиҳои хоси халқи тоҷикро возеҳ менамояд, зеро, табиист, ки тоҷикон ба нон эҳтироми хоса дошта, меҳмонро гиромӣ медоранд, аз ин рӯ, дар тасвир забонии ҷаҳони онҳо мақоли “Меҳмон атои Худо аст”-ро пайдо намудан мумкин аст.

М.М. Имомзода бошад, дар доираи диссертатсияи худ концепти “оила”-ро дар мисоли забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ таҳлил намудааст [Имомзода, 2017, с. 7]. Ӯ бар ин назар аст, ки пояи аслии хонавода волидайн маҳсуб ёфта, дар хонаводаи тоҷик нисбати онҳо эҳтироми хоса ба назар мерасад ва фарзандон дар ҳалқаи хонавода ба воя мерасанд. Ҳ.Ҳ. Қурбонова концепти “сабр”-ро мавриди омӯзиш қарор дода, таъкид мекунад, ки “таҳаммулпазирӣ яке аз сифатҳои муҳимтарини инсонӣ буда, дар навбати худ як қатор сифатҳои дигари неки одамонро ифода мекунад” [2021, с. 3].

Н.И. Каримова дар асари худ концепти “фазо” (фазо)-ро таҳлил намуда, алокаи онро бо шахс муайян мекунад [2019, с.270].

Таҳқиқоти Н.К. Бойматова ба омӯзиши концепти “зебой” дар мисоли забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шудааст [Бойматова, 2019, с.174]. Концепти “тӯй” аз ҷониби муҳаққиқ Н.Б. Раҳмонова таҳқиқ гардида, ӯ ибраз меорад, ки маросими арӯсӣ барои ҳар як фард яке аз муҳимтарин анъанаҳои маросимист. Тоҷикон ба маросими “туй” ва бунёди оила таваҷҷуҳи хоса доранд [Раҳмонова, 2019, с. 159].

Мисолхое, ки дар боло аз пажӯҳишҳои илмӣ олимони тоҷик овардаем, собит мекунад, ки “концепт” дар забоншиносии тоҷик яке аз масъалаҳои муҳимме махсуб мешавад, ки дар маркази таваҷҷуҳи олимони қарор дорад.

Хулосаи боби якум

Таҳлилҳо нишон доданд, ки концепти “шодӣ” дар забоншиносӣ мақоми махсус ва муҳимро ишғол намуда, доираи истифодаи воҳидҳои забони марбут ба концепти “шодӣ” дар таркиби фонди луғавии забон беназир арзёбӣ мегардад. Аз ин рӯ, дар заминаи асосҳои назариявӣ омӯзиши ҷанбаҳои маъноӣ концептуалӣ дар нишон додани тасвири забонии ҷаҳон ба роҳ монда мешавад.

Дар асоси ин метавон чунин хулосабарорӣ намуд:

1. Омӯзиши хусусияти концепт дар заминаи афкори илмӣ муҳаққиқону донишмандон меъёри шинохти маъноӣ концептуалиро муайян мекунад;
2. Ҳангоми омӯзиши меъёри шинохти маъноӣ концептуалӣ зарурати ҷудо кардани навъҳои маъно ба миён меояд;
3. Истилоҳи “концепт” истилоҳи нав набуда, ба давраи концептуализми асримиёнагӣ рост меояд;
4. Ҷанбаи асосии мундариҷаи концептро воҳидҳои забон ташкил медиҳанд ва концепт ҳамчун ҷузъи мафҳумӣ, ратсионалӣ тамоми маълумоти мантиқӣ ғайримантиқӣ ва аз ҷиҳати раванӣ муҳим қабул гардидааст;
5. Омӯзиши концепт аз ҷониби олимони соҳаҳои марбут ба роҳ монда шуда, барои васеъ шудани концептосфера заминаи мусоид фароҳам меорад;

6. Истилоҳи “консепт” ба таҳлили ҷанбаҳои нави маъноҳои калимаҳо, динамикаи рушди маъноӣ ибтидоии этимологӣ, қонуниятҳои пайдоиши афзоиши маъноӣ дар шарҳи матнҳо замина гузошта метавонад.

БОБИ II. ТАҲЛИЛИ МАЪНОИ КОНСЕПТУАЛИИ “ШОДӢ” ДАР ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА ЧИНӢ

2.1. Маълумоти умумӣ доир ба концепти “шодӣ”

Ҷаҳони эҳсосот бо сабаби аҳаммияти равониву иҷтимоӣ барои инсон дар ҳама гуна ҷомеа чи дар нутқи шифоҳӣ ва чи хаттӣ ба назар мерасад. Дар ин ҳолат, аз рӯйи андешаҳои равоншиносон, баъзе эҳсосот асосӣ ва баъзе дуюмдараҷа ҳисобида мешаванд.

Дар яке аз асарҳои худ психолингвист Е.Ю. Мягкова бо мақсади муайян кардани рӯйхати номинантҳои эҳсосот, ки дар таснифоти зиёди таҷрибаҳои равонӣ нишон дода шудааст, ба хулосае омад, ки муаллифони гуногун шумораи гуногуни эҳсосоти асосиро бунёдӣ меноманд [Мягкова 1990, с. 66]. Аз таҳлили муаллиф дарёфтем, ки қариб ҳамаи равоншиносон тарс, ҳашм, андуҳ ва шодиро эҳсосоти асосӣ меноманд.

Дар тасвири забонӣ фарҳанги халқҳои ҷаҳон инъикос меёбад. Миллат ҷаҳонро чӣ гуна мефаҳмад ва месозад, аз ҷумла, муносибати он ба ҷаҳон, ки дар раванди рушди таърихӣ чандинасраи он ташаккул ёфтааст, дар забони табиӣ таҷассуми худро меёбад. Консепт ҳамчун падидаи забоншиносӣ-маърифатӣ воҳиди мундариҷаи ғаврии ҳофиза, луғати равонӣ, низоми концептуалӣ ва маъноҳои дар шуур буда, тамоми тасвири ҷаҳон, ки дар равони инсон инъикос ёфтааст, маҳсуб меёбад. Инчунин, хусусияти муҳимтарини ғоявиест, ки дар забони табиӣ таҷассум ёфтааст. Ин консепт дар забонҳои гуногуни милли тобишҳои гуногун дорад.

Дар ҳар як забон калимаҳои зиёд мавҷуданд, ки ҳамчун консепт низ маъруфанд. Ин калимаҳо объектҳои забоншиносӣ мебошанд, ки маънои консептҳо аз онҳо вобаста аст ва онҳо воҳиди асосии тасвири забонии ҷаҳонро ташкил медиҳанд. Онҳо фаҳмиши фарҳангии моҳияти маънавии халқ ва васеътар, ҷаҳонро инъикос меkunанд, аз ин рӯ, баъзе олимон чунин мешуморанд, ки консептҳо воситаи самараноки омӯзиши ҷаҳонбинии забони муайяни этникӣ мебошанд. Таҳлили забон тавассути ғояҳои маърифатӣ барои

амиқтар кардани фаҳмиши мо дар бораи равони маърифатии миллӣ ва хусусиятҳои забон дар маҷмӯи кӯмак мекунад [Кубрякова, 1993, с. 90].

Ноғуфта намонад, ки концепти шодӣ аз мавқеҳои гуногун объекти таҳқиқот шудааст: дар забони русӣ, ба забонҳои русӣ ва англисӣ, ва дигар ба забонҳо. А.Н. Красавский доир ба “Концепт “радость” в русской лингвокультуре (на материале словарных статей и ассоциативного словаря)” [2010], Е.Г. Озерова ва М.Ю. Покручина “Концепт “Радость” в лингвокультуре русского языка и его репрезентация в русских прозаических текстах” [2016], Н.Э. Арсланбекова “Структурно-семантическая характеристика концепта “радость” в английском и русском языках” [2016], Е.Н. Афанасева “Вербализация эмоции радости в романе Амма Аччыгыйа “Сааскы кэм” (“Весенняя пора”)” [2016] ва дигарон.

Барои муайян кардани хислатҳои анғезандаи мафҳуми *шодӣ* ба сарчашмаҳои этимологӣ муроҷиат кардан лозим аст. “Мотиватсия хусусиятест, ки барои номгузориҳои як пораи муайяни олам хизмат мекунад, шакли дохилии калима аст. Вобаста ба вақти пайдоиши калима дар забон мафҳуми мувофиқ метавонад якҷанд хусусиятҳои ҷолиб дошта бошад. Сохти калима ҳар қадар мураккаб бошад, мафҳуми дар паси ин калима ниҳондошта ҳамон қадар хусусиятҳои диққатҷалбкунанда дорад” [Пименова 2005, с. 15–20].

Шодӣ, шодкомӣ, хушбахтӣ яке аз арзишҳои ҷаҳонии ахлоқӣ мебошад, ки ҳар як инсон, бешубҳа, соҳиб аст. Он ҳам дар фалсафа, равоншиносӣ, сиёсатшиносӣ, этнография ва ҳам дар филология омӯхта мешавад. Мувофиқи муқаррароти асосии матншиносӣ ҳамчун шакли забоншиносии шинохтӣ [Пименова, 2005, с. 15-20], ки аз тасаввуроти ягонагии амали фикрронии нутқ бармеояд, дар он амалҳои забонӣ ва равонӣ якҷоя пешниҳод карда мешаванд:

Шод бидонам, ки дар фироқи ҷамолаш

Ҷуз ғами ӯ ҳеҷ ғамгусор надорам.

З-он нашавам ранча аз ҷафаш,

Сирати ушшоқи рӯзгор надорам (<https://vazhaju.tj/>).

Мувофиқи ақидаи А.А. Потебня мо танҳо аломатҳоро мешиносем. Муҳаққиқи дигар В.В. Колесов қайд мекунад, ки чиҳати аз худ кардани дониш барои инсон аломатҳои ашё муҳиманд. Барои ин, ӯ чор аломати аслии ифодаи консептро бо аломатҳои маъмулӣ, амиқ, шадид ва дарозмуддат ҷудо менамояд.

Ҳеч **шодӣ** нест андар ин ҷаҳон

Бартар аз дидори рӯи дӯстон (ФМЗТ, ҷ 2, с. 224).

Аз эпитетҳое, ки бо калимаи “шодӣ” омехта шудаанд, якчанд хусусиятҳои он мушоҳида мешаванд. Пеш аз ҳама, “шодӣ” барои инсон аст, ҳар кас онро ба таври худ мефаҳмад, аз ин рӯ, шодии гуногун вучуд дорад: шодии беандоза, фараҳбахш, нотақрор, хонаводагӣ, маросимӣ, ҷамъиятӣ, миллӣ, ҷаҳонӣ ва ғайра. Ҳамзамон, шодиву хурсандӣ бо шароити воқеӣ алоқаманд аст: бо мавқеи мушаххаси одамон дар ҷомеа, арзишҳо ва идеалҳои хоси ин ё он давра (муқоиса мекунем: хурсандии ҳақиқӣ, шодии зиёд, хурсандии беҳадду канор).

Маро чун падар меҳрубонӣ намуд,

Ба иқболи ман **шодмонӣ** намуд. (Шоҳин, с.514-515).

Шодиву хурсандӣ на танҳо як ҳолати мушаххаси воқеӣ ё ҳолати субъективии шахсро ифода мекунад, балки тасаввуротро дар бораи он, ки шахс дар кадом ҳолати ҳаёт қарор дорад, маҳз барои ӯ саодат аст, таҷассум менамояд. Ин ҳолат орзуи ҳамешагии инсон аст. Касе хурсандиро дар муҳаббат мебинад (шодии ошиқона), касе дар расидан ба некуаҳволии шахсӣ (шодии шахсӣ), касе дар оила (шодии хонаводагӣ: бо таваллуд шудани кӯдак шодии аҳли хонаро ҳадду канор набуд, тӯй, ид, ҷашни мавлуд).

Консепти “шодӣ” ба навъи консепти равонӣ мансуб аст ва ба гурӯҳи консептҳои эҳсосотӣ, яъне ифодагари эҳсосот дохил мешавад. Дар навъи маъноӣ эҳсосотӣ муносибати гӯянда ё шунаванда нисбат ба ифодашаванда аст ва ҳамзамон хусусияти баҳодихӣ муайян мешавад, яъне гӯянда ё шунаванда тавассути ифода мавқеи худро нисбат ба ифодашаванда муайян мекунад. Ин муносибат дар ду маврид падид меояд. Бояд гуфт, ки гӯянда дар як маврид ҳар ду навъи муносибатро истифода карда наметавонад. Гӯянда ё шунаванда онро ё

эътироф мекунад ё не. Ва ин ҳолат дар муколама ва гуфтор бештар ҳувайдост. Чунончи, В.Г. Токарев мегӯяд: “Ифодаи эҳсос дар забон падидаи эҳсосот аст. Ин падида нишон медиҳад, ки маъноҳои воҳидҳои забон на ҳуди эҳсос, балки ифодакунандаи забонии ҳамон эҳсос мебошанд. Ба таври ҷамъбасти эҳсосотро аз рӯи таносуби мусбат /манфӣ метавон матраҳ кард. Ҷузъи маънои эҳсосотӣ натиҷаи ба ҳам омадани маъноҳо бо махсусияти тарзи ифода ва маърифати истифодабаранда маҳсуб меёбад” [Токарев 2008, с. 36].

В.И. Шаховский қайд менамояд, ки маъноҳои эҳсосотӣ ва экспрессивӣ ҷузъи ҷанбаи денотативии маъноянд ва онҳо аз маънои экспрессивӣ-услубии фардӣ фарқ доранд. Аз ин ҷост, ки экспрессивият моҳияти денотатсияи калима мебошад [Шаховский 2008, с. 32].

Н. Алефиренко зикр мекунад, ки дар адабиётҳои илмӣ истилоҳе бо номи тобиши эмотсионалӣ-экспрессивӣ (экспрессивно-эмоциональный оттенок) дар маънои луғавӣ нишон дода шудааст ва оё ин гуна номгузорӣ дуруст аст? Агар дуруст бошад, чӣ гуна муайян мегардад ва дар маънои луғавӣ денотативист ё коннотативӣ [Алефиренко, 2005, с.166]?

Маънои эҳсосотӣ ҳаяҷони мушаххаси гӯяндаро вобаста ба қабули номи шайъ, ҳолат, вазъият ва амал ифода мекунад. Ин ҳаяҷон метавонад манфӣ ё мусбат – шодӣ, эҳтиром, навозиш, меҳрубонӣ, лутф, бадбинӣ, нафрат, ҳасад, дағалӣ, истехзо, тафохур бошад.

Забоншинос Ҳ. Мачидов мегӯяд, ки “маъноҳои ҷудогонаи мафҳумӣ боз ҷилоҳои дигари эҳсосотӣ, тобишҳои гуногуни баҳодихиро, аз қабили навозиш, лутф, марҳамат, муҳаббат, шафқат, истехзо, масҳара, таҳқир ва монанди инҳо дар бар гирифта метавонанд” [Мачидов, 2007, с. 26].

Консепти эҳсосӣ маводи беминнатест ва, ба андешаи В.И. Шаховский, “депозитария”-и ифодаи эҳсосотӣ ва ҳолати эҳсосӣ маҳсуб меёбад (“депозитарием имен эмоций и эмоциональных состояний”) [Шаховский 1983, с. 65]. Тавассути воҳиди забон инсон имкон дорад, эҳсоси худро баён созад ва бо ёрии он бо мақсади муайян ба дигарон таъсир расонад. Вазифаи консепти эҳсосотӣ муҳобиротӣ, корбурдӣ (прагматикӣ), эҳсосотӣ ва экспрессивӣ

мебошад [Шаховский 2013, с. 203]. Махсусияти ифодаро дар матни бадеи Р. Гаффоров, Б. Сиёев, М.Н. Қосимова, Б. Камолиддинов, М. Муҳаммадиев, Ҳ. Мачидов, С. Сабзаев, Б. Шарифов, О. Қосимов, М. Саломов, Ш. Раҳимова, Ж. Гулназарзода, В.И. Шаховский, Л.Г. Бабенко, В.К. Вилюнас, Д.Н. Шмелев ва дигарон нишон додаанд.

Мавриди зикр аст, ки хангоми баррасии концепти эҳсосоти шодӣ дар сатҳи калима барои муайян намудани вижагии он ҳолату вазъият бояд пурра ба инобат гирифта шавад, зеро як калима вобаста ба маънои худ метавонад чанд навъи эҳсосро ифода кунад ва ҳамзамон як эҳсос метавонад тавассути воҳидҳои гуногуни луғавӣ ифода шавад.

Ҳой гулҳои азиз! Омадану рафтан чист,

Чист ин *тантанани зиндагии пар-пар-пар* (Фарзона, с. 207).

Тантанани зиндагии пар-пар-пар – хурраминю хурсандии зиндагӣ, яъне шодии зиндагӣ дар кадом пар? Паридан – ба дунё омадан, таваллуд шудан; паридан – парвоз кардан, яъне ба камол расидан ва паридан – вафот кардан.

Дар лабони тифлонам *сад чаман шакарханд аст*,

Омадам паропарзан ташнаи чунон табрик (Фарзона, с. 240).

Сад чаман шакарханд-шодии беандоза, паропарзан омадан- аз шодӣ парвозкунон, болу пар бароварда омадан, аз шодии зиёд чӣ гуна омаданро надоништан. Дар ин ҷо калимаи “пар” ду навъи эҳсосотро ифода кардааст.

Дар ин маврид концепт мавқеи худро муайян менамояд. В.И. Шаховский меорад: “Метавон бе баҳс қабул кард, ки эҳсосот – коннотативӣ, экспрессивият денотативист ва ҳар гуна эҳсосот экспрессивист, зеро онҳо ба ҳам алоқаманданд. Воҳидҳои эҳсосӣ дар денотат хатман маънои экспрессивӣ доранд, аммо на ҳама экспрессивият эҳсосотист” [Шаховский 2008, с. 32].

Бо назардошти алоқии зич миёни маънои эҳсосӣ ва маънои баҳодихӣ ин маъноҳо дар бештари мавридҳо ҳамчун маъноҳои эҳсосӣ-баҳодихӣ ифода меёбанд. Аслан маънои баҳодихӣ маънои денотативии мафҳум ва ё вожаро ва маънои эҳсосотӣ маънои муассирии онро ифода менамоянд, аз ин рӯ, дар баробари мавқеъ гирифтани маънои баҳодихӣ дар ҷойгоҳи денотативӣ,

инчунин, маъноҳои корбурдӣ (прагматикӣ) дар заминаи маъноӣ денотативӣ афзоиш меёбад. Чунончи:

Надидам аз висолаш ҳеҷ **шодӣ**,
Фироқи ӯ димор аз мо баровард (Анварӣ, с.811).
Паёпай бода медодӣ ба сад лутфу ба **сад шодӣ**,
Ки гир ин қоми бехешӣ, ки бохешиву хушмандӣ.

(Ҷалолиддини Балхӣ, с. 298).

То ғуломи хештан хондӣ мани дарвешро,
Банда метарсам, ки **шодимарг** бинам хешро. (Мушфиқӣ, с.68).

Дар ифодаи калимаи “шодӣ” маъноӣ денотативӣ мавқеи бештар дорад ва баҳодиҳӣ нисбатан муқаррист, дар байти дуҷум “сад шодӣ” баҳодиҳӣ бо зинаи аввали экспрессивият падида омадааст ва дар байти сеҷум бо калимаи *шодимарг* зинаи ниҳии баҳодиҳии муайян мегардад. Маҷмуи маъноӣ концептуалӣ мукамал мегардад.

Т.А. Муллинава ҳангоми баррасии калимаҳои эҳсосотӣ ду гурӯҳи вожаҳои эҳсосӣ – эҳсосоти муносибат ва ҳолатро зикр кардааст, ки ҳар яке аз онҳо боз ба зергурӯҳҳои тарс, хурсандӣ, шодӣ, ҳаяҷон, ғам, ташвиш, ҳайрат, ранҷ, оромӣ, муҳаббат, майл, рағбат, бадбинӣ, нафрат чудо мешаванд [Муллинава 2004, с. 15].

Дар концепти “шодӣ” маъноӣ эҳсосотии ҳолат бештар инъикос мегардад ва вобаста ба ифода дар натиҷаи муносибат ҳолат муайян мегардад.

Хуррам он дам, ки туам мӯнису ҳамдам бошӣ,
Ман ба ғамҳои ту дилтангу ту хуррам бошӣ.
(<http://www.kamoli-khujandi.tj>).

Хусусияти зоҳиршавии маъноҳои эҳсосотӣ дар матн занҷираи эҳсосотӣ мебошад. Дар занҷираи эҳсосотӣ наздикшавӣ ва баҳамоии маъноҳои эҳсосотии воҳидҳои луғавӣ ё муқобилияти онҳо, ки дар ин раванд маъноҳои тафриқавӣ қавӣ гашта, маъноҳои умумӣ заиф мешаванд, дида мешавад.

Ба ширинзабонию лутфу хушӣ,
Тавонӣ, ки пиле ба мӯе кашӣ.

Водоркунӣ дар ифодаи маъноӣ эҳсосотӣ мавқеи худро устувор мекунад,
Туро имрӯз рӯзи шодхорист,
На рӯзи нолаву фарёду зорист (<https://vazhaju.tj/>).
Хуштар зи хуш-волотарин шодӣ:
Хуш он ки дар ин дурӯза дунё
Раҳҳои ҳазорсола паймуд.
Хуштар зи хуш он, ки аз дили мо
Ғамҳои ҳазорсола биздуд (Фарзона, с. 172).

Маъноӣ эҳсосотӣ, ки анвои мухталифи ҳаяҷону эҳсосоти инсониро ифода кардааст, метавонад дар шакли холис, бе олоиши унсури мафҳумӣ низ зохир шавад. Ин маъноҳо “таассуроти ҳаминлаҳзавии соҳиби забонро ифода мекунанд. Бо вучуди он бояд ба инобат гирифт, ки чунин ифодаи маъноҳои эҳсосотӣ изҳори таассуроти гӯянда набуда, он аз унсурҳои ҳатмӣ системаи семантикии забон ба шумор меравад” [Мачидов, 2007, с. 26-27].

Бояд гуфт, ки ҳангоми омӯзиши маъноӣ эҳсосотӣ вижагиҳои маъноӣ корбурдӣ (прагматикӣ) муайян мегардад. Маъноӣ эҳсосотӣ бо дигар маъноҳо, чун экспрессивӣ ва баҳодихӣ, робитаи ногузастанӣ дорад. Маъноӣ эҳсосотӣ дар заминаи ду маъноӣ асосӣ муносибат ва ҳолат маъноҳои зиёде эҳсосотиро нишон дода, занҷираи маъноӣ эҳсосотиро ба вучуд меорад ва дар ин замина маъноӣ концептуалӣ мукамал мегардад.

Ҳамзамон, концепт ҳамчун воҳиди сегона, яъне ягонагии забон, фарҳанг ва шуур баррасӣ карда мешавад. В. А. Маслова концептро “ҳуҷайраи асосии фарҳанг дар ҷаҳони равонии инсон” ва “маънии фарҳангии шифоҳӣ, воҳиди маъноии забони фарҳанг” меномад [Маслова, 2004, с. 256].

Таҳлилу тафсир, корбурди номинантҳои концепти шодӣ имкон медиҳад, ки гурӯҳҳои маъноии зеринро дар соҳаи маърифатии ин концепт ҷудо намоем:

- дар ду навъи маъноӣ эҳсосот муносибат ва ҳолат ифода шудани концепти шодӣ;
- зохир шудани эҳсосот дар амалҳои инсон;
- шодӣ-амали фаъоли инсон;

- муқоисаи шодӣ бо бо чуфти мутақоддӣ (шодиву хурсандӣ ва ғаму андӯх);
- аломати мусбати эҳсосот (шодмонӣ- руҳбаландӣ);
- дараҷаҳои эҳсосоти шодӣ (шодии ўро ҳадду канор набуд);
- Ифодаи соматикӣ эҳсосот (чашмҳо, чехраҳо медурахшанд, бо хурсандӣ медурахшанд; шодии чехраҳо, чашмҳоро равшан мекунад, дил лабрезӣ шодиву фараҳ, лабони пуртабассум ва ғ).

Дар ифодаи концепти “шодӣ” маъноӣ эҳсосотӣ маъқеи меҳварӣ дорад ва дар ду навъи маъноӣ эҳсосотӣ ифодаи концепти “шодӣ” ошкор мегардад. Хусусияти экспрессивӣ, баҳодихӣ, водоркунӣ дар ифодаи концепти шодӣ дар таносуби маъноӣ зоҳир шудани эҳсосот дар амал ва муносибати инсон, дараҷаи ифодаи эҳсосот, таносуби мусбат/манфӣ, ҳаяҷон ва таносуби мутақоддӣ муайян мегардад, ки, дар ин замина, вижагии концепти “шодӣ” ҳамчун падидаи забонӣ-фарҳангӣ ошкор мешавад.

2.2. Ҷойгоҳи маъноӣ концепти “шодӣ” дар забони тоҷикӣ

Бори дигар бояд таваққур дод, ки забоншиносии шинохтӣ яке аз соҳаҳои ҷолибтарин ва баҳсноки забоншиносӣ буда, равандҳои раванӣ ва инъикоси забонии онҳоро дар ҳаёти ҳаррӯзаи инсон меомӯзад. Ин илм ба забон ҳамчун воҳиди муҳабиротӣ аҳаммияти аввалиндараҷа медиҳад, ки на танҳо аз нуқтаи назари халқ ва фарҳанг, балки аз як шахс ба шахси дигар эътибор дорад. Ҳар як шахс мақсади муошират ва хусусиятҳои корбурди (прагматикӣ) забонии фардӣ дорад, ки идроки ўро дар раванди таҷзияи ҳодисаҳои гирду атроф дар шуури ў ба вуҷуд меояд, инъикос мекунад.

Концепти “шодӣ” дар забони тоҷикӣ як мафҳуми фарҳангӣ ва равонист, ки дар баробари маъноӣ зоҳирӣ, қабатҳои амиқӣ иҷтимоӣ ва фалсафӣ дорад.

Аввал ифодаи концепти “шодӣ”-ро дар вожаи шод мебинем, зеро “шодӣ” аз калимаи “шод” (бо маъноӣ хушҳол, хурсанд) ва пасванди “-ӣ” сохта шудааст, ки маъноӣ эҳсосот ва ҳолати мусбатро медиҳад.

Шод- вожаи тоҷикӣ. *хуш, хуррам, хушҳол, хурсанд* (ФЗТ., Ҷ1, 594).

Маро гӯӣ аз ман ба чуз ғам набинӣ,
Ҳамин аст, агар рост хоҳӣ, гумонам.
Гар аз васли ту **шод** гардам вагар на,
Ба ҳар сон ки бошад, зи ғам дарнамонам (Ахтарони Адаб , 2011, с. 18).
Чун ғаматро натавон ёфт магар дар дили шод,
Мо ба уммеди ғамат **хотири шод**е талабем. (Ҳофиз,с.215).
Шодам ба туву яқин ҳамедонам,
К-ин шодӣ ҳазор *ғам* дорад. (Анварӣ,с.240).

Шодӣ – дар забони тоҷикӣ *хушҳолӣ, хушнудӣ, хурсандӣ* (ФЗТ, Ҷ-1, 594).

Аз **шодии** рӯӣ чун ту фарзанд,
Бардоштам аз ҳазинаҳо банд (Шоҳин,с.594).

Шодие бояд зи ғам охир маро,
Аз ғами он дилситон сер омадам.
Аз дилам ҳаргиз напурсад он нигор
Аз муруоти замон сер омадам (Анварӣ, с. 104).

Концепти “шодӣ” дар забони тоҷикӣ фаротар аз як ҳисси лаҳзавӣ аст. Он метавонад ба як ҳолати дарозмуддат ва ё натиҷаи як рӯйдоди муҳим ишора кунад ва бо арзишҳои маънавӣ ва ахлоқии ҷомеа пайваст аст. Шодӣ на танҳо эҳсоси фардист, балки як падидаи муштарак ва заминаи беҳбудии ҷомеа ба ҳисоб меравад. Мафҳуми “шодӣ” дар забони тоҷикӣ падидаи бисёрҷанбаест, ки на танҳо ҷузъҳои луғавӣ, балки ҷузъҳои фарҳангӣ, фалсафӣ, равонӣ ва иҷтимоӣ-лингвистиро низ инъикос мекунад. Дар заминаи забоншиносии тоҷикӣ ин мафҳум бо арзишҳои миллӣ, эътиқоду арзишҳои иҷтимоӣ-ҷамъиятӣ ва таҷрибаи таърихии мардум робитаи зич дорад.

Концепти “шодӣ” хусусияти возеҳи миллӣ дорад. Он, инчунин, хусусияти муҳимтарини ғоявиест, ки дар забони табиӣ таҷассум ёфтааст.

Нишонаҳои маъноии концепти “шодӣ”, тавре ки таҳлилҳои луғавӣ нишон медиҳанд, инҳоянд:

Расми 1.

Аз ин рӯ, “шодӣ” ҳамчун эҳсоси мусбат, ки аз ботини инсон пайдо мешавад, дар рӯй, ҳаракат, рафтор, гуфтори инсон ҳувайводост.

Чу аз ошtii **шодӣ** ояд ба чанг,

Хирадманд ҳаргиз нақӯшад ба чанг (<https://adabi.site/>).

Таносуби гипонимӣ дар концепти “шодӣ”. Зарурати муайян намудани робитаҳои парадигматикӣ аз қабилӣ муносибатҳои гипонимӣ дар таркиби концепт ба миён меояд. Марзҳои маъноӣ дар хотираи шахс нигоҳ дошта мешаванд ва ҳар лаҳзае, ки инсон фикр мекунад, вобаста ба ҳолату вазъият марзҳои маъноӣ дар хотира ва баъдан дар нутқи ӯ пайдо мешаванд. Марзҳои маъноӣ силсилаи тасаввурот мебошанд, ки бештар хусусияти универсалӣ доранд. Бояд таъкид кард, ки ҳангоми омӯзиши концептҳо бояд марзҳои маъноии бо концептҳо алоқаманд таҳлил карда шаванд, зеро таҳқиқи моҳияти концептҳо тавассути омӯзиши марзҳои маъноӣ имконпазир мегардад.

Ҳастаи (ядро) концептро маъноӣ асосии калима ташкил медиҳад, ки он тавассути шарҳи дар луғатҳои тафсирий овардашуда ошкор мегардад. Қабати асосии он бо маъноӣ калима мувофиқат мекунад, аммо таркиби концептро на танҳо маъноӣ калидвожа ташкил медиҳад, балки, инчунин, маъноҳои муродифие, ки барои тавсифи як концепт истифода мешаванд, ба таркиби он

ворид мегарданд. Аз ин рӯ, барои таҳқиқи таркиби концепти “шодӣ” омӯзиши силсилаи муродифии лексемаҳои ифодакунандаи он мувофиқи матлаб аст.

хушӣ– 1. неқӣ, хубӣ. 2.шодӣ, хурсандӣ, хушнудӣ; хушӣ ба хушӣ бо майлу рағбат, бо хост ва хоҳиши худ (ФЗТ. Ҷ-2, с. 467).

хушвақтӣ – шодӣ, хурсандӣ, шодмонӣ (ФЗТ. Ҷ-2, с. 466).

хурсандӣ – шодмонӣ, хуррамӣ, ризоият; хурсандӣ кардан, шодӣ ва хурсандӣ изҳор намудан.

хушдилӣ– шодӣ, шодмонӣ, фароғи хотир, хурсандӣ.

хушнудӣ – шодӣ, хурсандӣ, мам нуният (ФЗТ. Ҷ-2, с. 469).

хушҳолӣ – хурсандӣ, шодмонӣ, масрурӣ (ФЗТ. Ҷ-2, с. 471).

хубур – шодӣ, шодмонӣ. 2. доноён (ФЗТ. Ҷ-2, с. 513).

шааф – шодӣ, хурсандӣ, хушҳолӣ, шодмонӣ (ФЗТ. Ҷ-2, с. 614).

равҳ – хушӣ, шодӣ, хурсандӣ, осоиш (ФТЗТ, с. 141);

равҳанат – хубӣ, хуррамӣ, шодӣ, хурсандӣ (ФТЗТ, с. 141);

ромиш – 1. оромӣ, дамгирӣ, роҳат; шодӣ, хушӣ, тараб. 2. лаззат. 3. суруд, нағма (ФТЗТ, с. 168);

роҳ – 1. шодӣ, хурсандӣ, шодмонӣ. 2. шароб, май (ФТЗТ, с. 170).

сабукрӯҳӣ – хушҳолӣ, шодӣ, хуррамӣ, хурсандӣ, зиндадилӣ (ФТЗТ, с. 187).

салват//сулват – хурсандӣ, хушнудӣ, шодкомӣ; тасаллӣ, ором (ФТЗТ, с. 197).

сарро – шодмонӣ, шодкомӣ; неқӯаҳволӣ; саррову зарро хушҳолӣ ва бадҳолӣ, хушбахтӣ ва бадбахтӣ (ФТЗТ, с. 217).

сурур – шодӣ, хурсандӣ, шодмонӣ, нишот (ФТЗТ, с. 274).

сафо – 1. покӣ, беғуборӣ, софӣ; равшанӣ. 2. хушӣ, хуррамӣ, шодмонӣ, хушдилӣ; бо са фои хотир бо хотири хуш, бо ризою рағбат, аз дилу ҷон; кайфу сафо кайфу дилхушӣ, айшу ишрат. 3. равақ, ривочи қор; сафо бахшидан равшан кардан, нур бахшидан, хушу хуррам намудан (ФТЗТ, с. 224).

сур – 1. ҷашн, шодӣ. 2. зиёфат; тӯй (ФТЗТ, с. 271).

тараб – шодӣ, хушӣ, хушдилий; ҳаракатҳои шодиёна; асбоби тараб он чи барои айш ва хушӣ лозим аст; тараб ангехтан шод кардан, хурсанд кардан; тараб кардан хурсан диву шодӣ кардан.

хушдимоғӣ – хушҳолӣ, димоғчоқӣ, вақти чоқ доштан (ФТЗТ, с. 466).

хушкомӣ – хушбахтӣ, некбахтӣ; шодмонӣ, хурсандӣ (ФТЗТ, с. 467).

ханҷ – кит. 1. суд, ғоида, нафъ, даромад. 2. осоиш, шодиву шодмонӣ, роҳат (ФТЗТ, с. 424).

хушбахтӣ – некбахтӣ, саодатмандӣ, нектолей, хушиқболӣ (ФТЗТ, с. 465).

хушбошӣ – видоъ; “роҳатон беҳатар бод” гуфтан ба одами сафарӣ; хушбошӣ кардан видоъ кардан, орзуҳои нек баён намудан.

хуррамӣ – шодӣ, хурсандӣ, тароват.

Ҳамин тавр, ба қатори лексемаи “шодӣ” калимаҳои гуногунтаркиб ва гуногунсохт дохил мешаванд. Шарҳи муфассали робитаҳои муродифии концепти “шодӣ” дар забони тоҷикӣ бо калимаҳои аслии тоҷикӣ ва калимаҳои иқтибосии арабӣ дар ҷадвали зер муфассал оварда шудааст:

Ҷадвали 2.

Концепти “шодӣ”		
Некбахтӣ	Хушӣ	Хубур
Шодмонӣ		Тасаллӣ
Хушиқболӣ		Шааф
Хушвақтӣ	Хуррамӣ	Равҳ
Хушдилий		Равҳанат
Хушнудӣ		Роҳ
Хушҳолӣ		Ромиш
Хушкомӣ	Хурсандӣ	салват//сулват
Хушбахтӣ		Сурур
Сабукрӯҳӣ		Нишот

Зиндадилӣ		Сафо
Шодкомӣ	Саодатмандӣ	Сур
Некӯаҳволӣ		Тараб
саодатмандӣ,		Ханҷ
Нектолей		Осоиш
Табъчоқӣ		Рохат
Хушбахтӣ	Оромӣ	Саппо

Таҳлили робитаҳои муродифии таркиби концепти “шодӣ” нишон дод, ки омилҳои гуногун, аз қабилӣ неқӣ, ҳубӣ, хоҳиш, вақти хуш, ризоият, ҳолати ҷисмонӣ ва рӯҳии шахс, осоиш, ҳислат, поқӣ, ҷашн, зиёфат, тӯӣ, мавҷудияти асбоби тараб, неқбахтӣ, толеи неқ ва амсоли инҳо ба шоду масрур шудани тоҷикзабонон боис мешавад. Дар воқеъ, вақте ки инсон дар ҳолати ҳубӣ ҷисмониву равонӣ қарор дорад, ӯ шоду хушҳол аст. Ҳамчунин, инсон, ҳақиқатан, шоду хуррам мешавад, агар қорҳо мувофиқи хоҳиш ва розигии ӯ анҷом ёбанд.

Бо мақсади пурратар ва амиқтар муайян кардани таркиби концепти “шодӣ” моро зарур аст, ки он воҳидҳои луғавиеро мавриди таҳлил қарор диҳем, ки маънои концепти “шодӣ”-ро ифода мекунанд. Бояд тазаққур дод, ки дар ин қисмат танҳо калимаҳои аз калимаи тараб ба маънои шодӣ сохташуда баррасӣ мегарданд.

Тараб, яъне шодӣ, хушӣ, хушдиӣ; ҳаракатҳои шодиёна ба қатори муродифҳои вожаи “шодӣ” дохил шуда, дар низоми луғавии забони тоҷикӣ калимаҳои зер аз асоси он таркиб ёфтаанд:

тарабангез – он чи боиси айшу хушҳолӣ аст, шодиовар, хурсандибахш.

тарабафзо – шодиовар.

тарабгоҳ – ҷойи базм, макони айшу шодмонӣ.

тарабзо – зояндаи тарабу сурур, тарабо вар.

тарабнок – шодиовар, хурсандиовар.

тарабовар – шодибахш, хурсандио вар.

тарабпеша – он ки ҳамеша шоду хуррам мебошад.

тарабсаро(й) – ҷойи хушҳолӣ ва сурур, макони хурсандӣ.

тарабхез – хурсандиовар, шодиафзо (ФТЗТ, с. 311).

Қайд кардан ба маврид аст, ки дар забони тоҷикӣ як қатор калимаҳои решагӣ мавҷуданд, ки дар алоҳидагӣ ба таркиби концепти “шодӣ” шомил шуда, дар сурати дар таркиби калимаҳои мураккаб корбаст шудан, ба қатори калимаҳои дохил мешаванд, ки қисман концепти “шодӣ”-ро инъикос менамоянд. Аз ҷумла, калимаи “**фарах //фара//фарех//фирех**”, ки дар “Фарҳанги тафсири забони тоҷикӣ” 7 маънои он ба таври зайл нишон дода шудааст: “**кит.** 1. афзунӣ, фарвонӣ. 2. фирӯзӣ, ғалаба, пешӣ, сабқат, бартарӣ; фирез бурдан пешӣ намудан, бартарӣ нишон додан. 3. бисёр фаровон афзун, зиёда. 4. афзал, хубтар, оӣ. 5. фарох. 6. ширин. 7. сабаб, боис (ФТЗТ, с. 385), дар таркиби калимаҳои сохта ва мураккаб ба таркиби концепти “шодӣ” дохил мешавад:

Фарах- *шодӣ*

Ҳамегуфт ғулғулкунон аз **фарах**,

Ва ман даққа бобалкарим анфатаҳ

(Саъдӣ, с.130).

фараҳангез – шодибахш, масарратовар, хушҳолкунанда, сурурбахш, хурсанди овар.

фараҳангезӣ – шодиангезӣ, сурур бахшӣ.

фараҳафзо – он чи шодиро зиёд кунад, он чи бар сурур биафзояд.

фараҳафзоӣ – шодиафзоӣ, фузудани сурур.

фараҳбахш – ниг. фараҳангез.

фараҳбахшӣ – ниг. фараҳангезӣ.

фараҳзо – ниг. фараҳбахш.

фараҳманд – хушҳол, хурсанд, шод, масрур.

фараҳмандӣ – хушҳолӣ, шоддилӣ, хурсандӣ, сурур, нишот, шодмонӣ

фараҳмандона – бо хушҳолӣ, бо сурур, шодон, хуррам, хушҳолона, массру рона.

фараҳнок – хурсанд, шод, хушҳол, масрур, сурурманд.

фараҳовар – ниг. фараҳбахш.

фараҳфизо – ниг. фараҳафзо (ФТЗТ, с. 385-386).

Ҳамчунин, таҳлили фарҳангҳои тафсирии забони тоҷикӣ нишон доданд, ки дар тасвири забонии ҷаҳони тоҷикзабонон як қатор воҳидҳои луғавие инъикос ёфтаанд, ки инсонӣ хурсанд ва ҳолати равонии онро ифода менамоянд. Ин калимаҳо низ аз рӯйи сохт ва таркиб гуногун мебошанд:

пидром – кит. 1. ороста, пероста, зина тӯфта. 2. шод, хушдил, хуш, хуррам. 3. муборак, фаррух, хучаста, хушхосият. 4. шодӣ, хушӣ. 5. сахех, дуруст, мувофиқ. 6. мунтазам, доимӣ (ФТЗТ, с. 97).

шамотат – ба маънии шод шудан аст бар ранҷи душманон (Ғиёс-ул-луғот, с. 171).

марах – саҳт шод шудан ва такаббур кардан ва фосид шудан (аз «Мунтихаб» ва «Латоиф») (Ғиёс-ул-луғот, с. 248).

таруб – ба маънии шодмон; ва ба замматайн (яъне туруб) шодиҳо (Ғиёс-ул-луғот, с. 23).

пурсурур – 1. ниҳоят шод, хуррам: дили пурсурур, мардуми пурсурур. 2. хурра мибахш, шодиовар: суруди пурсурур (Ғиёс-ул-луғот, с. 127).

пурфарах – пур аз шодию хурсандӣ, хурсандибакш, пурсурур (Ғиёс-ул-луғот, с. 128).

рухсорасурх – 1. он ки гунаҳи гулгун дорад. 2. маҷ. шод, фараҳманд, сарафроз (ФТЗТ, с. 175).

сабукрӯх – хушҳол, шодон.

сарзинда – хушнуд, шодмон, масрур (ФТЗТ, с. 212).

ханда – ифодаи хушҳолӣ, шодмонӣ ва ё истехзо дар одам, ки бо садои махсусе зоҳир мегардад; ханда гирифтани касро пайдо шудани ҳолати ханда ба касе; ханда кардан, хандидан (ФТЗТ, с. 423).

хуррамдил – шодмон, фараҳнок.

хуррамона – шодона, хурсандона, бо фарах (ФТЗТ, с. 463).

хурсандибахш – шодиовар, хуш ҳолкунанда.

хурсандиовар – ниг. хурсандибахш.

хурсандкунанда – хушҳолкунанда, масруркунанда.

хурсандона – ба хурсандӣ, шодмон, дар ҳолати хушию хуррамӣ (ФТЗТ, с. 463).

хушбош – хушҳол, шод.

хушвақт – шод, хурсанд, хушҳол; хушвақт бош!.

хушдил – шодмон, хурсанд, масрур.

хушнуд – шод, шодмон, хурсанд; мам нун, розӣ: хушнуд гаштан.

хушҳол – шод, хурсанд, хушнуд, мас рур; хушҳол шудан хурсанд гардидан, шод шудан.

хушҳолкунанда – шодкунанда, хурсандкунанда, хушнуд, хурсанд, масрур мекардагӣ.

хушҳолона – шодона, хурсандона, хушнудона, масрурона (ФТЗТ, с. 471).

шамотат – шоду хурсанд шудан ба ғам ва ранҷи касе. 2. сарзаниш; таъна; ришханд (ФТЗТ, с. 623).

Муродифҳои калимаи шодӣ бар ифодаи маъноӣ концептуалии шодӣ замина мегузоранд. Мусаллам аст, ки муродифҳо бо хусусияти услубӣ-экспрессивии худ дар ифода намудани маъноҳои гуногун ҷойгоҳи меҳварӣ доранд.

Хуррам- вожаи тоҷикӣ, *шод, хурсанд, шодмон, хуш* (ФТЗТ, с. 509).

Хуррам он дам, ки туам мунису ҳамдам бошӣ,

Ман ба ғамҳои ту дилтангу ту хуррам бошӣ (Камол, с. 480).

Эй зи ҷоҳат шаби ситам дар санг

Хуррамат бод рӯзи сангандоз (Анварӣ, с. 94)

Бад-он то бихоҳад зи шаҳ доди хеш,

Шавад хуррам аз мулки ободи хеш (Анварӣ, с. 68).

Инчуни, аз ин калима вожаҳои дигари *хуррамниҳон*, *хуррамобод*, *хуррамдил*, *хуррамӣ*, *хуррамона* ва ғ. ки вобаста ба матн сохта шудаанд, аз маънии асл дур нестанд (ФТЗТ, с. 482).

Хурсанд – вожаи тоҷикӣ шод, хушҳол, хушнуд; розӣ (ФТЗТ, с. 509).

Чуз он ки масти ишқ аст, эҷ мастӣ нест,

Ҳамин бало-т бас аст, эй ба ҳар бало **хурсанд**! (Рӯдакӣ, с.482).

Аз ин вожа каимаҳои *хурсандӣ*, *хурсандибахш*, *хурсандиовар*, *хурсандикунанда*, *хурсандона* ва ғ. сохта шудааст.

Хуш –1. хуб, нек, некӯ, зебо; дилкаш, ширин, форами. 2. шод, хурсанд, хушвақт, хур рами; забони хуш забони ширин ва форами; овози хуш овози форами; рӯи хуш додан ба касе муомилаи хуб кардан, меҳрубонӣ изҳор намудан; хуш кардан а) писандидан, маъқул кардан; б) интиҳоб кардан, баргузидан; хуш омадан (-и чизе ба касе) маъқул шудан, писандида шудан (ФТЗТ, с. 465).

Бидон, то рӯзгорам **хуш** кунӣ ту,

Бар он уммед будам рӯзгоре.

Ҳама уммед дар васли ту бастам,

Ба сар шуд умру ҳам нақшод коре (Анварӣ, с. 146).

Хушнудӣ – хурсандӣ:

Бар онам, ки ин раҳ бад-ин тангной,

Ба **хушнудии** ту занам дасту пой (Низомӣ, с.127-129).

Ба **хушнудие**, к-он маро буд аз ӯ,

Чӣ гӯям Худо бод хушнуд аз ӯ (Анварӣ, с. 68).

Хандаву шарор – шодиву хурсандӣ

Охири ҳар гиря охир **хандаест**

Гул ҳасту ҳазораи ку, дил ҳасту **шарораи** ку

(Ҷалолиддин Балхӣ, с.75-77).

Ҳамчунон ки қайд кардем, калимаҳои иқтибосии арабӣ низ дар ифодаи концепти “шодӣ” дар забони тоҷикӣ саҳмгузоранд.

Нишот – хурсандӣ:

Басо хоб, к-аввал бувад ҳавлноқ,

Нишот оварад чун шавад рӯз пок (Низомӣ, с. 37).

Нишоти бетуиям ботуй шуд,

Ғулуви васлу ҳичрон аст имрӯз (Фарзона, с. 219).

Тараб –шодӣ:

Эй рӯйи хуби ту сабаби зиндагониям,

Якрӯза васли ту **тараби** ҷовидониям.

Ҷуз бо ҷамоли ту набувад шодмониям,

Ҷуз бо висоли ту набувад комрониям (Анварӣ, с. 123).

Дилам бо содагии кӯдакона

Туро пазмони пазмон аст имрӯз.

Чунон, к-одамизодро з-он наво,

Ба раксу **тараб** чира гаштӣ ҳаво (Анварӣ, с. 91).

Масрур-хурсанд

Ба назди марди доно неъмат он аст,

К-аз ӯ ҷаннат бувад ҷовид **масрур**

(Ҷомӣ, с. 33).

Сурур-шодӣ

Соқӣ аз шиша пунба дур афканд,

Дар пиёла майи **сурур** афканд.

(Мушфиқӣ, с. 112-113)

“Шодӣ” категорияи гибридӣ аст ва дар забон калимаи “шодӣ” ба маънои *якҷояшавии хуби ҳолатҳо, хушбахтӣ, дараҷаи олии қаноатмандӣ, шодии воқеӣ* ва ғайра шарҳ дода мешавад.

Баъзан дар матн ё нутқи гуфтугӯӣ мафҳуми “шодӣ”-ро вожаи “хушбахтӣ” иваз менамояд. Чун аз рафторе ё гуфторе шахс ҳолати шод шуданро бо як калима “хушбахтам” ифода менамояд.

Бехону бесурат шудам, эй сурати хон, бозгард,

Хушбахт кун, хушбахт кун, хушбахт чашмони маро

(Фарзона, с. 8)

Маъноҳои луғавии калимаҳо бо маъноҳои луғавии калимаҳои дигар алоқаи муайян доранд. Дар забон гурӯҳҳои гуногуни луғавӣ-маъноӣ мавҷуданд, ки дар онҳо калимаҳои як ҳиссаи нутқ ва ё ҳиссаҳои гуногуни нутқ муттаҳид шудаанд, ки онҳо маъноҳои ба ҳам зидро ифода менамоянд. Дар ин асос, дар забон ҷуфтҳои мутазодии луғавӣ, матнӣ ва маъноӣ пайдо мешаванд.

Душманонат **мустаманду мубталову мумтаҳан**,

Дӯстонат **шодмону шодкому шодхор**. (Фаррухӣ, с.98-100)

Дар ин байт тамоми калимаҳо ба ҳамдигар мутазоданд. Дар шахсияти дӯсту душман ҳислату ҳолати инсон дар ҷуфтҳои мутазодӣ тавассути калимаҳои мустаманд\шодмон, мубтало/шодком, мумтаҳан\шодхор маъноӣ концептуалии шодӣ муқоиса шудааст. Дар нишон додани хусусияти мутазодӣ дар концепти “шодӣ” аксари вожаҳои ифодакунандаи эҳсосоти шодӣ ва андӯх ба забони тоҷикӣ ба истилоҳи забоншиносии шинохтии “хуб/бад” асос ёфта, дар ин маврид муносибати мутазодии байни мафҳумҳои “шодӣ ва ғам”-ро инъикос мекунад. Маъмулан бо ҳолати таназзули эҳсосӣ ва ғамгинӣ алоқаманд аст, ки дар як қатор воҳидҳои луғавӣ ифода мешавад, масалан: ғам, андӯх, маъюс, ғамгин, андӯхгин, ҳазин, зик, маҳзун, ғамангез, дилгир; ва ғайра.

Гуфт: “Ба худ бингару **дилшод** шав,

Ҳеч ба худ мангару **ғамноки** ман” (<https://vazhaju.tj/>)

Ту зи **шодиву хуррамӣ бархӯр**

Ки ман аз ту ба ҷуз **ҷигар нах\варам** (Анварӣ, с. 112).

Ҳолати шодӣ бо як ҳиссиёти баланд алоқаманд аст. Доминантҳои дигари образнокӣ ва рамзӣ, ки дар татбиқи мавқеи концептуалии “шод/ғам” дар забони тоҷикӣ иштирок меkunанд, “дил” мебошад. Хусусияти умумии дахлдор робитаи байни эҳсосоти шодӣ ва андӯх дар шуури соҳибзабон бо тавсифи хосиятҳои физиологии дил-тапиши дил, тапидан, лаппидан, кор кардан, ларзиш ва ғайра мебошад.

Дилро фурӯзон кардан чун чароғ-шод шудан; доғ ниҳодан аз дард-ғамгин кардан.

Дилеро фурузон кунад чун чароғ,

Нихад бар дили дигар аз дард доғ (Низомӣ, с. 27).

Ҳамин тариқ, дар забони тоҷикӣ як қатор ибораҳои мавҷуданд, ки дорои чузъи “дил” дар асоси тавсифи физиологияи муҳимтарин узвҳои бадани мо сохта шудаанд: дил дард мекунад, яъне касе нигарон аст; ё дилаш хун мерезад, яъне касе ҳисси дилсӯзии амиқро эҳсос мекунад, касе хеле ғамгин аст; дил месӯзад-касе эҳсоси андӯх, аз сар мебарад.

Шод бидонам, ки дар фироқи ҷамолаш

Чуз ғами ӯ ҳеҷ ғамгусор надорам.

В-аз ғами ҳичрони ӯ ба костани тан

Ҳеҷ ғами дигар эътибор надорам (Анварӣ, с.109).

Инкишофи робитаҳои мутазаодӣ дар низоми луғавии забон инъикосгари тасаввуроти инсон дар бораи воқеият бо тамоми мураккабии зиддиҳамдигарӣ ва вобастагии ҳамдигар мебошад. Аз ин рӯ, калимаҳои муқобил, инчунин, мафҳумҳои, ки онҳо ифода мекунанд, на танҳо ба ҳамдигар муқолифанд, балки бо ҳам зич алоқаманданд.

Даст нарасидан ба шодӣ – имкони шодӣ кардан надоштан; пойи ғам дар миён будан- ғамгин будан:

Дастам нарасад ҳаме ба шодӣ,

То пойи ғами ту дар миён аст (Фарзона, с.28).

Ин садои чист, эй оғаҳ зи ранҷи бохтан,

Гиряҳои як гули хушкида дар авроқи зард?! (Фарзона, с. 135).

Гиряҳои як гули хушкида дар авроқи зард – маъноӣ ношод, ғамгиниро дорад.

Он сӯйи баҳор ғунчае танҳо монд,

Дар соиди ҷӯ шамимаи наъно монд.

Дар ҳошияи баҳорҳо, эй гули сурх,

Ҳастии ману ту саҳт бемаъно монд (Фарзона, с. 137).

Даруни зарфи булӯрин, ки ҳадяам кардӣ,

Вучуди нозуки гул худ ба худ фиғор шавад (Фарзона, с. 163).

Барои ифодаи эҳсосоти ғамгинию хастагӣ ибораву ҷумлаҳои шиноми “он сӯи баҳор танҳо мондани ғунча”, “ҳастӣ бе маъно будан”, вучуди нозуки гул фиғор шудан” истифода шудааст.

Омӯзиши мутазодҳо натиҷаи омӯзиш ва тавсифи муносибатҳои семантикии калимаҳост, ки маънои калимаро то андозае бо ҳамбастагии он бо калимаҳои дигар муайян мекунад. Ҳар як воҳиди забон дар робита бо воҳидҳои дигар маънои хоси худро пайдо мекунад. Дарачаи вобастагӣ ва хусусияти маъноҳои луғавӣ на танҳо ба таркиби маънои ҳар як калимаи алоҳида, балки ба хусусиятҳои сохти хоси парадигмаи луғавӣ-маъноӣ, ки калима ҷузъи он мебошад, вобаста аст. Муайян намудани робитаҳои мутазодӣ ҳангоми омӯзиши концептҳои гуногун имкони амиқтар ва васеътар омӯхтани тасаввуроти соҳибзабонро фароҳам меорад, ки бо концепти омӯхташанда алоқаманд аст. Таҳлили робитаҳои мутазодии вожаҳои ифодакунандаи концепти “шодӣ” ва маъноҳои калидвожаи “шодӣ” дар забони тоҷикӣ имкони ба пуррагӣ омӯхтани он тасаввуротро фароҳам меорад, ки концепти “шодӣ” дар шуури мардуми тоҷик таҷассум мегардад.

Таҳлили фарҳангҳои тафсирии забони тоҷикӣ муайян сохт, ки ба қатори калимаҳои зидмаънои концепти “шодӣ” лексемаҳои зерин дохил мешаванд:

ғам – дилгирифтагии саҳт, ки аз алами дарунӣ пайдо мешавад, ғусса, андӯх, ҳафагӣ, ҳузн: ғаму алам, ғаму андӯх, ғаму кулфат, ғаму ғусса; бори ғам вазнинии андӯх. 2. ташвиш. 3. маҷ. фикр, ҳаёл (ФТЗТ, с. 372).

ҳафагӣ – 1. ғамгинӣ. 2. озурдагӣ, озурдахотирӣ, дилмондагӣ, дилтангӣ (ФТЗТ, с. 432).

ҳузн – ғам, ғусса, андӯх, ғамгинӣ (ФТЗТ, с. 514).

андӯх – ғам, ғусса, ҳузн; муқоб. шодӣ; андӯҳи рӯзгор ғами зиндагӣ; дар андӯх афто дан (мондан) ба ғаму ғусса гирифта шудан (ФТЗТ, с. 69).

ғусса – андӯҳи гулӯгир, ки зоҳир намекунад; ғами ниҳонӣ: аз ғусса, ғаму ғусса; аз ғуссаи... аз ғами..., аз алами...; ғусса хӯрдан саҳт ғам хӯрдан, ғам дидан (ФТЗТ, с. 391).

хиратабъй – бо табъи гирифта будан, хафагӣ, ғамгинӣ, ношодӣ (ФТЗТ, с. 437).

ғарош – кит. 1. чароҳате, ки аз хорошидан пайдо мешавад, хорош. 2. маҷ. қаҳру ғазаб, ҳашм. 3. маҷ. андӯху ғам (ФТЗТ, с. 377).

дарҳамӣ – 1. печидагӣ, мураккабӣ, бесомонӣ. 2. маҷ. ғам, андӯх (ФТЗТ, с. 422).

доғ – 1. саҳт тафсонидашуда, гудохта; сӯзон, хеле гарм: равғани доғ. 2. нишона ва лаккае, ки дар чое ё чизе мондааст (мас., нишонаҳои заҳм ва чароҳат дар бадан, лаккаи равған ё чирк дар либос ва ғ.), асар, нақш; доғи бадномӣ асари бадномӣ, нишонаи шармандагӣ. 3. чойи тамға, ки бо оҳани тафсон ба рони чорпоёни гала зада шудааст; тамғае, ки дар қадим ба даст, пешонӣ ё тах тапушти бандиёну ғуломон зада мешуд. 4. маҷ. ғаму андӯх, аламу ҳасрати саҳт ва азоби қалбӣ, ки аз марги фарзанд ё волидайн, ҳичрону фироқ ё рашки касе пеш меояд (ФТЗТ, с. 456).

кадар – тирагӣ, хирагӣ, кудурат. 2. ғам, андӯх, ғусса. 3. маҷ. нороҳат, парешон; дил гир (ФТЗТ, с. 576).

малол – озурдагӣ, озор; андӯх, ғам; дилтангӣ, афсурдагии хотир (ФТЗТ, с. 751).

мотам – андӯху ғусса аз марги касе, азодорӣ, сӯгворӣ (ФТЗТ, с. 816).

муста – кит. ғам, андӯх (ФТЗТ, с. 848).

Ҳамин тавр, таҳлили робитаҳои мутақобилӣ концепти “шодӣ” нишон дод, ки дар тасвири ҳаҷони тоҷикзабонон дар баробари концепти “шодӣ” ва, ҳамчунин марзи концептҳои дар муқобала марбут ба он, концепти “ғаму андӯх” низ таҷассум ёфтааст. Ғаму андӯх ба мисли шодиву хушҳолӣ инсонро дар тули ҳаёташ ҳамроҳӣ мекунад. Тавре ки ба ҳамагон маълум аст, ҳиссиёту эҳсосоти инсонӣ мусбат ва манфӣ шуда метавонад ва дар баробари ҳиссиёти мусбат, инсон ҳиссиёти манфиро низ зиёд эҳсос менамояд. Дар шуури тоҷикзабонон дар баробари тасаввурот дар бораи шодию хурсандӣ, ҳиссиёти манфӣ, яъне ғаму андӯх низ таҷассум ёфтааст, ки он бевосита дар тасвири забони ҳаҷони онҳо инъикос гардидааст. Дар тасвири забони ҳаҷони тоҷикзабонон дар

баробари воҳидҳои фразеологӣ ифодакунандаи шодио хуррамӣ як қатор воҳидҳои фразеологӣро пайдо намудан мумкин аст, ки ғаму андӯх ва маъносиро ифода менамоянд: Мисол, **доғ кардан** – касеро ғамгин ва аламзада кардан, яъне бо рафтор, кирдор, сухан ва ё амале касеро саҳт андӯхгин намудан. Ҳамчунин, дар сурати сар задани ягон ҳолати нохуш инсон ғамзада мешавад ва ин ҳолати равонии ӯ бо истифода аз воҳидҳои фразеологӣ мазкур ифода меёбад; **доғ шудан** – гирифтори ғаму андӯх шудан ва ба зерӣ алами ҳичрон мондан, аз марғи одами маҳбуб ва наздики худ аламзада шудан, яъне бадбахт шудан, ба сабаби аз даст додани шахси азиз ғамзадаву маънос шудан:

Духтараш вафот карду модари бечораша *доғ карда рафт* (Муҳаммадиев, Ф., 1980, с. 158).

Ифодаи концепти “шодӣ” дар воҳидҳои фразеологӣ зарбулмасалу мақолҳои тоҷикӣ. Воҳиди фразеологӣ гардиши устувори нутқ, буда, маъноӣ он аз маъноӣ калимаҳои таркибии он ба куллӣ фарқ мекунад. Он ибораи устувор ва ҷудонопазир буда, дорои маъноӣ маҷозӣ мебошад. Дар муайян кардани концепт натавонӣ калидҷӯша дар таркиби воҳидҳои фразеологӣ шарҳ дода мешавад, балки маъноӣ он дар умум муайян карда мешавад.

Воҳидҳои фразеологӣ ифодаҳои устувор мебошанд. Онҳо танҳо дар шакли тайёр маъно доранд. Дар сурати иваз ё нав кардани таркиби воҳиди фразеологӣ, маъноӣ воҳиди фразеологӣ дигар мешавад. Ҳангоми баррасии вижагиҳои маъноӣ луғавӣ Ж. Гулназарзода вобаста ба мавқеи маъноӣ эҳсосотӣ дар байни дигар маъноҳои луғавӣ дар лексикаи феъл меорад: “Хусусияти дигари маъноӣ эҳсосотӣ ҷой доштани онҳо дар воҳидҳои фразеологист ва ин маъноҳо дар ҷузъҳои воҳидҳои фразеологӣ экспрессивиятро оро медиҳанд, яъне ба обурангии ифода маъноӣ эҳсосотӣ зам мегардад, аммо ин категорияҳо ба ҷанбаҳои гуногуни маъно тааллуқ доранд: экспрессивӣ ба денотатсия ва эҳсосотӣ ба коннотатсия” [Гулназарзода, 2024, с. 68].

Воҳидҳои фразеологӣ, ки маъноӣ концепти “шодӣ”-ро ифода меkunанд, ба гурӯҳҳо ҷудо мешаванд.

1. Воҳидҳои фразеологӣ, ки дар таркибашон калимаи “шодӣ доранд”

Табли шодӣ навохтан-шодию хурсандӣ кардан, хурсандии худро ба хама эълон ва овоза кардан.

Рӯят зи маҳ аст, лек бо ин ту маноз,
Зебост қадат, вале ба ин фаҳр масоз,
Ҳар гоҳ шавад ватан зи корат мамнун,
Он гоҳ бигӯ, ки табли шодӣ бинавоз! (<http://old.kmt.tj/khabib-yusufi-man-fakat-az-rokhi-berlin-ba-stalinobod-hokham-bozgasht>).

Арвоҳи касеро шод кардан- касеро баъди маргаш ба хайр ёд кардан, ба боқимондагони марҳум некӣ карда, гуё арвоҳи мурдари хурсанд кардан.

Хуб, чаноби бой, арвоҳи падари ин бачаро шод кунед! Фармояд банди дасту пояшро сушттар кунанд. (Ҷ. Иқромӣ).

Табрики шодрӯзии мелод – рӯзи таваллуд, рӯзи шодӣ.

Чашмам ба акси рӯшани ӯ хира мешавад,
Табрики шодрӯзии милод мекунад (Фарзона, с. 132).

дил аз шодию фараҳ пур шудан – яъне шоду масрур гаштан; heart fills with joy – **тахтул**. дил аз шодӣ пур мешавад, яъне хурсанду шод шудан:

Дақиқаҳои аввал манзараҳои зебои кӯҳсори сабзу хуррам **дилашро аз шодию фараҳ пур кард** (Ҳазлиддин, М., 1959. с., 27).

2.Воҳидҳои фразеологӣ бо соматизмҳо дар байни дигар воҳидҳои фразеологӣ як гурӯҳи алоҳидаро ташкил медиҳанд. Хусусияти онҳо дар он аст, ки дар он калимае мавҷуд аст, ки ҷузъи ҷисми инсон ё ҳайвонро ифода мекунад.

Дар ифода намудани концепти “шодӣ” дар забони тоҷикӣ бештар соматизми “дил” мавриди истифода қарор мегирад:

дил оинаи ҷаҳоннамо будан – 1. Шод, хурсанд ва фараҳманд будан; 2. Шахси самимӣ, беғараз, дилсоф ва бекина будан. Ин воҳиди фразеологӣ ифодагари маънои шодии беандоза, дили кушоду пок доштанро мебошад;

дил сабук шудан – ором шудан, хурсанд шудан, яъне ором шудан, шод шудан, хурсанд шудан:

Чанд рӯз боз танҳо бисёр зиқ шуда будам. Имрӯз бо шумо ҷақ-ҷақ карда, **дилам анча сабук шуд** дия! (Ҷозилов, 1963 с., 138).

Бечора анча маъюс мегашт, писараш омадан ин чониб *дилаш анча хеста монд* (Фозилов, 1963, с. 140).

дилба офтоб баромадан-шоду масрур будан, яъне бо шудани хабаре ё бо анчоми коре шод шудан. Ин воҳидҳи фразеологӣ дар сурати аз ғаму ғусса ва ё ташвишӣ озод шудани шахс корбаст мешавад:

Шукр, писарам, хизмати аскария тамом карда омадан боз хурсанд ман, **диламба офтоб баромадагӣ** (Фозилов, 1963 с., 148).

Шахсе, ки ба ҳадаф ё орзуи олии худ расидааст, метавонад бо истифода аз ин ибораи фразеологӣ эҳсоси хушбахтӣ, қаноатмандӣ ё қаноатмандии мутлақро баён кунад.

Бояд тазаққур дод, ки дар тасвири забонии ҷаҳони тоҷикзабонон дил ҳамчун узви асосӣ ва марказӣ бештар ба ҳолати равонии инсон шабеҳ дода мешавад, аз ин рӯ, дар тасвир як қатор воҳидҳои фразеологиеро пайдо намудан мумкин аст, ки дар онҳо “дил” ба “инсон” монанд карда шуда, ба он хусусиятҳои инсонӣ зам намудаанд:

дар дил хурсанд шудан – яъне ботинан хурсанд шудан:

Ҷумъа душвории кори ноомӯзидаи ба зимааш гузошташударо тасаввур намуда, аз оқибати он андаке ташвиш кашад ҳам, **дар дил хурсанд аст** (Фазлиддин М., 1959. с, 56).

Дил сарчашмаи ҳама гуна ҳиссиёту эҳсосот аст, аз ин рӯ, дар ҷанбаҳои гуногуни ҳисӣ-эҳсосоти инсон ҷаҳолона иштирок менамояд.

Дар шуури забонии тоҷикзабонон дил ба рӯҳия айнӣ дода шудааст, ки бо бардошта шудани он инсон шоду масрур мегардад ва он дар тасвири забонии ҷаҳони тоҷикзабонон бо воҳиди фразеологии “**дили касе бардошта шудан**”, ки дар “Фарҳанги ибораҳои рехта”-и Фозилов М. ҳамчун рӯҳбаланд, далер ва хурсанд шудани касе маънидод шудааст (Фозилов, 1963, с. 361), ифода ёфтааст:

Камтар нишаста ҷақ-ҷақ карда меоянд. **Дили кампир камтар бардошта мешавад**, ғамаш сабуктар мешавад (Фозилов, 1963, с. 361).

дили касеро бардоштан – яъне касеро хурсанд, рӯҳбаланд, далер кардан (Фозилов, М. 1963, с., 361);

Бо худ мегуфтам, ки “кошкӣ ягон каси боинсоф ба ман ҳам ягон чӣ гуфта **диламро бардошта мемонд!**” (Сотим, Улуғзода, 1976. с. 15).

дил кушода гаштан – яъне аз ғаму андӯх фориғ шудан, хурсанд гардидан тавсиф шудааст (Фозилов, М., 1963, с. 374).

-Хӯчаин дар хона нест, камтар **дилам кушода шавад** гуфта ин чо баромада нишастаам (Садриддин, Айнӣ, 1984, с. 64).

...Толиб бори дигар оҳе кашиду ўро ба рӯи диван таклиф намуда, **дилашро холӣ кардан хост**, лекин якбора Ёдгорова ва дар баробари ў Елена Семёновна ба ёдаш расида, ноилоҷ сукут карда монд (Амонов, Р. 1961. с. 164).

Шодию сурур бошад, ба “равшанӣ” алоқаманд карда мешавад. Сафед ва равшанӣ ба мисли шодию сурур дорои хусусиятҳои хуб ва нек мебошанд. Бо хурсанд шудани инсон дили ў беғубору мунаввар мегардад, ки ин ҳолат дар тасвири забони ҷаҳони тоҷикзабонон бо воҳиди фразеологии **дили касе равшан шудан**, яъне хурсанд гардидан (Фозилов, 1963, с. 384) ифода ёфтааст:

Дунё чирогон, ҳама чо равшан, **дили ҳама равшан**, як фақат вай – Маҳмудҷон бо дили пажмурда дар ин чо нишастааст. (255).

Назарҳои онҳо ба ҳам вохӯрданду Толибро ҳолати ачибе рӯй дод, сандуқи синааш монанди осмон васеъ гардида, олами **дилаш чун рӯз равшан шуд**, гӯё ба дилаш насими пурфайзи сахарғаҳи айёми баҳор вазиду нашъаи форами масткунандае овард [70].

Ғаму ғусса бар дӯши инсон ба мисли як бори вазнин аст. Ғаму ғусса ва шодию сурур ба дили инсон таъсири гуногун мерасонанд, ки дар бештари мавридҳо дил ин ҳама ҳиссиётро ба худ қабул менамояд. Дар вақти ғамгин будан тапиши дили инсон суст гашта, ҳангоми нафасгирӣ бадани инсон ба монеаҳо дучор мегардад ва инсон худро заифу бемадор ҳис менамояд. Бо бартараф шудани ғаму дард дили инсон ба тапиши муқаррарӣ омада, инсонро болидахотир ва ғабол мегардонад. Муҳити атроф ва ашхоси дар гирду атроф буда ба рӯҳияи инсон таъсири огоҳона ва беихтиёрон расонаида метавонанд, яъне онҳо омили шодӣ ё ғами шахс мегарданд. Аз ин ҷост, ки дар низоми воҳидҳои фразеологии забони тоҷикӣ воҳиди фразеологии “**дили касеро сабук**

кардан”, яъне касеро хурсанд кардан (Фозилов, М., 1963, с. 387) ба назар мерасад:

Отунчон, хуб **диламро сабук кардед**, ҳамеша сихат-саломат бошеду асло рӯи камиро набинед; хайрият, ки шумо будед, набошад дилам аз ғусса торс мекафид (Фотех, Ниёзӣ. 1964, с. 25).

Барои ҳамин вай дарду алами **дили худро** танҳо бо охи сард каме **сабук мекарду** бас (Фотех, Ниёзӣ. 1966, с. 294).

Дил ҳамчун мафҳуми моддӣ дар тасвири забони ҷаҳони тоҷикзабонон ба маснуот айният дода мешавад: **дил оина шудан** – яъне болидани табъ, рӯҳан шоду хурсанд шудан; **дил оинаи якдигар** – яъне ёрони бо ҳам мувофиқ; **дил ангуштпона барин будан** – яъне дилтанг будан, ба ҳар як гапу кор ранҷидан, зиқ шудан.:

дили касе фараҳ ёфтан – яъне хурсанд, шод ва фараҳманд гардидан (Фозилов, М. 1963, с. 392) **дил шодӣ кардан**, **дил хуш шудан** – яъне дил ба мисли инсон дорои қобилияти шодию хушнудӣ кардан мебошад, ки дар натиҷа инсон рӯҳбаланду болидахотир мегардад:

...зеро агар Лутфия табассум мекард, барои ман баҳор мешуд, гул мешукуфт ва **дилам фараҳ меёфт** (Амонов, 1961. с. 90).

дил рақсидан – яъне чӣ тавре ки инсон дар вақти хушҳолӣ мерақсад, дил низ аз хурсандӣ ба рақс медарояд:

Дили Толиб ба рақс даромада, дар чехрааш табассуми хурсандӣ нақш баст. (30).

Бартараф намудани ғаму ғусса дар низоми воҳидҳои фразеологии забони тоҷикӣ бо воҳидҳои фразеологии **чизеро аз дили касе баровардан**, яъне ғаму ғуссаи касеро бартараф намудан (Фозилов, М. 1963, с. 361). **дилҳоро аз ғаму ғусса ҳолӣ намудан**, яъне ғамро бартараф намуда, шод гардидан ифода ёфтааст:

дилҳоро аз ғаму ғусса ҳолӣ намудан – яъне ғами дилро бартараф намуда, шоду беғам гардидан:

Бибиханифа ва Воҳидов розҳои дилро медонистанд, вале наметавонистанд ҳасрати дили худро баён намуда, **дилҳоро аз ғаму ғусса пурра ҳолӣ намоянд** (Қодир, Н. 1957, с.13).

Аз шодӣ навтопишу навсӯз шудани дил.

Дил зи ғояти шодӣ навтопиш шуду навсӯз,
Шодии тапиш табрик, сӯзи бебаён табрик (Фарзона, с. 240).

Дили касе кушода шудан (гаштан). Гунаҳои дигари ин гуна ибораҳо дар забони адабӣ ва ҳам дар забони халқ хеле фаровон истифода мешавад. Яъне танҳо бо ҷузъи “дил” бубинед, ки чӣ қадар ибораҳои фразеологӣ сохтан мумкин аст, ки мафҳуми асосӣ “шодиву хуррамӣ” аст.

Дари шодиро задани дасти дил зи ишқ- аз муҳаббат шод будан:

Кай дасти дил кунун дари шодӣ занад зи ишқ,
Илло, ба дасти ӯ дари як ғам намезанад (Фарзона, с. 70).

Чорта ғубори дилро ҳолӣ кардан – шод шудан, бо ҳамдиге нишаста хурсанд шудан.

Улфатов омада, рапортҳоро даст мононда гирифт ва бо таклифи раис дар меҳмонхона нишаста, ба қавли худашон, чорта ғубори дилҳоро ҳолӣ карданд (Ф. Ниёзӣ).

Ғубори дилро баровардан-аз ғаму ғусса, нохушӣ фориғ шудан, рафъи малолу хафагӣ кардан; дил ҳолӣ кардан.

Вай ҳамроҳи онҳо аз таҳти дил хандида, шуҳӣ кард ва ғубори дилашро баровард (С. Айнӣ).

Ғубори дил баромадан-аз ғаму ғусса, нохушӣ фориғ шудан; хушнуд гардидан.

Мувофиқи таъъашон гап мезанам ва бо ҳамин ғубори дилам мебарояд (Ҷ. Иқромӣ).

Ғубори дил ҳолӣ кардан – дилро ба касе кушодан, бо коре банд шуда, шод шудан.

Чӣ кор кунем, бо ҳамин бозиҳо андак ғубори дилро ҳолӣ мекунем (Ҷ. Иқромӣ).

Гуддаи дил кушода шудан-аз шакку шабҳа фориғ гардидан; рафъи кудурат шудан, бартараф шудани хирагии табъ.

Ман бесаброна мехостам, ки **ӯ** чӣ будани он даъворо на бо сухан, балки монанди як порча санг, ё кулук ба даст гирифта нишон диҳад, то ки ман зудтар фаҳмам ва **гуддаи дилам кушода шавад**. (С. Айнӣ).

Аз сухан шаккар тановул кардани дил- аз сухани хуб шод шудан. Баъд аз ин шохи наботам ё ниҳоли ангубин, Чун дилам аз ҳарфи ту шаккар тановул мекунад. (Фарзона, с. 132).

Инсон ба ҳама рӯйдодҳои зиндагӣ ба таври гуногун муносибат мекунад. Чунин ҳиссиёти шодӣ, тааҷҷуб, нафратро бо истифода аз воҳидҳои фразеологӣ бо соматизмҳо ифода кардан мумкин аст. Маънои онҳо, чун қоида, ранги мусбат/манфӣ дорад.

Дар ифода намудани шодию сурур мардуми тоҷик бештар он воҳидҳои фразеологӣ ва ибораҳои рехтаеро корбаст менамоянд, ки аз соматизмҳои гуногун, аз қабилӣ сар, чашм, рӯй ва амсоли инҳо таркиб ёфтаанд:

сурхӣ давидан ба рӯй аз ҳаяҷон, шодӣ ва ғ. – сурхчатоб шудани рӯй (ФТЗТ, с. 274).

чашм барқ задан – дурахшидани чашм аз шодӣ (Ғиёс-ул-луғот, с. 543).

...қабат (қабат-қабат) гӯшт гирифтан-шоду хурсанд гардидан; руҳбаланд шудан.

Ана ҳамин бачаҳои хандонро дида, як қабат гӯшт мегирифтам... (Р. Файзӣ).

Чехраи касе аз хурсандӣ дурахшидан-шодон гардидан, фараҳманд шудан.

Чехраи мо аз хурсандӣ медурахшид. (Ҷ. Иқромӣ).

Бе иштироки вожаи шодӣ:

Чехраи касе аз мамнунӣ гул кардан-шодон, хурсанд шудан.

Бо чехраи кушод-самимона, бо илтифоту меҳрубонӣ ; хушҳолона, болидарӯ.

Меҳмонро **бо чехраи кушод** қабул кунед (Ғ. Абдулло).

Чехраи касе кушода будан-хандон, хушҳол будан.

Аз дари хона овози чарангосии Ҳанифа шунида шуд, ки **чехраи ӯ ин дафъа кушода буд...** (Р. Ҷалил).

Чехраи касе кушода шудан-табъи касе чоқ шудан, хушҳол, шод гардидан.

Чашмон хушбахтона дурахшидан- хурсанд шудан

Дар давоми гуфтугӯй чехраи пурандешаи ӯ оҳиста-оҳиста кушода шуд. (Ф. Ниёзӣ).

Лекин чехраи Сангинов оҳиста-оҳиста кушода шуду ба гирди лабонаш осори табассум печид ва чашмонаш хушбахтона дурахшиданд (К. Носиров).

Чехраи касе шукуфтан- хушҳол, шод гардидан.

Баҳри дили касеро кушодан-касеро шодмон кардан, аз ғаму ғусса озод кардан, хурсанд кардан.

Онҳо баҳри дили ӯро мекушоданд (Р. Ҷалил).

Бо пешонаи кушода-хандон, шукуфон, хушҳолона, бо рӯйи хуш.

Шумо меҳмонро бо пешонаи кушода қабул кунед (С. Айнӣ).

Пешона кушода шудан-хуррам, дилшод, хушҳол шудан.

Падар аз ҷояш хеста нишаста ба ҷойнӯшӣ ва нонхӯрӣ даромад ва ҳоло ҳам пешонааш кушода нашуд (С. Айнӣ).

Аз хурсандӣ дар (ба) пӯсти (курта, ҷомаи) худ нағунчидан-ниҳоят хурсанд, хушҳол, шод, фараҳманд гаштан.

Қорӣ ишкамба бо шунидани ин пешниҳод чунон шодӣ кард, ки аз хурсандӣ дар пӯсташ намеғунчид, сари синааш бо шикамаш дамида баромад (С. Айнӣ, Марғи судхӯр).

Баҳри касе кушода (во) шудан-табъи кас кушода шудан; руҳи кас тоза шудан; хушнуд, мамнун гардидан.

Баҳри кас во шуд аз наззораи он,

Дида бигирифт лаззати бисёр (М. Турсунзода).

Табъи касе кушода шудан-шод, хурсанд, фараҳманд гардидани касе.

Як одами кадрдони солҳои сол надидаи худро банохост дидагӣ барин, хеле **табъам кушода шуд** (Ф. Ниёзӣ).

Таҳлили фарҳангҳои тафсири ва фарҳангҳои ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ нишон дод, ки дар ифода намудани шодию хурсандӣ тоҷикзабонон аз воҳидҳои фразеологии гуногун корбаст менамоянд.

Навӣи дигари воҳидҳои фразеологӣ, ки маънои шодиро ифода мекунанд **шукуфон шудан** – а) шукуфтан; б) маҷ. шоду хурраму хандон шудан. (Ғиёс-ул-луғот, с. 657).

Тасаллӣ додан/дилдорӣ додан – ором намудан, аз андӯх раҳой додан (мас., вақти қазо). дилхушӣ, шодкомӣ, хушнудӣ, дилосой (ФТЗТ, с. 319).

кулоҳ андохтан ва кулоҳ ба ҳаво андохтан ва кулоҳ бар осмон андохтан ва кулоҳ қач мондан – киноя аз қамолӣ завуқ шодмонӣ ва хушҳолӣ (Ғиёс-ул-луғот, с. 175).

ҷароғи қасеро афрӯхтан – руҳи қасеро шод қардан (Ғиёс-ул-луғот, с. 538).

Базми осмонқавф-базми қалон, базми пурдабада, шомӣ хурсандӣ. Чӣ шабе буд, ки дар он манзил То саҳар **базми осмонқавф** шуд... (М. Турсунзода, с.380).

Базми ҷамшедӣ, базми шохӣ – базми шодиву хурсандӣ, базми шохона.

Фардо дар ин ҷо як базми ҷамшедӣ барпо мекунем (С. Улуғзода).

Тӯй болои тӯй, ид болои ид-хурсандӣ болои хурсандӣ, хурсандиҳои пайиҳам.

Охир имрӯз **тӯй болои тӯй**. Ҳам ҷароғи электрӣ дармегираду ҳам ба ҷӯйборӣ нав об мебарояд (Р. Ҷалил).

Руҳ як нусха фарвардин шудан- шод шудан. Шоира ифодаи табъ хуш шуданро дар шакли руҳ як нусха фарвардин шудан шудан баён намудааст, ки ду ифодаро мефаҳмонад, шукуфон шудан, моҳи фарвардин моҳи баҳору сабзидану Наврӯзу шукуфтанҳост:

Чун туро ёд оварам, эй сабзи сабз,

Рӯҳи ман як нусха фарвардин шавад (Фарзона, с.122).

Аз сухан шаккар тановул кардани дил- аз сухани хуб шод шудан.

Баъд аз ин шохи наботам ё ниҳоли ангубин,

Чун дилам аз ҳарфи ту шаккар тановул мекунад (Фарзона, с. 132).

Фархундатарин мавлуд доштани гули довудӣ – шодии беинтиҳо.

Ин субҳи шафақафрӯз чун тозагули Наврӯз

Дорад гули довудӣ **фархундатарин мавлуд** (Фарзона, с. 187).

Чавонизор кардани руҳ- шод намудан.

Бизӣ, эй ишқ, эй шодии оғоз,

Чавонизор кун рӯхи маро боз (Фарзона, с. 213).

Ҳамин тавр, концепти “шодӣ” яке аз концептҳои калидӣ дар фарҳанги мардуми тоҷик маҳсуб меёбад. Шодию сурур яке аз неъматҳои муҳимтарин ва дилхоҳи ҳар як инсон аст. Омилҳои зиёде мавҷуданд, ки ба хурсанд шудани инсон мусоидат менамоянд. Инсон ин ҳиссиётро дар раванди зиндагонии худ зиёд эҳсос менамояд, аз ин рӯ, дар тасвири забони ҷаҳон, махсусан, тасвири забони ҷаҳони тоҷикзабонон воҳидҳои фразеологӣ зиёдеро пайдо намудан мумкин аст, ки ифодагари концепти “шодӣ” маҳсуб ёфта, таркиби онро пурратар ва муфассал шарҳ диҳанд.

Зарбулмасалу мақолҳо дар омӯзиши концепт мавқеи калон доранд, зеро онҳо шакли мухтасари ифодаи ҳикмати халқ буда, арзишҳои фарҳангӣ, ақидаҳо дар бораи ҷаҳон ва инсонро инъикос меkunанд. Онҳо заминаи муосид барои фаҳмидани он, ки одамон концептҳоро чӣ гуна тасаввур, ва ҳолатҳои ҳаётро чӣ тавр баҳогузорӣ меkunанд, ҳамчунин, кадом шартҳои ахлоқиро муҳим мешуморанд, фароҳам меоранд.

Зарбулмасалу мақолҳо инъикосгари ғояҳои фарҳангӣ мебошанд, аз ин рӯ, нақши онҳо дар омӯзиши концептҳо, махсусан, концептҳои фарҳангӣ бориз арзёбӣ мегардад. Дар зарбулмасалу мақолҳо аксар вақт истиораҳо ва тасвирҳо мавҷуданд, ки фаҳмидани концептҳои муайянро, масалан, “шодӣ”, “хушбахтӣ”, “вақт”, “кор”, “оила”, “муҳаббат”, “марг”-ро дарк меkunанд.

Яке аз марҳилаҳои омӯзиши концептҳо ин таҳлили маълумоти фарҳангӣ мебошад ва фарҳангу тамаддуни ҳар як халқ бештар дар зарбулмасалу

мақолҳои онҳо инъикос ёфтааст. Ин аст, ки дар омӯзиши ҳар як концепт нақши зарбулмасалу мақолҳо муҳим ба шумор меравад.

Дар зарбулмасалу мақолҳо арзишҳои миллию фарҳангӣ сабт гардидаанд. Онҳо низоми арзишҳо ва меъёрҳои дар фарҳанги муайян қабулшударо инъикос мекунанд, ки ба мо имкон медиҳанд, ки чӣ гуна хуб, бад, арзанда, қобили қабул набудани амалҳои гуногунро дар асоси зарбулмасалу мақолҳо муқаррар созем.

Зарбулмасалу мақолҳо дорои тобишҳои эҳсосотӣ мебошанд. Зарбулмасалу мақолҳо на танҳо маълумот медиҳанд, балки ба он чизе, ки тасвир шудааст, муносибати муайяноро ифода мекунанд, ки ба мо кӯмак мекунад, то ҷузъи эҳсосии концептро дарк кунем. Зарбулмасалу мақолҳо дар таҳқиқи концептҳои эҳсосӣ нақши бориз доранд.

Зарбулмасалу мақолҳо дорои хусусиятҳои умумӣ ва хос мебошанд, ки дар муайян намудани тасвири ҷаҳони мардумони гуногунзабон муҳим арзёбӣ мегарданд. Онҳо метавонанд ҳам универсалӣ бошанд, ки арзишҳои умумибашарино инъикос мекунанд ва ҳам хоси фарҳанг ё гурӯҳи иҷтимоӣ бошанд, ки ба мо имкон медиҳад ҳам ҷанбаҳои умумӣ ва ҳам хоси концептро омӯзем.

Таълим ва тарбия дар зарбулмасалу мақолҳо равшан ифода ёфтаанд. Ин воҳидҳои луғавии забон дорои тобишҳои таълимиву тарбиявӣ доранд. Ҳамчунин, зарбулмасалу мақол метавонанд ҳамчун воситаи муассири муошират хидмат кунанд, ки ба имкон медиҳанд, ки фикрҳо ва эҳсосоти мураккабро дар шакли кӯтоҳ ва хотирмон баён кунем.

Зарбулмасалу мақолҳо аз таҷрибаҳои ҷандинсолаи ҳаёти инсоният, рӯзгори гуногунранги ӯ ба вуҷуд омада, бозгӯии фарҳанг, забону адабиёти халқҳо мегардад. Дар зарбулмасалу мақол, инчунин, мафкура, саводноқӣ, савия, малака, дониш, ҷаҳонбинӣ ва ҳатто рафтору гуфтори халқ, миллат ифода меёбад, инъикос мегардад. Вобаста ба ин андеша паремиологи машҳури тоҷик Б.Тилавов чунин навиштааст: “Зарбулмасалу мақолҳо яке аз беҳтарин офаридаҳои халқ буда, ба худ диққати махсусро талаб менамоянд. Ин гавҳари

бебахоест, ки бо гузашти вақт ба фалсафаи ниёғони мо ворид гашта сайқал ёфтааст” [Тилавов, 1975, с. 268].

Муҳаққиқони тоҷик барвақт собит намудаанд, ки дар забони тоҷикӣ низ ин воҳидҳои нутқ истеъмоли фаровон доранд. Ба андешаи забоншиноси тоҷик Р. Ғаффоров, “Аҳаммияти истеъмоли зарбулмасал ва мақолҳо чун яке аз воситаҳои пурқуввати тасвир дар адабиёти бадеӣ бағоят бузург аст. Агар онҳо дар мавқеи худ истеъмол шаванд, забони нависанда пуробуранг ва салису таъсирбахш шуда, хусусияти миллии он барҷастатар мегардад” [Ғаффоров, 1966, с. 89].

Оид ба забони зарбулмасалҳо фолклоршиноси тоҷик низ ишора менамояд. Олим менависад: “Забони зарбулмасалҳо кӯтоҳу ихчам буда, фикр дар онҳо ба тариқи маҷоз баён мегардад. Маънӣ ва мазмуни зарбулмасалу мақолҳоро дар контексти гуфтор, инчунин дар дохили матни хаттӣ мукамалтар дарёфтани мумкин аст. Зеро ҳар як матн ба ғайр аз вазифаи маъноии худ боз тобишу ишораҳои дигарро низ фаро мегирад” [Ғозилов., Ҷ-2, с. 3].

Дар зарбулмасалу мақол низ мафҳуми “шодӣ” зиёд аст. Инсоният бо ин мақсад ҳиссиёти шодиву фарахро ошкор месозад.

Агар орзую умед намебуд, дил кайҳо мекафид.

Дар ҳақиқат, дили одам ҳамеша бо орзу умед шод аст. Умед ба ояндаи нек ба дил фараҳ мебахшад.

Таъби болида – беҳтарин дору.

Мисли он ки:

Вақт агар хуш гузарад, зиндагии Хизр кам аст,

В-арна нохуш гузарад, ними нафас бисёр аст.

Касе, ки дар ҷустуҷӯи **хушбахтӣ** метозад, ба бадбахтӣ дучор мешавад.

Дар **хурсандӣ** ҳадди худро бидон ва дар бадбахтӣ имонатро гум макун.

Дӯст касро **руҳбаланд** мекунад.

Дар **хушбахтӣ** вақт ба назар наменамояд.

Дар **хурсандӣ** хешовандон бисёр мешаванд.

Дар адабиёти классикӣ ин консептро хеле зиёд вохӯрдан мумкин аст.
Намунае пешниҳод мегардад:
Ба хангоми сахтӣ машав ноумед,
Ки “абри сияҳ борад оби сафед” (Низомӣ, 339).
Баъди навмедӣ базе умедхост,
Аз паси зулмат базе хуршедхост (Ҷалолиддини Балхӣ, 340).

Ҳамчунин ифодаи маънои шодӣ дар сохти вандӣ ва мураккаб ва омехта бо иштироки бевоситаи калимаҳои шод ва шодӣ: Шобош (шод бош), шодбахр, шодбодӣ, шодвард, шодгуна, шоддил, шодиёна, шодимарг, шодисанҷ, шодком, шодкомӣ, шодмон, шодмона, шодмонӣ, шодоб, шодон, шодондил, шодхор, шодхорӣ, дилшод ва ғ.

шодбахр – кит. хушбахт, хурсанд, аз шодӣ баҳравар (ФТЗТ, с. 650);

шодбод – табрик; таҳсину таъриф; шодбод гуфтан таҳсин кардан, офарин хондан (ФТЗТ, с. 650);

шодбодӣ – шодбодӣ кардан табрик кардан, муборакбодӣ кардан. шодбош(ӣ) – муборакбод намудан; табрик кардан (ФТЗТ, с. 650);

Шодбодӣ чу кардиям шодон,
Эй ба ту хонумонам ободон (Низомӣ).

шодвард – кит. 1. хирмани Моҳ, ҳола. 2. тахт, сарир, маснад (ФТЗТ, с. 650);

шодгуна – кит. 1. таъғоҳ, болишт. 2. зани мутриба (ФТЗТ, с. 650);

шоддил – хушҳол, дилшод, масрур (ФТЗТ, с. 650);

Чу меҳмон оядат дилшод мебош,
Зи ҳар банду ғаме озод мебош! (Носири Хисрав).

шодиангез – он чи боиси хурсандию хушҳолӣ мегардад; хурсандибахш (ФТЗТ, с. 650);

шодибахш – хушҳолкунанда, хурсандиовар (ФТЗТ, с. 650);

шодиёна – 1. хурсандона, аз рӯйи хурсандӣ; ба муносибати рӯй додани ягон ҳодисаи шодибахш. 2. ҳадя ба касе, ки ягон хабари шодибахш овардааст, муждагонӣ (ФТЗТ, с. 650);

шодмон – шод, хурсанд, хушҳол (ФТЗТ, с. 650);

З-омада шодмон бибояд буд,

В-аз гузашта накард бояд ёд (Рӯдакӣ).

шодмонӣ – шодӣ, хурсандӣ, хушҳолӣ (ФТЗТ, с. 650);

Эй бути яғмо, дилам яғмо макун,

Шодмон чони маро пайдо макун.

Рӯйи хуб аз чашми ман пайдо мадор,

Рози пинҳони маро пайдо макун (Анварӣ, с. 127).

шодмона – бо шодӣ, бо хурсандӣ, шодон (ФТЗТ, с. 650);

Ки бистон дилоромӣ худро ба ноз,

Бибар шодмона сӯйи хона боз (Анварӣ, с. 127).

шодоб – 1. пуроб, сероб, обдор, ширадор. 2. тару тоза, сабзу хуррам, пуртароват (ФТЗТ, с. 650);

шодон – дар ҳолати шодию хурсандӣ, шодмон, хушҳол, хушдил (ФТЗТ, с. 650);

Бузургони Эрон ҳама бо нисор,

Бирафтанд **шодон** бари шахриёр (Фирдавсӣ, 650).

шодондил – кит. дилшод, хуррамдил, хурсанд (ФТЗТ, с. 650);

шодравон – 1. бо эҳтиром ёдоварӣ кардани шахси вафоткарда. 2. марҳум, раҳматӣ (ФТЗТ, с. 650);

шодхор – кит. 1. шодмон, хушҳол. 2. шаробхӯр, майхӯр, махора (ФТЗТ, с. 650);

шодхорӣ – шодмонӣ, хушҳолӣ, хурсандӣ (ФТЗТ, с. 650);

Эй кори ғами ту ғамгусорӣ,

Андӯҳи ғами ту **шодхорӣ** (Анварӣ, с. 147).

шодикаф(ак) – дилкаф шудан аз хурсандӣ, марғи ногаҳонӣ аз шунидани ягон хабари хуш; шодикафак шудан (ФТЗТ, с. 650);

шодимарғ – марғи ногаҳоние, ки аз ниҳояти шодӣ рӯй медиҳад.

Ҳочу ба мучарради мушоҳидаи табақи зар шодимарғ шуд (“Хизонаи омира”).

шодивар – шодибахш, хушхолкунанда (ФТЗТ, с. 650);

шодком – 1. хушхол, шодмон. 2. комрон (ФТЗТ, 650);

шодкомӣ – 1. хушнудӣ, хурсандӣ. 2. комронӣ, комгорӣ (ФТЗТ, с. 650).

Зи осонӣ наояд шодкомӣ,

Зи беранчӣ наояд неқномӣ (Гургонӣ).

Шобош – шод будан, шодбодӣ намудан:

Шобош, эй ки баъди дусад қарн мерасӣ,

Байни ману ту ними қадам нониҳода монд (Фарзона, 2014, с. 45)

Шодбод-шод будан, шодбодӣ намудан

Фариди ишқ фириштад чу ваҳйи наврӯзӣ

Ба шодбодии афроди замҳарир туро (Фарзона, 2014, с. 22).

Хирадшодкунон – шоду хуррам намудан:

Адл баширест хирадшодкунон,

Коргарӣ, мамлакат обод кун (Низомӣ., с. 11).

Бо иштироки калимаҳои муродифӣ:

Хуррамӣ – хушнудӣ:

Яке рӯз май хӯрдан оғоз кард,

Дари **хуррамӣ** бар ҷаҳон боз кард (Низомӣ, с. 52).

Хуррамсиришт-хушниход:

Ҷаҳоне чунин ҳубу **хуррамсиришт**,

Ҷаволат ҷаро шуд бақо бар биҳишт (Низомӣ, с. 29).

Баҳорашӯб – шодком, хурсанд:

Шукр меғӯям, ки бо ғатвои он Яқтотарин

Бори дигар, бори дигар дил **баҳорашӯб** шуд (Фарзона, с. 189).

Саҳарханда-шодию хурсандии софу сафеду чун субҳ равшан:

Ихтисори шафақ аз субҳи ман, эй дӯст, нақун,

Ба саҳарханда бибури гардани ин шабҳоро (Фарзона, с. 12).

Қаҳ-қаҳзанон-хурсанд:

Гирён чу порсо буду қаҳ-қаҳзанон чу ринд,

Сӯфии майгусори маро дар паноҳ дор (Фарзона, с. 194).

Бояд гуфт, ки тавассути дигар калимаҳо, ки маънои шодиву хурсандиро ифода мекунам, чун *тараб, нишот, фараҳ, сурур, масрур* калимаҳои зиёде сохта шудаанд ва дар қисмати таҳлили таносуби гипонимӣ вожаҳоро ҳамчун намунаи ифодаи таносуби парадигматикии гипонимӣ овардем ва дар ин ҷо аз такрор худдорӣ намудем.

Аз таҳлили калимаҳои ғавқузикр бармеояд, ки дар низоми луғавии забони тоҷикӣ бештари калимаҳое, ки аз решаи “шод” таркиб ёфтаанд, калимаҳои мураккаб ва ё омехта мебошанд. На ҳама он калимаҳое, ки аз решаи “шод” таркиб ёфтаанд, ба таркиби концепти “шодӣ” дохил мешаванд ва метавонанд маънои дигарро ифода намуда, таҷассумгари дигар концептҳои шуури инсон бошанд. Чунончи: **шодурвон** – кит. саропарда, хайма; шомииёнаи подшоҳӣ (ФТЗТ, с. 650), **шодгуна** – кит. 1. таъягоҳ, болишт. 2. зани мутриба (ФТЗТ, с. 650);

Дар барои баёни концепти “шодӣ” ибораву ифодаҳои одӣ ва маҷозӣ низ дар забони тоҷикӣ истифода мешаванд, ки ин аз имконияти васеи ифодаи маънои концептуалӣ доштани “шодӣ” дар забони тоҷикӣ дарак медиҳад.

Хуш бод-шод, хуррам будан:

Эй дил, гули зерibarфии ман,

Хуш бод туро баҳори мавлуд! (Фарзона, с. 171).

Шодӣ бахшидан –хурсандӣ кардан:

Аз пардаҳои чашм бияфшон ғуборро,

Шодӣ бубахш ҳастии фурсатшуморро.

Гарм аст, маҳфиле, ки ту бошию чун тӯе,

Эй меҳрубон, тарона бибанд ин баҳорро (Фарзона, с. 1).

Шодии қоқуҳо – ба маънои маҷозии шодии табиат, шодии дунё, шодии зиндагӣ:

Бар шодии қоқуҳо, бар ҳурмати ҳулбӯҳо,

Бар хоҳири нилуфар, бемор нашав, модар (Фарзона, с. 170).

Ҷомаи шодӣ –ҳиссиёти хурсандиву шодӣ:

Диданӣ дидам аз он рухсори ту

Чон бад-он як диданат бифрӯхтам.

Баркашида чомаи шодӣ зи тан,

В-аз бало далқе кунун нав дӯхтам (Анварӣ, с. 101).

Субҳтарин субҳҳо- шодию нишоти беканор

Омаданат ба чашми ман субҳтарини субҳхост,

Ҳеч надидам инчунин омадани хучастаро (Фарзона, с. 17).

Табассумкадаи ёсуману нилуфар – ифодаи хурсандиву нишот, яъне аз шунидани садои булбул дар шукуфаи ёсуману нилуфар шод шудан:

Нутқи табрикии булбул шунавам чори сахар

Дар табассумкадаи ёсуману нилуфар.

Арғунуни рухро навохтан – равонро шод кардан

Арғунуни руҳамро менавозад овозат,

Арғунуннавози ман, Наргис, эй гули Наргис (Фарзона, с. 220).

Нишоти кайқубодӣ-шодии, хурсандии шоҳона:

Рӯзе ба муборакиву шодӣ

Будам ба нишоти кайқубодӣ.

Абрӯи ҳилолиат кушода,

Девони Низомиям ниҳода (Низомӣ, с. 6).

Концепти “шодӣ” дар забони тоҷикӣ бо ёрии фразеологизмҳо, ибораҳои рехта, зарбумасалу мақолҳо ва қолабҳои алоҳида, бо муқоисаи хусусиятҳои сохторӣ-маъноии онҳо пурра ва возеҳу равшан ифода ёфтааст. Бояд тазаккур дод, ки дар ин гуна ибораҳо ду ҳолатро бояд ба назар гирифт, яъне дар мавриди иштироки бевоситаи вожаи шодӣ мавриди таҳлил, ки маънӣ кушоду равшан аст ва ҳолати дуввум бе иштироки вожаи мавриди назар, яъне маънии нухуфта.

Дар заминаи омӯзиш ба ин нукта метавон ишора кард, ки ҳарчанд дар забоншиносии тоҷик акнун ба таври муосир хусусияти концептуалӣ омӯхта мешавад, заминаҳои он аз давраҳои таърихӣ манша мегирад.

Ифодаи маъноии концептуалии “шодӣ” дар забони тоҷикӣ рангоранг аст.

Оғоз аз калимаи сода имконияти ифодаи маъноии концептуалии “шодӣ” дар забони тоҷикӣ хеле густурда ва фарох аст.

Муносибати гиперонимии вожаҳо дар ифодаи концепти “шодӣ” мавқеи муҳим доранд.

Инъикоси хусусияти муродифии вожаҳои ифодакунандаи маъноӣ “шодӣ” чи аз ҳисоби калимаҳои худӣ ва чи аз ҳисоби вожаҳои иқтибосӣ таркиби маъноӣ концептуалии эҳсосоти шодиро мукаммал месозанд.

Равобити мутазодӣ дар ин концепт аз калимаҳо то воҳидҳои фразеологӣ ва зарбулмасалу мақолҳо расидааст.

Воҳидҳои фразеологӣ ҳамчун унсури тайёри забон дар ифодаи ин концепт ғаъл ва меҳварӣ маҳсуб меёбанд. Соматизми “дил” дар миёни дигар соматизмҳо дар таркиби воҳидҳои фразеологӣ барои ифодаи маъноӣ шодӣ ва равобити мутазодии он нақши меҳварӣ дорад.

Зарбулмасалу мақолҳо ҳамчун ифодагари фарҳанги ҳоси милли ва умумиинсонӣ дар баёни маъноӣ шодӣ дар забони тоҷикӣ мавқеи муҳим доранд.

Калимаҳои вандӣ ва мураккабу омехта дар ифодаи маъноӣ шодӣ низ саҳми бунёдӣ гузоштаанд.

2.3. Хусусияти забонии концепти “шодӣ” дар забони чинӣ

Бояд таъкид намуд, ки рисолаи мо дар асоси муқоисаи хусусиятҳои забонӣ-фарҳангии концептҳои ду забони гуногун таҳлилу таҳқиқ мегардад, бинобар ин, роҷеъ ба забони чинӣ баъзе андешаҳо дар таърих ба сарчашмаҳои таърихиву фарҳангӣ низ баррасӣ мекунем.

Аз забони чинӣ манбаъҳои классикӣ, асосан, аз осори муҳимми адабӣ, таърихӣ ва ғалсафӣ интиҳоб шудаанд, ки аз давраи Сун то давраи сулолаи Цин (аз қарнҳои XI то милод то қарни XIX мелодӣ) таълиф гардидаанд. Дар ин матнҳо вожаҳои “喜” (xǐ) “шодӣ”, “悦” (yuè) “хушҳолӣ”, “乐” (lè) “лаззат, шодӣ” зиёд истифода шудаанд. Ҳар яке дорои услуби ба худ ҳос ва заминаи фарҳангии муайян буда, ғалмиши инсонҳои замони гузашта нисбат ба эҳсосот, ахлоқ ва зебоиро инъикос мекунанд. Манбаъҳои асосӣ ва муаллифони онҳо иборатанд аз:

1. “诗经” (Shī Jīng) Ши чин – (асри XI то VI то милод): қадимтарин мачмӯаи шеъри чинӣ, ки дар он тасвирҳои сершумори “шодӣ” ва “лаззат” ба назар мерасанд. Масалан, “终日不成章，泣涕零如雨，忧心悄悄，谓我不愉” (zhōng rì bù chéng zhāng, qì tì líng rú yǔ, yōu xīn qiǎo qiǎo, wèi wǒ bù yú) – ифодаи эҳсосоти ғам ва набудани хушҳолӣ, ки ба таври ғайримустақим мафҳуми “悦” “хушӣ” ва “乐” “шодӣ”-ро низ фаро мегирад.

2. “楚辞” chǔ cí– навиштаҳои Қўюан屈原 (qū yuán) аз давраи ҷангҳои давлатҳо战国时期 (zhàn guóshí qī): дар “离骚” (lí sāo) бо шеваи санъати “омезиши ғам ва шодӣ” эҳсоси шахсӣ ва андешаи ватандӯстиро баён мекунад. Мафҳуми “悦懌之情” (yuè yì zhī qíng) “лаззати рӯҳонӣ” дорои арзиши эстетикӣ мебошад.

3. “史记” (shǐ jì) – асари таърихии Сыма Цян (司马迁) (sī mǎ qiān) , аз давраи Хан (асри I то милод): дар қиссаҳои таърихӣ калимаҳои “喜” (xǐ) ва “乐” (lè) барои ифодаи эҳсосоти шахсиятҳо ва нуқтаҳои гардиши сарнавишт зиёд истифода шудаанд. Масалан, дар “项羽本纪” (xiàng yǔ běn jì) эҳсоси Аң Юй ва Юй Чи бо истифода аз калимаи “喜” (xǐ) баён мегардад.

4. “兰亭集序” (lán tíng jí xù) – навиштаи 王羲之 (wáng xī zhī), аз давраи Чин 东晋 (dōng jìn): ҷумлаи машҳури “临川羡鱼，感斯人之喜会” (lín chuān xiàn yú, gǎn sī rén zhī xǐ huì) – таҷассуми эҳсоси шодии вохӯрии дӯстон дар муҳити зебо бо сабки шеърию фалсафӣ.

5. “世说新语” (shì shuō xīn yǔ) – асари Лю Ицин 刘义庆 (liú yì qìng), аз давраи Чин Ҷанубӣ 南朝 (nán cháo): сабти саргузаштҳои фозилону шахсиятҳои замон бо забони шево, ки шодиву хурсандии ҳаёти зебои табақаи рӯшанфикрро ифода мекунад.

6. “红楼梦” (hóng lóu mèng) – романи маъруфи 曹雪芹 (cáo xuě qín), аз давраи Цин: ин шоҳасар ба таври муфассал эҳсосоти монанди “喜” (xǐ) “хурсандӣ”, “乐” (lè) “лаззат”, “悲” (bēi) “ғам”-ро баён мекунад. Саҳнаҳое монанди ба

хонадони Ронг омадани Лин Дайю ва ҳаёти “Ийхунюан” (боғи шодӣ) аз чихати эҳсосот ва рамзҳо басо пурмаънӣ мебошанд.

Лу Сюн дар достонҳои кӯтоҳи маъруфи худ, аз қабилӣ 祝福 (zhù fú) “муборакбод” ва “故乡” (gù xiāng) “Ватан”, бо муқоисаи “хурсандии қалбакӣ” ва “реалияти сард” ба танқиди сохти иҷтимоӣ ва рӯҳияи инсон мепардозад. Масалан, дар “祝福” (zhù fú) зани қаҳрамон 祥林嫂 (xiáng lín sāi) дар рӯзи ид хурсандии сохта нишон медиҳад, ки ин шиддати фишори иҷтимоиро инъикос мекунад.

Хусусиятҳои миллии концептосфераи забонҳо аз соҳибони забон вобастагӣ дорад. Барои муайян кардани концептосфераи забони чинӣ, гузаронидани таҷрибаҳои шифохӣ танҳо дар сурате мақсаднок аст, ки ҳамаи субъектҳо аз як вилояти Чин бошанд. Ин аз он сабаб аст, ки дар Чин дар минтақаҳои гуногуни кишвар истифодаи бисёр калимаҳо ҳоло ҳам гуногун аст. Танҳо системаи ягонаи имло ҳамаи лаҳҷаҳои Чинро муттаҳид мекунад. Ҳангоми хондани иероглифҳо фаҳмиши маъноҳое, ки онҳо намоёндагӣ мекунанд, фавран ва пурра ба амал меояд [Рубец М.В., 2009, с. 112]. Масалан, вожаи *зебо* танҳо бо иероглифи 美 (měi), инчунин, бо 漂亮 (piàoliang) низ ифода карда мешавад.

Концепт яке аз мавзӯҳои муҳимтарини таҳқиқоти забоншиносии муосир дар забонҳо мебошад.

Муҳаққиқи чинӣ Чжан Ин концептҳоро дар шуури инсон “натиҷаи фаъолият, фаҳмиши таҷрибавии ҷаҳонӣ, иҷтимоӣ” меномад [Чжан Ин. Концепт., № 11 (53) 2015, часть 3 ;209-211.].

Дар забони чинӣ системаи вожаҳои эҳсосии забони чинӣ ва бо тақия ба концепти “шодӣ” ҳамчун мавзӯи асосии таҳқиқӣ, аз дидгоҳҳои гуногуни забоншиносӣ, маъношиносӣ, забоншиносии фарҳангӣ ва таърихӣ, таҳаввули таърихии ин вожа, таҳлили маъноӣ, истифодаи асарҳои бадеӣ ва намудҳои ифодаи он дар матни муосир ба таври системавӣ баррасӣ мегардад. Забони чинӣ низ концепти “шодӣ”-ро ба таври васеъ ва гуногунбаён таҷассум мекунад.

Вожаи асосии ифодаи “шодӣ” дар чинӣ “喜悦” (xǐyuè) мебошад, ки ба маънои “хурсандӣ” ва “лутфи рӯҳӣ” истифода мешавад.

1. Муносибати гипоними-гиперонимӣ;

Мафҳуми “шодӣ” 喜悦 (xǐ yuè) дар низоми иртиботи гипонимӣ-гиперонимӣ маънои концепти “шодӣ” 乐 дар забони чинӣ:

1. “шодӣ” “乐” (lè) бо (喜悦) (xǐ yuè) ҳамчун мафҳуми умумии эҳсосот

Дар забони чинии классикӣ ва муосир калимаи “乐” (lè) дорои таърихи қадима ва маъноҳои гуногун мебошад. Он метавонад ҳамчун феъл (хурсанд шудан, шодӣ кардан) ё исм (мусиқӣ, лаззат, хушҳолӣ) истифода шавад. Дар доираи эҳсосот, “шодӣ” “乐” мафҳуми умумии ҳиссиёти мусбат аст, ки маънои шодӣ, қаноатмандӣ ва хушнудиро фаро мегирад. Ба ин гурӯҳ калимаҳои мушаххаси ифодакунандаи концепти “шодӣ” дохил мешаванд:

- 喜 xǐ (хушнудӣ)
- 悦 yuè (лаззати ботинӣ)
- 欢 huān (шодӣ)
- 快 kuài (фараҳмандӣ)
- 欣 xīn (хурсандӣ)
- 慰 wèi (тахассун)
- 幸 xìng (хушбахтӣ)

2. Иртиботи гипонимии сатҳи дуом “шодӣ” “乐” (lè) бо “喜悦” (xǐ yuè).

“喜悦” (xǐ yuè) “шодӣ” ҳамчун як калимаи таркибӣ, мафҳуми мушаххаси ҳиссиёти мусбат мебошад, ки ба гурӯҳи “乐” “шодӣ” тааллуқ дорад. Дар ин калима:

- “喜” (xǐ) “шодӣ” маънои хурсандӣ, ба даст овардани чизе ё иҷро шудани хоҳишро дорад;

- “悦” (yuè) “шодӣ” бештар ба лаззати ботинӣ ва эҳсоси қаноатмандӣ ишора мекунад;

- Ҳамроҳ шудани ин ду реша маънои як ҳолати шодии беинтиҳо ва ғайриҷашмдошти лаҳзавиро медиҳад.

Аз рӯи низоми иртиботи муродифоти луғавӣ:

乐 (мафҳуми умумӣ / болоӣ) → 喜悦 (мафҳуми мушаххас / поёнӣ)

乐 (上位词) → 喜悦 (下位词之一)

Яъне, “喜悦” (xǐ yuè) “шодӣ” як намунаи мушаххаси ҳиссиёти “乐” (lè) “шодӣ” аст, ки шакли пурқуввату лаҳзавии он ба шумор меравад.

3. Дар таърихи забони чинӣ

Дар манбаъҳои қадима, концепти “шодӣ” “乐” (lè) ки ҳам ба маънои мусиқӣ ва ҳам ҳиссиёти шодиро дар бар мегирифт, бештар истифода мешуд,:

- Китоби “尚书” : 作乐崇德, 殷荐无疆 “Shàng Shū”: (zuò yuè chóng dé, yīn jiàn wú jiāng) “Мусиқӣ офарида шавад то руҳ болида шавад, шодӣ беинтиҳо бошад”.

- Китоби “论语” : 知之者不如好之者, 好之者不如乐之者. “Lún Yǔ”: (zhī zhī zhě bù rú hào zhī zhě, hào zhī zhě bù rú lè zhī zhě) “Дӯсти бехтару ҷонӣ он аст, ки ҳамеша аз суҳбату дидораш шод мегардӣ”.

4. Муқоисаи “喜悦” (xǐ yuè) “шодӣ” бо дигар калимаҳои гипонимӣ “乐” (lè) “шодӣ”

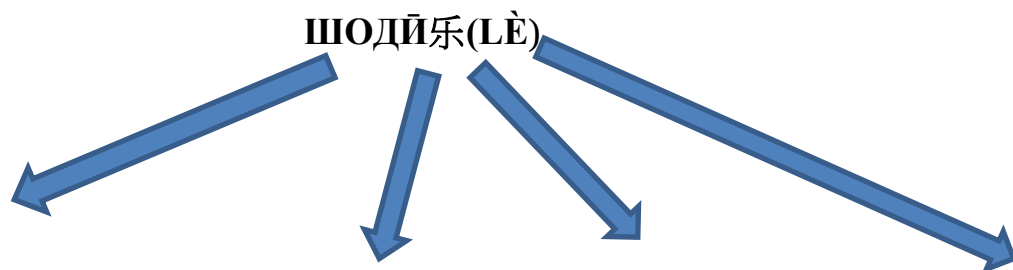
Ҷадвали 3.

№	Калима	Хусусият	Шиддат	Давомнокӣ	Самтгирӣ	Мисол
1	喜悦 (xǐ yuè)	Шодии қавӣ ва лаҳзавӣ	Баланс	Кӯтоҳ	Эҳсосотӣ	他听到这个消息满脸喜悦 (tā tīng dào zhè ge xiāo xī mǎn liǎn xǐ yuè) Вай бо шунидани ин хабар

						шоду фараҳманд шуд
3	快乐 (kuài lè)	Шодӣ умумӣ	Миёна	Миёна	Ҳолат	我们度过一个快乐的暑假(wǒ men dù guò yí gè kuài lè de shǔ jià) Мо таътилно хуш гузарондем
4	高兴 (gāo xìng)	Шодӣ вобаста ба воқеа	Миёна	Кӯтоҳ	Эҳсосот ӣ	我很高兴见到你 (wǒ hěn gāo xìng jiàn dào nǐ) Ман бо дидани ту хурсанд шудам
5	欣慰 (xīn wèi)	Лаззати ботинӣ ва оромӣ	Заиф	Дароз	Эҳсосот ӣ	他看到自己的学生有进步，他 很欣慰 (tā kàn dào zì jǐ de xué shēng yǒu jìn bù, tā hěn xīn wèi) Ӯ бо дидани пешрафти шогирдон эҳсоси қаноатмандӣ кард
6	开心 (kāi xīn)	Шодии муқарра рӣ	Миёна	Кӯтоҳ	Ҳолат	孩子们很开心 (hái zi men hěn kāi xīn) Кӯдакон хеле шод буданд

5. Аз дидгоҳи забоншиносии шинохтӣ (когнитивӣ)

Дар забоншиносии шинохтӣ (когнитивӣ), “乐” (lè) як прототипи мафҳуми ҳиссиёти мусбат аст ва “喜悦” (xǐ yuè) як шакли мушаххаси он ба шумор меравад. Дар таркиби маъноӣ чунин ба назар мерасад:

Шодии қавӣ 喜悦 (xǐ yuè) Шодӣ 快乐 (kuài lè) Шод 欣慰 (kuài lè) хушбахт 开心 (kāi xīn)

Калимаи “喜悦” (xǐ yuè) “шодӣ” ҳамчун поёнмафҳуми “乐” (lè) дар забони чинӣ нишонаи равшани навъи концепти эҳсосӣ мебошад. Ин алоқамандии забонӣ на танҳо дараҷаи мураккаби ифодаи эҳсосотро нишон медиҳад, балки таҷассумкунандаи ҷаҳонбинии фарҳангии забон низ мебошад.

Концепти “шодӣ” “乐” (lè) дар муносибатҳои муродифӣ ва усули истифода дар забоншиносӣ. Концепти “乐” (lè) “шодӣ” яке аз мафҳумҳои асосии эҳсоси мусбат дар системаи луғавии забони чинӣ мебошад. Ин калима дорои таърихи тӯлонӣ ва заминаи фарҳангӣ аст ва дар таркиби истилоҳоти забон нақши марказӣ дорад. Дар ин бахш, мо аз дидгоҳи забоншиносӣ, силсилаи ҳаммаъноҳои “乐” (шодӣ) ва хусусиятҳои истифодаи онро дар амал таҳлил менамоем, то хусусиятҳои забонӣ ва гуногунрангии ифода равшан гардад.

1. Хусусиятҳои маъноии сарсилсилаи “шодӣ” “乐” (lè)

Калимаи “шодӣ” “乐” (lè) дар ибтидо ба мусиқӣ ва ҳиссиёти шодона ишора мекард. Минбаъд маънои он васеъ шуда, ифодаи ҳолати рӯҳии хушнудӣ ва қаноатмандиро дар бар гирифт. Тибқи “说文解字” (shuō wén jiě zì) (Шуовэн Цзецзы): Яъне, “乐” (lè) дар маънои аввалияаш ба ҳамоҳангии садоҳои мусиқӣ

ишора мекунад, ки оромӣ ва шодиро ба вучуд меоварад. Аз ҳамин сабаб, маъноӣ он тадриҷан ба эҳсоси ботинӣ ва лаззати рӯҳӣ табдил ёфт.

Дар забоншиносии муосир, “乐” (lè) ба гурӯҳи исмҳо ва феълҳои эҳсосотӣ тааллуқ дошта, асосан се маъноӣ зеро ифода мекунад:

- Эҳсоси хурсандӣ ва шодӣ (масалан: 乐在其中 (lè zài qí zhōng) – “хурсандӣ ва шодиро бо ҳам дидану лаззат бурдан”);
- Фаъолияти фароғатӣ, масалан; 游乐场 (yóu lè chǎng) – “майдони шодӣ (макони кушод, ки дар он ҷо хурду калон хурсандиву шодӣ мекунанд, мисли боғ, гулгашт ва амсоли ин)”);

2. Муносибати ҳаммаъноии “乐” (lè) “шодӣ” бо дигар калимаҳо

Дар забоншиносӣ, калимаҳои муродиф онҳое мебошанд, ки маъноӣ шабеҳ доранд, вале шакли гуногун. Калимаи “乐” (lè) “шодӣ” таркиби мураккаби калимаҳои ҳаммаъноро ташкил медиҳад, ки бо дараҷаҳои гуногуни эҳсоси мусбат ва тарзи ифода фарқ мекунанд.

3. Консепти “乐” (lè) “шодӣ” дар муносибатҳои ҳаммаъно ва усули истифода дар забоншиносӣ. Консепти “乐” (lè) “шодӣ” яке аз мафҳумҳои асосии эҳсоси мусбат дар системаи луғавии забони чинӣ мебошад. Ин калима дорои таърихи тӯлонӣ ва заминаи фарҳангӣ аст ва дар забони чинӣ нақши марказӣ дорад. Дар ин бахш, мо аз дидгоҳи забоншиносӣ, силсилаи муродифии “乐” (lè) (шодӣ) ва хусусиятҳои истифодаи онро дар амал таҳлил менамоем, то хусусиятҳои забонӣ ва гуногунрангии ифодаи онро равшан созем.

2. Муносибати ҳаммаъноии “шодӣ” “乐” (lè) бо дигар калимаҳо:

Дар забоншиносӣ, калимаҳои муродиф-ҳаммаъно (синонимҳо) онҳое мебошанд, ки маъноӣ шабеҳ доранд, вале шакли гуногун. Калимаи “乐” (lè) силсилаи мураккаби калимаҳои ҳаммаъноро ташкил медиҳад, ки бо дараҷаҳои гуногуни эҳсоси мусбат ва тарзи ифода фарқ мекунад.

Чадвали 4.

№	Калимаи	Хусусияти маъноӣ	Фарқи асосӣ	Мисол

	ҳаммаъно			
1	快乐 (kuàilè)	Эҳсоси умумии шодӣ ва қаноатмандӣ	Таъкид бар ҳолати равонӣ, миёнаҳаҷм	生活快乐(shēng huó kuài lè)– Ҳаёти хуш
2	喜悦 (xǐyuè)	Шодии қавӣ ва эҳсоси ғаврӣ	Шиддат баланд, ҳисси ғаврӣ	满脸喜悦 (mǎn liǎn xǐ yuè) – Рӯйи пур аз шодӣ
3	高兴 (gāoxìng)	Эҳсосе, ки бо ҳодисаи мушаххас иртибот дорад	Омили ангезанда вучуд дорад, шакли гуфтугӯӣ	很高兴见到你 (ěn gāo xìng jiàn dào nǐ) Хеле шодам, ки туро дидам
4	开心 (kāixīn)	Калимаи гуфтугӯӣ, эҳсоси ғараҳмандӣ	Хусусияти ғайрирасмӣ, ифодаи шодии оддӣ	玩得很开心 (wán de hěn kāi xīn) Хеле хуб бозӣ карданд
5	欣慰 (xīnwèi)	Эҳсоси оромии ботинӣ ва қаноатмандӣ	Мураттаб ва ором, на шиддатнок	感到欣慰 (gǎn dào xīn wèi) Эҳсоси қаноатмандӣ доштан
6	欢喜 (huānxǐ)	Калимаи классикӣ, шодии ботинӣ	Шакли адабӣ ва кӯҳна, сабки расмӣ	欢喜若狂 (huān xǐ ruò kuáng) Аз хурсандӣ девона шудан (хурсандии беҳудона)

Ҳамин тавр, ин калимаҳо силсилаи маъноии “乐” (lè)-ро “шодӣ” ташкил дода, ҳар кадом шакли гуногуни эҳсоси мусбатро ифода менамоянд.

3. Хусусиятҳои дастурии “乐” (lè) “шодӣ”

1. Гуногунии вазифаҳои грамматикӣ

Калимаи “шодӣ” “乐” (lè) дар забони муосири чинӣ дорои чанд вазифаи грамматикӣ мебошад:

- Феъл: ифодаи эҳсоси шодӣ 乐而忘返 (lè ér wàng fǎn) – Аз шодӣ ғамҳои гузашта фаромӯш шуд);
- Исм: маънои мусиқӣ ё эҳсоси хушнудӣ 自得其乐 (zì dé qí lè) – Аз худ шод будан);
- Сифат : дар баъзе диалектҳо ё забони қадим “одами хеле шод “乐” lè

2. Мутобиқшавии калимаи шодӣ дар истифодабарӣ

№	Таркиби вожаҳо	Навъ	Намуна
1	Бо “自” (zì) худ	Эҳсоси дохилӣ	自得其乐 (zì dé qí) 自寻其乐 (zì xún qí lè)
2	Бо “苦” (kǔ) азоб	Муқоисаи эҳсосӣ	乐此不疲 (lè cǐ bù pí) 以苦为乐 (yǐ kǔ wéi lè)
3	Бо “喜” (xǐ) “怒” (nù) ғазаб, хурсандӣ	Ифодаи эҳсосоти омехта	喜怒哀乐 (xǐ nù āi lè) 喜乐交加 (xǐ lè jiāo jiā)
4	Бо “音乐” “乐器” (yīn yuè. yuè qì) Мусиқӣ	Маънои мусиқӣ	古典乐 (gǔ diǎn yuè) 民族乐 (mín zú yuè) 打击乐 (dǎ jī yuè)

3. Ифодаҳои гуфтугӯӣ ва услубӣ

- водоркунӣ дар маънои эҳсосоти шодӣ: 令人快乐(lìng rén kuài lè) бисёрихоро хурсанд мекунад;
- Ифодаи ҳолат: 很乐意 (hěn lè yì), 自得其乐(zì dé qí lè) дар натиҷаи рафтори худ хурсандӣ кардан;
- хусусияти баҳодихии маънои эҳсосоти шодӣ: 乐不思蜀 (lè bù sī shǔ) аз шодӣ сари худро гум кардан, 乐极生悲 (lè jí shēng bēi) аз ҳад зиёд шодӣ ғам меорад;

4. “乐” (lè) “шодӣ” ва ҷаҳонбинии фарҳангии чинӣ.

Аз дидгоҳи забоншиносии фарҳангӣ, “乐” “шодӣ (lè) фақат калимаи эҳсосӣ нест, балки таҷассуми арзишҳои фарҳангии чинист. Мафҳуми “乐” (lè) ҳамеша бо идеяҳои “ҳамоҳангӣ”, “ороми ботинӣ” ва “таҷрибаи маънавӣ” пайванд дорад.

Дар замони муосир, “乐” ҳамоно ҳамчун нишонаи қаноатмандии ботинӣ ва оромии равонӣ қабул мешавад.

Хулосаи таҳлил нишон медиҳад, ки “乐” (шодӣ) дар забони чинӣ на танҳо як калима аст, балки ҳодисаи гипонимӣ, силсилаи муродифӣ дар атрофи паҳнои эҳсоси мусбат мебошад. Омӯзиши он дар забоншиносӣ кӯмак мекунад, ки мо ифодаи эҳсосотро дар забони чинӣ дарк намоем, ва равобити забон ва фарҳангро амиқтар фаҳмем.

3.Муайян намудани робитаҳои мутазодӣ дар концепти шодӣ

1. Мафҳуми “шодӣ” ва аҳамияти мутазод дар таҳлили маъно

Мафҳуми “шодӣ” (喜悦xǐ yuè, 快乐kuài lè, 乐lè) дар забони чинӣ яке аз муҳимтарин концептҳои эҳсосоти мусбат ба шумор меравад. Он дар баробари эҳсоси қаноатмандӣ, озодӣ ва хушбахтӣ, ҳолати ботинии мусбат ва таҷрибаи фараҳмандии инсонро ифода мекунад. Вале барои дарки амиқи концепти “шодӣ”, омӯзиши робитаҳои мутазодии он бо калимаҳо ва мафҳумҳои муқобил (яъне эҳсосоти манфӣ) аҳамияти хоса дорад.

Мутазоддҳо на танҳо воситаи муқоиса ва таъриф мебошанд, балки барои муайян сохтани ҳудудҳои маъноӣ, сохтори эҳсосотӣ ва мувозинати концепт дар низоми забон низ заруранд.

2. Калимаҳо ва мафҳумҳои муқобили “шодӣ” дар забони чинӣ

Дар забони чинӣ, калимаҳои ифодагари маънои шодмонӣ ба як гурӯҳи калимаҳои муқобил, ки бо эҳсоси манфӣ алоқаманданд, дар чадвали зер оварда шудаанд:

Чадвали 6

№	Калимаи “шодӣ” (positive)	Калимаи муқобил (мутазод, negative)	Навъи зиддият	Шарҳи мухтасар
1	乐 (lè)	苦 (kǔ)	Эҳсоси ҳаётӣ	“Лаззат” ва “Ранҷ” – ҳолати зистии зиддӣ
2	喜悦 (xǐyuè)	忧愁 (yōuchóu), 哀愁 (āichóu)	Эҳсоси ботинӣ	“Хурсандӣ” ва “Ғам” – эҳсоси ботинии муқобил
3	开心 (kāixīn)	烦恼 (fánnǎo)	Вазъияти равонӣ	“Хурсандӣ” ва “Нороҳатӣ”
4	高兴 (gāoxìng)	难过 (nánguò), 悲伤 (bēishāng)	Эҳсоси ҳолатӣ	“Шод” ва “Ғамгинӣ” – ҳолати рӯҳӣ
5	欢喜 (huānxǐ)	哀 (āi), 忧 (yōu)	Ифодаи классикӣ	“Шодӣ” ва “Ғам” – шеваи адабӣ ва суннатӣ

Ҳамаи ин калимаҳо вобаста ба дараҷаи эҳсос, давомнокии ва шиддат бо мафҳуми “шодӣ” муқобилияти маъноӣ доранд

3. Истифодаи сохторҳои муқоисавӣ дар забони чинӣ

Дар забони чинӣ, робитаҳои мутақобилӣ на танҳо дар шакли мустақими калимаҳо, балки дар шакли ҷуфтҳои забонӣ низ баррасӣ мешаванд. Масалан:

- 喜怒哀乐 (xǐ nù āi lè) – шодӣ, ғазаб, андӯҳ ва лаззат: маҷмуи чор эҳсоси асосии инсон.
- 哀乐并陈 (āi lè bìng chén) – ҳаму шодӣ якҷоя зоҳир мешаванд (масалан, дар маросими ёдбод).
- 乐极生悲 (lè jí shēng bēi) – шодии аз ҳад зиёд метавонад ба ғам оварда расонад.
- 苦乐交加 (kǔ lè jiāo jiā) – ранҷу шодӣ якбора, омехтаи эҳсосот.

Ин гуна ибораҳо собит менамоянд, ки дар забони чинӣ барои ифодаи эҳсосоти зидду муқобил таркибҳои гуногун ва бо таъбири баланди образӣ истифода мешаванд.

4. Ҷойгоҳи “шодӣ” дар низоми эҳсосоти дуқутбӣ

Аз дидгоҳи шинохтӣ (когнитивӣ), концепти “шодӣ” дар забони чинӣ дар як системаи дуқутбӣ (мусбат-манфӣи низоми маъноӣ эҳсосотӣ) қарор дорад. Яъне:

Ҷадвали 7. Низоми эҳсосот дар забони чинӣ

№	Эҳсосоти мусбат	Эҳсосоти манфӣ
1	乐 (lè)	苦 (kǔ)
2	喜悦 (xǐyuè)	悲伤 (bēishāng)
3	开心 (kāixīn)	烦恼 (fánnǎo)
4	高兴 (gāoxìng)	忧愁 (yōuchóu)

Ин муқоиса нишон медиҳад, ки “шодӣ” танҳо вақте маънии пурра ва равшан мегирад, ки бо эҳсосоти зидди он муқоиса ва муқобил гузошта шавад.

Дар забони чинӣ, концепти “шодӣ” бо як қатор калимаҳои эҳсоси манфӣ (мутаозодҳо) робитаи қавии семантикӣ ва сохторӣ дорад. Ин робитаҳо на танҳо аз ҷиҳати луғавӣ, балки аз ҷиҳати услубӣ ва маънавӣ низ аҳамият доранд. Тавассути ин муқоисаҳо, концепти “шодӣ” дар забони чинӣ маънии васеътар, мукамалтар ва мувозинатноктар пайдо мекунад

Дар забони чинӣ концептҳои “乐” (lè) “шодӣ” ва “喜悦” (xǐ yuè) “фараҳмандӣ” на танҳо дар шакли калимаҳои алоҳида, балки дар сохторҳои ибораӣ, идиомаҳо ва муқаррароти мардумӣ низ ба таври васеъ истифода мешаванд. Ин воҳидҳои забонӣ на танҳо ҳолати эҳсоси шодмонӣ ва фарахро баён мекунанд, балки маънии фарҳангӣ ва тасвири воқеаҳои иҷтимоии мардумро низ таҷассум менамоянд.

4.1 Ифодаҳои концепти “шодӣ” “乐” (lè) ва “喜悦” (xǐ yuè) дар ибораҳои муқаррарӣ: Дар забони чинӣ ибораҳои муқаррарӣ аст, ки бо маънии шодӣ ва фараҳ вобастаанд, хусусиятҳои гуногуни эҳсосӣ, сатҳи шодмонӣ ва сабабҳои онро баён мекунанд. Барои намуна:

Ҷадвали 7.

Ибораи муқаррарӣ	Маъно	Хусусияти забонӣ
心花怒放 (xīnhuā nùfàng)	Шодии беандоза ва намоён	Ифодаи шодмонӣ бо тасвири визуалӣ
喜上眉梢 (xǐ shàng méishāo)	Фараҳмандӣ дар чеҳра зоҳир мешавад	Ифодаи рӯй ва ҳиссиёт
乐不可支 (lè bùkě zhī)	Шодмонӣ ба дараҷае, ки идора кардан душвор аст	Баландтарин дараҷаи шодмонӣ
喜笑颜开 (xǐ xiào yán kāi)	Табассум ва шодмонӣ дар чеҳра	Ифодаи шодмонӣ ва хурсандӣ

欢天喜地 (huāntiān xǐdì)	Муҳити хеле шод ва пурфарах	Муҳити ҷамъиятӣ ва ҷашнӣ
乐在其中 (lè zài qízhōng)	Шодмонӣ дар кори маъмули рӯзгор	Таваҷҷуҳ ба таҷрибаи субъективӣ
其乐无穷 (qí lè wúqióng)	Шодмонии беохир ва беандоза	Давомнокии эҳсосот

Ин ибораҳо бо истифода аз роҳҳои муносиб (ба мисли маҷоз, таҷнис) ҳолатҳои мухталифи шодмонӣ ва эҳсосоти вобаста ба онро тасвир мекунанд, ки дар умқи фарҳанги забонӣ ва иҷтимоии мардум ҷой доранд.

4.2. Ифодаи концепти “шодӣ” “乐” (lè) ва “喜悦” (xǐ yuè) дар муқаррароти мардумӣ.

Муқаррароти мардумӣ ё афоризмҳо дар забони чинӣ мафҳумҳои шодӣ ва фараҳмандиро дар шакли ибораҳои кӯтоҳ ва мутазод ифода мекунанд. Ин ибораҳо ғояҳои маънавӣ, хирад ва тарзи муносибат ба зиндагиро баён мекунанд. Мисолҳо:

Ҷадвали 8.

№	Афоризм / Муқаррарот	Тарҷумаи тоҷикӣ	Маъно ва заминаи фарҳангӣ
1	苦中作乐 (kǔ zhōng zuò lè)	Ёфтани роҳи ҳалли мушкилот шодӣ меорад	Равонии хушбинона ва тавонмандии равонӣ
2	吃亏是福, 知足常乐 (chī kuī shì fú, zhī zú cháng lè)	Қаноатмандиву таҳаммулпазирӣ дар оянда шодӣ меорад.	Тарғиби қаноатмандӣ ва парҳез аз ҳасад

3	家和万事兴，笑口常开 (jiā hé wàn shì xīng, xiào kǒu cháng kāi)	Оила иттифоқ бошад, хама корҳо бобарор мешаванд.	Муҳиммияти дӯстӣ ва сулҳи оилавӣ дар шодмонӣ
4	有钱难买心头乐 (yǒu qián nán mǎi xīn tóu lè)	Шодиро бо пул харида намешавад	Арзиши маънавӣ болотар аз моддӣ
5	人逢喜事精神爽 (rén féng xǐ shì jīng shén shuǎng)	Вақте ки хабари хуш мерасад, эҳсоси шодӣ фаро мерасад	Вақте ки ҳолати мусбат аст, ҳолати равонӣ беҳтар мешавад
6	笑一笑，十年少 (xiào yī xiào, shí nián shǎo)	Як лаҳза шодӣ, даҳ сол ҷавон бимонӣ.	Муносибат байни шодмонӣ ва саломатӣ

Ин афоризмҳо нишон медиҳанд, ки дар фарҳанги чинӣ шодӣ танҳо ҳиссиёти шахсӣ нест, балки қисми муҳим ва ғалсафаи зиндагӣ ва хирадмандист.

4.3 Хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии ибораҳои шодмонӣ:

Ибораҳои шодӣ дар забони чинӣ:

- Бо калимаҳои соматӣ ва ҳиссиётӣ (масалан, “сари гул” 心花 (xīn huā)

眉梢 (méi shāo) “абрӯи рӯй” омезиш ёфтаанд, ки хусусияти зоҳирии шодмонӣ мебошанд;

- Аксар вақт бо феълҳо ё ибораҳои ҳаракатӣ ба мисли “пӯшидан” 怒放 (nù fàng) кушодан “қаҳру ғазабро ба сари касе рехтану худро ҳолӣ ва сабук кардан” мебошанд, ки динамикаи эҳсосотро инъикос меkunанд;

- Мазмуни субъективӣ ва равонии шахсро нишон медиҳанд, мисли 乐在其中 (lè zài qí zhōng);

- Бо арзишҳои ахлоқӣ ва иҷтимоӣ пайваست мешаванд, масалан, дар афоризмҳо;

Ифода ва истифодаи “шодӣ” “乐” (lè) ва “喜悦” (xǐ yuè) “хурсандӣ” дар воҳидҳои фразеологӣ ва афоризмҳои забони чинӣ маъно ва нақши васеътар ва амиқтареро аз ҳиссиёти оддӣ доранд. Онҳо дар ташаккули фарҳанги маънавӣ, тарбияи ахлоқӣ ва муколамаҳои иҷтимоӣ нақши муҳим мебозанд ва ифодаи раванди мураккаби эҳсосот ва маъниҳои иҷтимоиро таъмин мекунанд.

5. ифодаи концепти шодӣ аз рӯи сохти калимаҳо калимаҳои сода ё мураккаб дар забони чинӣ

5.1 Навъҳо ва сохторҳои калимаҳо барои ифодаи “шодӣ” “乐” (lè) ва “喜悦” (xǐyuè).

Дар забони чинӣ барои ифодаи концепти “шодӣ” “乐” (lè) “шодӣ” ва “喜悦” (xǐ yuè) “фараҳмандӣ” калимаҳо ва ибораҳои гуногун истифода мешаванд, ки метавон онҳоро ба ду гурӯҳи асосӣ тақсим намуд:

- Калимаҳои сода (садо ва дусадо), ки мафҳуми аслиро дар бар мегиранд, мисли “乐” (lè) ва “喜” (xǐ).
- Калимаҳои мураккаб (комполитҳо), ки аз омезиши ду ё зиёда қисмҳо ташаккул ёфта, маънои васеътар ва муфассалтарро ифода мекунанд, мисли “喜悦” (xǐyuè), “欢乐” (huānlè), “开心” (kāixīn) ва ғайра.

5.2 Хусусиятҳои калимаҳои сода:

Калимаҳои сода дар забони чинӣ асосан як ҷузъи маъноӣ ва ҳиссиёти умумиро ифода менамоянд:

- “乐” (lè) “шодӣ” маъмулан шодмонӣ ва хушҳолии умумиро ифода мекунад;
- “喜” (xǐ yuè) “шодӣ” бештар ба маънои шодии марбут ба чорабиниҳо ва ҳолатҳои хушҳолона равона шудааст;
- Ин калимаҳо қобилияти тағйири гурӯҳҳои луғавӣ доранд ва метавонанд ҳамчун феъл (мисли “喜欢” xǐ huān — дӯст доштан) ё ном истифода шаванд.

5.3 Калимаҳои мураккаб ва раванди маънои мукамалтар.

Калимаҳои мураккаб дар забони чинӣ имконияти ифодаи амиқтар ва муфассалтарро медиҳанд:

- “喜悦” (xǐ yuè) ҳиссиёти фараҳмандии ботинӣ ва қаноатмандиро баён мекунад;

- “欢乐” (huān lè) бештар ба муҳити берунаи хушҳолӣ ва кайфияти ҷамъиятӣ ишора дорад;

- “开心” (kāi xīn) нишондиҳандаи ҳолати равонии сабук ва хушбахтӣ мебошад;

- “欣喜” (xīn xǐ) бештар дар забони расмӣ ва адабӣ барои ифодаи шодии беандоза ва хушхабар истифода мешавад.

5.4 Ифодаҳои ибораҳои маънии тасвирӣ:

Дар забони чинӣ зиёда аз ин, ибораҳои муқаррарӣ ва идиоматикӣ мавҷуданд, ки бо истифода аз ташбеҳ ва мубоҳисаҳо эҳсоси шодмонӣ ва фараҳмандиро ба таври зебо ва ҳассос баён мекунанд, масалан:

- “心花怒放” (xīnhuā nùfàng) — мисли гулҳо дилро кушодан, мисли гулҳо дил аз хурсандӣ шукуфтани, рамзи шодии амиқ ва фароғат;

- “喜笑颜开” (xǐ xiào yán kāi) — чеҳраи хандон, рӯи пуртабассум бо хурсандии амиқ;

- “欢天喜地” (huān tiān xǐ dì) — фазои пур аз шодмонӣ ва рӯҳбаландӣ;

- “乐不可支” (lè bù kě zhī) — шодии беандоза ва беҳадду ҳудуд.

5.5 Таъсири сохтори калимаҳо бар васеъшавии маъно ва таъсири эҳсосӣ.

Истифодаи калимаҳои сода ва мураккаб, инчунин ибораҳои тасвирӣ ва идиоматикӣ, маънии концептҳои “乐” lè ва “喜悦” (xǐ yuè)-ро аз ҷиҳати фарох ва амиқӣ фарогирӣ мекунанд.

- Калимаҳои сода маънои умумӣ ва васеи эҳсосотро ифода мекунанд;

- Калимаҳои мураккаб ва ибораҳои тасвирӣ мафҳумро ба сатҳи таҷрибаи шахсӣ ва муҳити иҷтимоӣ ва фарҳангӣ мебаранд;

- Ин гуногунрангӣ имконияти интиҳоби мавридии баён ва эҷоди табиати гуногуни шодмонӣ ва фараҳмандиро фароҳам меорад.

Бо роҳи истифодаи сохторҳои гуногуни луғавӣ ва ибораи тасвирӣ, забони чинӣ иқтидори фарох ва ҳассоси ифодаи эҳсоси “乐”lè ва “喜悦” (xǐ yuè)-ро дорад, ки ин нишондиҳандаи ифодаи зиёди маъноӣ ва фарҳангии забони чинӣ мебошад

Ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони чинӣ, “шодӣ” ҳамчун концепти фарҳангӣ дар маркази таҷрибаи инсон қарор дорад. Вале тарзи ифода, сохтор ва контексти истифодаи он то андозае фарқ мекунад.

Дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ ифодаи маъноӣ концепти “шодӣ” тавассути таносуби гипонимӣ, муродифҳо муқоисаи робитаи мутазоддӣ, ба воситаи воҳидҳои фразеологӣ ва зарбулмасалу мақолҳо ва дар натиҷаи калимасозӣ сурат гирифтааст. Бояд гуфт, ки тарзи роҳу василаҳои ифодаи ин концепт дар забонҳои муқоисашаванда гуногун аст. Дар забони тоҷикӣ ифодаи забонии ин концепт ба таври алоҳида инъикос гардидааст. Ифодаи фарҳангии ин концепт низ дар забони тоҷикӣ вобаста ба ҳаёту фарҳанги мардуми тоҷик доманаи фарох дорад. Масалан, дар номгузорӣ, дар таҷлили ҷашну маросимҳои миллӣ ва давлатӣ, дар ҷашну идҳои хонаводагӣ, дар баргузориҳои маҳфилҳои дӯстӣ ва амсоли ин.

Дар забони чинӣ ифодаи забонӣ ва фарҳангии концепти “шодӣ” омехта аст, ҳарчанд ки дар забони чинӣ низ тавассути ҳодисаи гипонимӣ, муродифот, робитаи мутазоддӣ ва дар воҳидҳои фразеологӣ ва зарбулмасалу мақолҳо бештар инъикос мегардад, аммо дар робитаи зич бо хусусияти фарҳангӣ ифода мешавад. Дар калимасозӣ дар забони чинӣ концепти “шодӣ” фақат тавассути калимаҳои сода ва мураккаб ифода мешавад.

Ҳар ду забон тавассути фразеологизмҳо ва адабиёти бадеӣ шодиро ҳамчун арзиши фарҳангӣ таҷассум мекунанд, аммо дар забони чинӣ бештар ба шодии ботинӣ, оромӣ ва мутаносибати шахсӣ бо табиат таъяс мешавад, дар ҳоле ки забони тоҷикӣ бештар ифодаи шодии дастаҷамъӣ ва иҷтимоиро медиҳад.

Масъалаи типологияи концептҳо ва раванди ташаккули он яке аз аввалин масъалаҳои назариявӣ мебошад, ки дар забоншиносии маърифатӣ мавриди омӯзиш қарор мегирад. Концепт маҳсули бисёрҷонибаи равонӣ, дониш ва

таҷрибаи инсонро инъикос мекунад ва такрори яклухти воқеият мебошад. Ҳангоми нигоҳ доштани вазифаҳои асосии худ - сохтори дониш ва воҳидҳои раванди фикр, концептҳо аз ҷиҳати мундариҷа ва сохтори худ гуногунанд. Типологияи концептҳо имконпазир ва зарур аст, зеро намудҳои дониши пешниҳодкардаи онҳо фарқ мекунанд.

Аз таҳлили манбаъҳо маълум мешавад, ки “шодӣ” дар забони қадими чинӣ се хусусияти асосӣ дорад:

1. Расмӣ: Дар маросимҳои издивоҷ, қурбонӣ ва меҳмонӣ ба қор меравад, ки эҳтиром ва ҳамкориро ифода мекунад.
2. ботинӣ: Хусусан, калимаи “悅” (хушнудӣ) ба маънои субъективӣ ва тарбияи шахсият алоқаманд аст.
3. функционалӣ: Дар таърихнависӣ ва сиёсат, “хушнудӣ” ба ҳайси воситаи ифодаи ҳадафҳои сиёсӣ, хусусиятҳои шахсӣ ва арзишҳои ахлоқӣ хидмат мекунад. Вижагиҳои забонии концепти “шодӣ” дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ дар таносуби гипонимӣ, муродифӣ, мутазоддӣ, дар воҳидҳои фразеологӣ, зарбулмасалу мақолҳо, аз рӯйи сохти вожаҳо баррасӣ гардид. Агар дар забони тоҷикӣ ин концепт ҳам бо калимаҳои сода, сохта ё вандӣ, мураккаб ва омехта ифода шавад, дар забони чинӣ танҳо дар калимаҳои сода ва мураккаб инъикос мегардад.

Хулосаи боби дуюм

Концепт яке аз падидаҳои муҳимми забоншиносӣ ба шумор рафта, воҳиди асосии мундариҷаи ҳофиза, рӯхӣ-равонӣ, низоми концептуалӣ, ҳиссиёт ва маъноҳои дар шуур дарҷёфта мебошад ва тасвири ҷаҳони ифодакунандаи равони инсонро инъикос менамояд.

Тамоми забонҳои рӯйи дунё маҷмуи калимаҳоеро дар бар мегиранд, ки ҳамчун концепт низ қорбурд мешаванд ва объектҳои забоншиносӣ буда, воҳиди асосии тасвири забонии ҷаҳонро ташкил медиҳанд. Дар онҳо фаҳмиши фарҳангии моҳияти маънавии халқ васеътар таҷассум ёфта, ҷаҳонро инъикос

мекунанд, зеро концептҳо воситаи самараноки омӯзиши ҷаҳонбинии забони муайяни этникӣ мебошанд.

Дар асоси ин, ба чунин хулоса ноил гардидем:

1. Мафҳуми “шодӣ” дар забони тоҷикӣ падидаи бисёрҷанбаест, ки на танҳо ҷузъҳои луғавӣ, балки ҷузъҳои фарҳангӣ, фалсафӣ, равонӣ ва иҷтимоӣ-лингвистиро низ инъикос мекунад. Дар заминаи забоншиносии тоҷикӣ ин мафҳум бо арзишҳои миллӣ, анъана, ҷашну маросим ва таҷрибаи таърихӣ мардум робитаи зич дорад;

2. Консепти “шодӣ” хусусияти возеҳи миллӣ дорад. Он, инчунин, хусусияти муҳимтарини ғоявист, ки дар забони табиӣ таҷассум ёфтааст. Ҳамзамон, концепт ҳамчун воҳиди сегона, яъне ягонагии забон, фарҳанг ва шуур баррасӣ карда мешавад;

3. Консепти “шодӣ” калимаҳои ҳаммаъноӣ зиёдро муттаҳид мекунад, вале баъзан дар матн якдигарро иваз карда наметавонанд, дар ҷое ҷойнишин низ мешаванд;

4. Дар забони тоҷикӣ консепти “шодӣ” бо ифодаҳои маҷозӣ дар асари бадеӣ ифода меёбад. Хусусияти гипонимии муттазодӣ, ин концепт дар забони тоҷикӣ ифода мегардад;

5. Дар таркиби маъноӣ воҳидҳои фразеологӣ консепти “шодӣ” мавқеи муайяни худро дорад. Зарбулмасалу мақолҳо низ намунаи беҳтарин ифодаи маъноӣ концептуалии “шодӣ” маҳсуб меёбанд;

6. Дар фарҳангномаҳои тоҷикӣ марзи маъноии консепти “шодӣ” хеле фарох аст. Ифодаи ин концепт бо роҳи калимасозии гуногун дар забони тоҷикӣ роиҷ аст.

БОБИ III ТАҲҚИҚИ МУҚОИСАВИИ ВИЖАГИҲОИ ЗАБОНИЮ ФАРҲАНГИИ КОНСЕПТИ “ШОДӢ” ДАР ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА ЧИНӢ

3.1. Таҳлили маънои концепти “шодӣ” дар таърихи забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ

Муносибати антропосентрикӣ ҳамчун услуби умумии тафаккур дар ҳама соҳаҳои маърифат эътирофи бештар ва рӯзафзун пайдо мекунад. Забон дар робитаи ногузастанӣ бо тафаккур, шуур, дониш, фарҳанг, ҷаҳонбинии ҳам шахси алоҳида ва умумӣ, ки ба он тааллуқ дорад, омӯхта мешавад. Донишмандон, ки забони табиӣ воқеияти фарозабониро аз соҳаи раваншиносии иҷтимоӣ ва раваншиносӣ фарқ намекунад, барои тафсири нави мафҳуми забон асос гардид.

“Марҳилаи муносири рушди раваншиносӣ бо ташаккули принципҳои антропосентризм ва антропоморфии забон хос аст. Принципи антропосентризм дар парадигмаи муносири раваншиносӣ – натиҷаи рушди ғояҳо ва ақидаҳои раваншиносон ва файласуфони барҷаста аст” [В. Гумбольдт, с. 135-168].

Яке аз муҳимтарин мафҳумҳо дар фарҳанги забони мардуми тоҷик чин ифодаи мафҳуми “шодӣ” ба шумор меравад, ки таърихи қадима дорад. Мафҳуми мазкур дар адабиёти бадеӣ ва забони гуфтугӯӣ ҷойгоҳи хоссаеро касб намуфта, бо роҳҳои гуногун маънидод карда мешавад. Ин аст, ки аз забони назм то ба забони наср адибон фикру андешаҳои худро бо ҳиссиётҳои гуногун баён менамоянд, ки дар байни онҳо мафҳуми шодӣ назаррас буда, бо рамзҳои мусбат алоқамандии зиёд дорад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки дар фарҳанги забони мардуми тоҷик мафҳуми “шодӣ” на танҳо ҳиссиёт ва ҳолати рӯҳӣ, балки як рукни фарҳанги иҷтимоиро низ ифода мекунад, ки дар тақвият додани муҳаббатӣ самимият нақши муассир мебозад.

Пеш аз ҳама, “шодӣ” аз вожаи аслии тоҷикии “шод” бо илова шудани пасванди “-ӣ” аз бостон “šād”; аз забони паҳ. “šāt” “шодӣ” “šād-i” паҳ “šāt-ih”

гирифта шудааст, 1.хушҳолӣ, шодмонӣ; 2.ба саломатӣ [Муин, 1386, Ҷ.2, с.1889-1890] .

Аслан, мафҳуми мазкур дар забони тоҷикӣ аз даврони қадим ва забони паҳлавию форсии миёна маншаъ гирифта, дар даврони муосир пажухиши он рушду густариш пайдо намудааст ва дар фарҳанги мардуми тоҷик решаи амиқ дорад.

Донишманди таърихи забони тоҷикӣ Д. Саймидинов дар китоби “Форсии бостон” бо қайди даврабандии таърихи забони тоҷикӣ вижагиҳои забонҳои дар се давраи таърихӣ вучуддоштаро баррасӣ мекунад. Аз китоби “Авесто” оғоз намуда, тамоми ёдгориҳои бозмондаи даврахоро мавриди баррасӣ қарор медиҳад. Аз тарҷумаи катибаҳо намуна меорад, ки аз матн маънои концептуалии шодӣ падида меояд, яъне дар натиҷаи қорномаи мондагӯр шоху халқ масруранд: “Шох Дориюш гӯяд: Ба хости Аҳурамаздо ин набиштаи ман” [аст], ки ман кардам. Ҳамчунин ба ориёӣ буд, ҳам дар лавҳ, ҳам дар чарм нигоҳ дошта шуд. Ҳамчунин пайкараи худро сохтам, ҳамчунин насабнома тартиб додам. Пеши ман ҳам навишта, ҳам хонда шуд. Пас ман ин набиштаро ҳама ҷо дар кишварҳо фиристодам, мардум ҳамкорӣ карданд” [Саймидинов, 2007,с.111]. Аз мазмуни матн бармеояд, ки шодию хурсандии шохро аз амали ба анҷом расонидааш, ки халқ бо ӯст, ҳадду қанор нест.

Дар “Фарҳанги ҳузворишҳои паҳлавӣ” оварда шудааст, ки аз даврони Сосониён “Фарҳанги авастой ба паҳлавӣ”, “Фарҳанги паҳлавӣ” ва пораҳо аз фарҳангномаҳои форсии миёна ба суғдӣ боқӣ мондааст. Доир ба “Фарҳанги паҳлавӣ” маълумот дода, дар 26 бахши мавзӯӣ-маъноӣ чун бахши обҳо, хӯрокворӣҳо, рустаниву гиёҳҳо, узвҳои бадан, парандагон, дарандагон, ҳайвонот, вожаҳои марбут ба инсон, номи моҳҳо ва гоҳшуморӣ ва амсоли ин овардани қалимаҳо қайд шудааст [Саймидинов, 2008 с.22-23].

Парвона Ҷамшедов дар китоби “Авесто” тақсимбандии воҷҳои (садонуку ҳамсадоҳои) авастоиро дар намунаи қалимаҳои авастой ва гунаи навишти лотиниву [šāiti] маънои қалимаҳо дар ҷадвал овардааст, ки дар дар мисоли ҳамсадоҳо қалимаи шодӣ нишон дода шудааст [Ҷамшедов, 2013, с.35-37]. Дар

матнҳо ифодаи маънои шодиву хурсандӣ дар зинаи шкалавии оӣ ва баланд ифода шудааст: “Манам Куруш, шоҳи шоҳоншоҳи бузург, шоҳи чаҳор мамлакат, писари Кабучия... Вақте ба бе ҷангу ҷидол вориди Бобул шудам, ҳама мардум кудуми маро **ба шодмонӣ пазируфтанд**” [Ҷамшедов, 2013, с.58].

Муаллифи китоби “Мукаддимаи филологияи эронӣ” нақши китоби “Авесто”-ро дар омӯзишу таълиму тарбия дар таносуби хуб\бад бо ғалабаи некӣ, ки натиҷааш шодӣ аст, дар ҷадвал нишон додааст, ки аз ҷунин тарҷума-шиорҳо иборатанд: “пиндори нек”, “росткориҳои беҳин”, “шоҳигарии нек”, “фурӯтаниҳои кудсӣ”, “тамомӣ, солимӣ”, бемаргӣ, ҷовидонагӣ [Мирбобоев, 2015, с.125].

Тавре қайд намудем, мафҳуми мазкур дар забони тоҷикӣ бо ифодаҳои хурсандию хушбахтӣ, некуаҳволия осудагӣ, ҳисси қаноатмандӣ ва амсоли инҳо марбут буда, ҳолати ботинии инсонро таҷассум менамояд.

Вобаста ба навъи ифодаи маънои концептуалии шодӣ дар таърихи забони тоҷикӣ маросиму анъана ва ҷашну идҳо низ мавқеи муайян доранд. Забоншинос Парвона Ҷамшедов дар мавриди таҳлили вожаи авасто ду назарро ибраз медорад, яке а- пешванд ва vista-виста аз vid-дониш ва бо решаи –sta истодан иртибот дода, ба маънои асос ва бунёд шарҳ овардааст ва дуюм, бо решаи stu “сутудан” ба маънии ситоиш ва ниёиши хос, яъне аз решаи уяз-сутудан ва пасванди –на ва дар ҳиндии бостон уајна ва дар тафсири паҳлавӣ уязšin ва вожаи “ҷашн”-и форсии нав бозмондаи ин вожа аст:

Дар ин **ҷашни** тарабобод,

Бигарданд хонаҳо обод [Ҷамшедов, 2013, с.17].

Хусусияти фарҳангии ифодаи концепти “шодӣ” дар намунаи ҷашну идҳои миллӣ собиқаи таърихӣ тулонӣ дорад, ҳамчуноне ки Ҳофиз фармудааст:

Зи кӯйи ёр меояд насими боди наврӯзӣ,

Аз ин бод ар мадад хоҳӣ, **ҷароғи дил барафрӯзӣ** (Ҳофиз, 310).

Дар забони ҷинӣ мафҳуми мазкур низ ба ҳамин ифодаҳо инъикос шуда, бо дигар ҷузъҳои муҳимми ҳаёти инсон, яъне баробари ва сулҳу дӯстӣ иртиботи комил дорад.

Мафҳуми шодӣ дар фарҳанги мардуми тоҷику чин арзиши баланди илмию амалӣ дорад, ки дар забони тоҷикӣ бештар ба эҳсоси фардӣ ва муносибату ҳолат дар ҷамъият ва дар фарҳанги мардуми чин бошад ба мувозинат бо муҳити атроф алоқаманд аст, ки хусусияти фарқкунандаи онҳоро нишон медиҳад.

Системаи вожаҳои эҳсосии забони чинӣ бо тақя ба концепти "шодӣ" ҳамчун мавзӯи асосии таҳқиқӣ аз дидгоҳҳои гуногуни забоншиносӣ, маъноӣ, забоншиносии фарҳангӣ ва таърихӣ, таҳаввули таърихӣ ин вожа, таҳлили маъноӣ, истифодаи асарҳои бадеӣ ва намудҳои ифодаи он дар матн ба таври системавӣ дар таснифоти зерин баррасӣ мегардад:

1. Бо таҳлили этимологӣ ва сохторӣ вожаҳои “喜” (xǐ) – шодӣ ва “悦” (yuè) – хурсандӣ оғоз мешаванд, то маъноҳои алоҳида, умумӣ ва алоқамандии онҳоро аз забони чинии қадим ошкор гардад;

2. Бо таҳлили истифодаҳои асарҳои бадеии “诗经” (shī jīng) “Китоби сурудҳо”, “左传” (zuǒ chuán) “Сурудҳои Чу”, “楚辞” (chǔ cí) “Қиссаи Чу”, “论语” (lún yǔ) “Муқолаҳои Конфутсий” ва дигар осори классикӣ, пайдоиши вожаи "шодӣ"-ро дар матни классикӣ пайгирӣ мекунанд, ки чӣ гуна нигоҳи фарҳангӣ зебоии забони анъанавӣ ва усулҳои ифодаи эҳсосро дар фарҳанги Чин инъикос мекунанд;

3. Бо ҷамъоварӣ ва таснифи миқдори зиёди маводди забони чинии муосир, дарки мафҳум ва тарзҳои истифодаи концепти “шодӣ” дар ҷомеаи муосир омӯзонида мешавад.

Ҳамин тавр, ифодаи концепти “шодӣ” на танҳо ифодаи забонӣ ҳолати эҳсосии шахсӣ, балки худ ҳамчун воситаи мафҳумҳои фарҳангӣ аст, ки муносибатҳои мураккабу нозуки байни эҳсос, ойинҳо, тартибот ва ифодаро дар тафаккури чинӣ нишон медиҳад. Аз ин рӯ, низоми фарҳангӣ забони концепти “шодӣ” ва механизмҳои динамикии таҳаввули онро ошкор намудан ба манфиати қарор аст, то назарияҳои нав ва маводди амалие барои таҳқиқи системаи мафҳумии вожаҳои эҳсосии забони чинӣ пешниҳод карда шавад.

Равобити илмию адабии тоҷику чин солҳои тулонӣ ба роҳ монда шуда, дар ин ҷода қорҳои судманд анҷом дода шуда истодаанд. Бахусус, дар илми забоншиносӣ ҳарчанд марҳилаҳои нав шуруъ шуда истода бошанд ҳам, ба тариқи муқоиса аз ҷониби забоншиносону забонамӯзон кӯшиши таҳлилу таҳқиқоти назаррас рӯйи қор омада истодаанд.

Аз таҳқиқоти кунунӣ дар бораи вожаҳои эҳсосии забони чинӣ, аксарият ба таснифи умумии эҳсосот, моделҳои раваншиносӣ ё таҳлили муқоисавии вожаҳо машғуланд, вале таҳқиқи муфассал ва бонизомии концепти “шодӣ” то ҳол ба таври назаррас амалӣ нагардидааст. Хусусан, аз нигоҳи забонию фарҳангӣ ба пажӯҳиши масъалаи мазкур таваҷҷуҳи хоссае зоҳир нагардидааст ва, аз ин рӯ, ҳадафи таҳқиқ дар пур қардан ва муқаммал қардонидани ин ҳолигӣ бо таҳқиқи концепти “шодӣ” ҳамчун як мафҳуми асосӣ дар системаи забонӣ, арзишҳои фарҳангӣ ва идроки ҷамъиятӣ мебошад, то омӯзиши вожаҳои эҳсосии забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ ба таври муфассал ва бонизом ба роҳ монда шавад.

Аслан, мафҳуми мазкур дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ бо ифодаҳои гуногун қорбурд мешавад:

Аҳолии деҳаи Бӯлмаҳӯрон, ки омад-омади ноибро шунида барои пешвозгирии ин балои ногаҳонӣ ҳамагӣ ба сари роҳ баромада буданд, дар умри худ нахустин қор дастаи ўро, зоҳиран ҳам бошад, бо хандаи қатқатҳои **шодиёна** пешвоз гирифтанд, хандаҳои онҳо ва шӯру ғавғои бачагони деҳа, бо ханда ва ҳаёҳуи одамони ноиб ҳамроҳ шуда, аспи Қоришқамбаро боз зиёдтар бармеангезониданд ва шӯр медоданд (Айнӣ, Марғи судхӯр, с. 94).

Дар вақти ба амал оварда шудани фармони ноиб оммаи деҳқонон, ки аз омадани Тӯрамурод ба умеди ғоида расидан ба Ҳамроҳрафиқ **шодмон шуда буданд**, дар маҳбус шудани ӯ аз ҳад зиёд ғамгин қардида, “э воҳ, ки беҳ нашуд, батар шуд” гуфтанд (Айнӣ, Марғи судхӯр, с. 103).

Дар ҷумлаҳо аз асари бадеӣ ифодаи исмии “**шодиёна**” ва ифодаи феълии “**шодмон шуда буданд**” мафҳуми шодию хурсандиро таҷассум менамоянд.

Дар ин мисол мафҳуми “шодӣ” дар шакли “шод будан” аз асоси замони гузаштаи феъл “шод буд” ифода ёфтааст, ки қисми дуҷумла **“орзуи**

якумрии ӯ буд”-ро пурра менамояд:

Дар ҳақиқат, Қоришкамба аз созише, ки бо арбоб Рӯзӣ кард, **шод буд**, чунки ба воситаи ӯ бе ҳеҷ ташвиш ва бими сӯхтани пул як қисми маблағҳояшро, ки дар бонк бо фоидаи дар ҳар сол саде ба панҷ фоиз меҳобиданд, ба дувоздаҳ баробари фоидаи аз бонк рӯянда ба деҳот паҳн карда тавонист, ин бошад, **орзуи якумрии ӯ буд** (Айнӣ, Марғи судхур, с. 106).

Мисоли дигари матни асл ба ҳамин мақсад истифода гардида, бо он хусусияташ фарқ менамояд, ки мафҳуми “шодӣ” бо муроди “хурсандӣ” иваз шудааст, ки дар умум як мафҳумро ифода менамоянд:

Арбоб Рӯзӣ ҳам аз ин созиш **хурсанд буд**, чунки маблағҳои ғайри маҳдуди Қоришкамбаро ба деҳот паҳн карда бисёр заминҳоро бо байъи шаръӣ ба даст мебаровард ва дар фурсати муносиб он заминҳоро тамоман аз худ карданаш мумкин буд, зеро ӯ бо машварати ноиб васиқаҳои аз деҳқонон гирифтаниашро бо муддати муайян яксола ё дусола не, балки «индатталаб» (дар вақти талаб ситонданаш мумкин) менависонд ва дар асоси он васиқаҳо метавонист, ки аз деҳқони факир дар вақти тангии сол пули худро талабад ва дар сурати пулро адо карда натавонистани деҳқон замини ӯро аз он худ мекард (Айнӣ, Марғи судхӯр, с. 107).

Дар забони чинӣ низ мафҳуми мазкур ба таври гуногун корбурд мешавад:

Мувофиқи 说文解字 (shuō wén jiě zì) “Шуовен Чиези” 喜 (xǐ) “шодӣ” аст. Ифодаи мазкур аз мафҳумҳои 'дахон' 口 (kǒu) ва 'дохул' 壹 (zhì) иборат аст, ки маънои умумии “喜” “шодӣ”-ро ифода мекунад.

Дар ин ҷо, “口” “дахон” ифодаи сухан ё суруд ва 壹 “дохул” сози мусиқии дохул мебошад. Ҳамроҳи ин ду унсур маънои “хурсандӣ аз шунидани мусиқӣ ва овоз”, яъне эҳсоси шодӣ ва ифодаи берунаро мерасонад. Дар аввал, “喜” “шодӣ” аксар дар мавридҳои расмӣ, чашнҳо ва тӯйҳо истифода мешуд, ки маънои он “хурсандии расмӣ”, на эҳсоси хурсандии як шахс буд.

Дар навиштаҷоти устухонҳо “甲骨文” (jiǎ gǔ wén) ва нақшу нигори қадим “金文” (jīn wén), шакли “喜” (xǐ) “шодӣ” ба “鼓” “дохул” монанд аст: қисми

боло “壹” ва қисми поён ё ҳамсоя “口”-ро нигоҳ медорад. Ин навиштаҷот иртиботи байни “эхсос – мусиқӣ – ифода”-ро дар ҷомеаи қадими Чин инъикос мекард.

Дар матнҳои давраи “春秋” (chūnqiū) Чун қию ва “战国” (hàn guó) Ҷанги давлатҳо, концепти “喜” (xǐ) “шодӣ” аввалин бор дар ҳуҷҷатҳои сиёсӣ, расмӣ ва дипломатӣ пайдо шуд, ки ҳисси хурсандии расмӣ ва оммавию ифода мекард. Масалан, дар “左传” (zuǒ zhuàn) Чун қию, фасли 32-юми ҳукмрони Хи Гун омадааст:

帝喜其貌美，使侍宴于前 (dì xǐ qí mào měi, shǐ shì yàn yú qián) “Ҳоким хурсанд шуд ва ӯро мукофот дод”.

Дар ин ҷо, “喜” (xǐ) “шодӣ” на танҳо ҳолати равонӣ, балки як механизми ҷавоби мувофиқи вазъияти ҷамъиятиро нишон додааст.

Хусусияти дигари муҳимми ин мафҳуми “шодӣ” тағйирпазирии он аст. Дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ ин эҳсос метавонад ба таври дарозмуддат ва ногаҳониву кутоҳмуддат ифода ёбад:

Акнун **хурсандии маро поёне набуд**. Дар як рӯз, балки дар як соат **як қаламдон маро ду бор аз ҳад зиёд хурсанд карда буд**. Ман аз падарам ба сабаби ба як танга (15 тин) харида додани ин қаламдон **чӣ қадар хурсанд шуда бошам**, аз ин одами ношинос аз вай **зиёдтар хурсанд ва миннатдор шуда будам** (Айнӣ, Ёддоштҳо, с. 74).

Дар ҷумлаи мазкур мафҳумҳои ифодакунандаи “шодӣ” дар шакли муродифоти “хурсандӣ” корбаст шуда, ба таври дарозмуддат ва кутоҳмуддат истифода гардидаанд. Муболиғаи аввали мафҳуми мазкур дар шакли “**хурсандии маро поёне набуд**” дар шакли дарозмуддат ифода ёфтааст, вале ифодаи дигар – “**як қаламдон маро ду бор аз ҳад зиёд хурсанд карда буд**” ба таври кутоҳмуддат баён гардидаанд.

Дар забони чинӣ айнан ҳамин ҳолатро мушоҳида кардан мумкин аст:

Дар “史记” (shǐ jì) “Таърихи бузург”, 汉书 中“喜悦”与人性刻画 (hàn shū zhōng xǐ yuè) yǔ rén xìng kè huà) "Воқеаҳои Сян Юй" чунин навишта шудааст:

湘王总是因人们的勇敢而感到喜悦 (xiāng wáng zǒng shì yīn rén men de yǒng gǎn ér gǎn dào xǐ yuè) “Подшоҳи Сян ҳамеша аз часорати одамон хурсанд мешуд”. Дар ҷумлаи мазкур мафҳуми “喜” “шодӣ” маъноӣ як эҳсоси доимиро ифода карда, марзи маъноии васеъ дорад.

Дар марҳилаи дуюм аломатҳои денотати концепти “шодӣ” дар матн муайян карда мешаванд, зеро ҳаҷми мафҳум ба маъноӣ ашё дар шакли предикатҳо пешниҳод карда мешавад. Муҳаққиқ В. Колесов навъи муосири константаи лингвистиро бо рақами 4 дар формулаи 1+3 пешниҳод намудааст, ки доимии маъноӣ дар нутқ мебошад: “Дар сатҳи маъноӣ константаи лингвистӣ дар таносуби асос (маъноӣ умумии ибтидоии концепт) ва се оқибати он – шароит, сабаб ва ҳадафи амал зоҳир мешавад” [В. Колесов, с. 168].

Боиси зикр аст, ки дар забони тоҷикӣ ба ҷойи ифодаи “шодӣ” як қатор силсилаи муродифотро мушоҳида кардан мумкин аст, ки дар забони чинӣ низ доираи истифода доранд:

Масалан, дар забони чинӣ калимаи “悦” (yuè) “дилшод” нисбат ба “喜” (xǐ) “шодӣ” барои ифодаи эҳсоси ботинӣ мувофиқ аст. Ифодаи мазкур аз ҷузъҳои “心” (xīn) “дил” ва “兑” (duì) “шод” иборат аст, вале дар забони тоҷикӣ мафҳуми мазкур гарчанде ба маъноӣ ботинӣ ифода шавад ҳам, дар асл мафҳуми “шодӣ”-ро таҷассум карда метавонад, ки тавассути симои зоҳирӣ баён мегардад. Баръакси забони чинӣ, дар забони тоҷикӣ мафҳумҳои ифодакунандаи “шодӣ”, ки эҳсоси ботиниро ифода менамоянд, дар симои зоҳирӣ таҷассум гашта метавонанд.

Қайд кардан бамаврид аст, ки ифодаи “дилшод” аз ду реша ё қисми асосӣ – “дил” ва “шод” таркиб ёфтааст, ки дар ҳамбастагӣ ба маъноӣ хуррамино хурсандӣ ва дилхушӣ қорбаст мешаванд. Дар фарҳанги забони тоҷикӣ калимаҳои “дилшод” ва “дилхуш” ҳамчун силсилаи муродифӣ ифода

гардидаанд: “дилшод – ниг. дилхуш” (Фарҳанги забони тоҷикӣ, қ.1,2, с. 378) ва “дилхуш – хушнуд, шодмон” (Фарҳанги забони тоҷикӣ, қ.1,2, с. 378), ки дар умум маънои “фараху шодӣ” ва “шодкомӣ”-ро ифода мекунанд.

Масалан,

“Дилхушии ягонаи инҳо соле ду бор дар сайри Дарвешобод ва дар бозори шаби моҳи рамазон тарфбозӣ кардан аст” (Айнӣ, Ёддоштҳо, с. 79).

Дар ҷумлаи матни асл калимаи “дилхушӣ” ба ҳайси сифати сода ифода ёфта, дар эҳсоси кутоҳмуддат мафҳуми хуррамии шодмониро ифода менамояд, вале дар фарҳанги мардуми чин бар хилофи забони тоҷикӣ “дил” нишонаи эҳсос ва “шод” маънои “хурсандии ботинӣ”-ро дорад, яъне дар дил хурсанд будан аз “喜” “шодӣ”, ки эҳсоси намоён аст, фарқ мекунад.

Мисолҳои дигарро дар забони тоҷикӣ баррасӣ менамоем:

Мо барои ин ба майдони Машки Сарбоз омада будем, ки дар ин ҷо дилхушӣ кунем. Дар ин ҷо ягона дилхушиам рафтан ба ҳучраи тағоиям Мулло Дехқон буд (Айнӣ, Ёддоштҳо, с. 79).

Ифодаҳои мазкур дар ҷумлаҳои забони тоҷикӣ мафҳуми эҳсоси кутоҳмуддатро ифода намуда, ба маънои хушиву хурсандӣ корбурд шудаанд.

Дар забони чинӣ дар матнҳои қадим, “悦” (yuè) “хурсандӣ” аксар ба маънои “оромии дил” ё “қаноат” истифода мешуд, ки дар осори муҳаққиқон чунин оварда шудааст:

1. 论语 (lún yǔ) Муколамаҳои Конфутсий;

学而时习之，不亦说（悦）乎？(xué ér shí xí zhī, bù yì yuè hū?) “Омӯхтан ва такрор кардан, оё хурсандӣ нест?”

3. “孟子” Мензий:

王之于民也，乐其乐，忧其忧(wáng zhī yú mín yě, lè qí lè, yōu qí yōu)
“Подшоҳ хушҳол аст, агар халқ хурсанд бошад”.

Калимаи “喜悦” (xǐ) (шодӣ) дар забони қадими чинӣ аз аввал ҳамчун як вожаи устувор истифода намешуд. Дар матнҳои аввал, “喜” (xǐ) ва “悦” (yuè)

хамчун калимаҳои ҷудогона ё пайваста (аммо ғайриустувор) омадаанд. Истифодаи устувори “喜悦” (xǐ yuè) аз давраи “唐” (táng) Танг ва “宋” (sòng) Сун, хусусан, дар шеърҳо ва ёддоштҳо оғоз ёфт. Дар шеъри “苏轼” (sū shì) Су Ши, “定风波” (dìng fēng bō) “Оромӣ пас аз тӯфон” омадааст. Масалан, дар ҷумлаи “乐者，天地之和也；礼者，天地之序也” (lè zhě tiān dì zhī hé yě ; lǐ zhě , tiān dì zhī xù yě) Бозгашт ба сӯйи он ҷойи валангор, рафтан, на бодӣ буд, на офтобӣ” ифодаи “喜悦” маънои “шодӣ”-ро бо ҳам омехтааст:

“喜” (xǐ) → эҳсоси берунӣ ва ғаъол;

“悦” (yuè) → эҳсоси дохилӣ ва ором.

Ибораи мазкур аз “хушҳолӣ” ва “шавқ”, ки эҳсосоти кӯтоҳмуддатанд, фарқ дорад, зеро “喜悦” (xǐyuè) “шодӣ” як ҳолати устувор, амиқ ва эҳсоси ботиниву зоҳириро ифода мекунад, яъне хурсандии ботиниро дар зоҳир инъикос кардан мумкин аст.

Дар китоби “菜根谭” (cài gēn tán) “Оҳанги решаҳои сабзавот”-и давраи “明” (míng) Мин омадааст:

“喜悦” (xǐyuè) “хурсандӣ”, “喜” дар рӯй зоҳир нашавад, “оромӣ” “悦” дар суҳан наояд, ин роҳи ҷавонӣ аст”. Ин калима “喜悦” “шодӣ”-ро ҳамчун сифати пинҳон кардани эҳсосот тавсиф мекунад, ки нигоҳдории эҳсосоти дохилиро тақозо мекунад.

Хусусиятҳои маъноӣ ва вазифаҳои ифодаи “喜悦” (xǐyuè) “шодӣ” дар матнҳои қадим “喜悦” (xǐyuè) ҳамчун як ифодаи муҳими эҳсосӣ дар адабиёти қадими чинӣ (аз Чини қадим то Қинг) зиёд истифода шудааст. Баррасии матнҳои ҷун “诗经” (shī jīng) “Китоби сурудҳо”, “尚书” (shàng shū) “Шанчинг”, “左传” (zuǒ zhuàn) “Чун қию”, “论语” (lún yǔ) “Муколамаҳои Конфутсий”, “史记” (shǐ jì) “Таърихи бузург”, “汉书” (hàn shū) “Китоби Хан” ва “红楼梦” (hóng

lǒu mēng) “Хонги луьлүй” нишон медиҳад, ки ин мафҳум чӣ гуна тағйироти фарҳангӣ дошт.

Ин қатор мисолҳо аз адабиёти классикии Чин, аз ҷумла, шеърҳо, таърих ва осори пандуахлоқӣ ифодахоёро барои маъноӣ “喜” “шодӣ” ва “悦” “розигӣ” пешниҳод мекунанд, ки байни халқ маъмуланд. Онҳо навъҳои гуногуни концептро аз эҳсосоти шахсӣ, ҳаяҷону ҳиссиёт то муносибатҳои сиёсӣ ва ахлоқӣ ифода мекунанд.

Ҳамин тавр, таҳлилҳо вобаста ба таҳқиқи муқоисавии концепти “шодӣ” нишон медиҳад, ки ифодаи маъноӣ концептуалии *шодӣ* дар забонҳои муқоисашаванда таърихи бостон ва қадим дорад. Ин падида аз он дарак медиҳад, ки ифодаи маъноӣ концептуалӣ ба таърихи забон, фарҳанг, мииллат ва иҷтимоӣ робитаи ногуфта дорад.

Мафҳуми мазкур дар тафаккури забонию фарҳангии ин ду миллат мавқеи назаррасро касб намудааст, ки барои баёни таҳайюли зебою идроки шахс нисбат ба шахси дигар ё олами атроф ифода шуда, ба ҳолати равонии шахс таъсиргузор аст.

Омӯзиши концепти “шодӣ” дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ нишон медиҳад, ки ҳарчанд эҳсоси шодӣ универсалӣ мебошад, тарзи ифода ва таҷассуми он вобаста ба фарҳанг, тафаккур ва анъанаҳои забонӣ фарқ мекунад. Забони тоҷикӣ бо шодии фардӣ, милли, ҷамъиятӣ, иҷтимоӣ, ҳассосият ва образнокии гуфтор, дар рафтору амал тавсиф мешавад, дар ҳоле ки забони чинӣ бо шодии ботинӣ ва мувозинати рӯҳӣ тавсиф мегардад.

3.2. Марзи маъноӣ, таҳаввули маҷоз ва ифодаи маърифатии “шодӣ” дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ

Таҳлили маъно дар марзи маъноӣ дар амал татбиқ намудани назарияи ба қисматҳои алоҳида ҷудо карда омӯхтани луғат мебошад ва танҳо бо назардошти аз ягон ҷиҳат робитаи маъноӣ доштани ҳар як аъзои марзи маъноӣ. Масалан, вожаҳои ифодагари маъноӣ хешутаборӣ, амал, ҳаракат, муносибат, эҳсосот, ҳайвонот, рустанӣ ва амсоли инҳо.

Дар “Фарҳанги энциклопедии забоншиносӣ” доир ба марзи маъноӣ омадааст: “ногусасташавӣ, муттасилӣ, пайдарпайии муҳити маъноӣ” [ЛЭС, 380-381].

Марзи маъноӣ гӯё ҳудудест, ки дар он дараҷа ба дараҷа аз рӯйи тартиби муайян воҳидҳои зиёди луғавӣ вобаста ба маъно дар як низом (система) муттаҳид гашта, дар асоси маъно ҷойи худро доранд. Воҳидҳои луғавие, ки марбути як маъноӣ умумианд, мансуби марзи муайяни маъноиянд. Пас, марзи маъноиро метавон чунин маънидод кард: марзи маъноӣ - маҷмуи воҳидҳои забонӣ дар асоси маъноӣ умумӣ муттаҳидшуда ва инъикоскунандаи монандшавии мафҳум, ашё ва вазифаҳо, ки ифодакунандаи воқеиятанд, ба шумор меравад ва дар дохили он мафҳумҳои вобаста ба як маъноӣ умумӣ мафҳумҳои ба ҳам монанд ва фарқкунанда ҷой гирифтаанд.

Марзи маъноӣ муттаҳид гардидани воҳидҳои гуногунро, ки ин воҳидҳо аз рӯйи маъно як низомро ташкил медиҳанд, нишон медиҳад. Пас марзи маъноӣ на танҳо муттасилӣ, пайдарпайии муҳити маъноӣ, балки муттасилии ҳар як аъзои дохили ҳешро муайян месозад ва муносибати маъноии калима ё маъноҳои алоҳидаи он, низомнокии он, вобастагӣ ва муайянкунии мутақобилаи байни воҳидҳои луғавӣ, қатъ нагардидан, гусаста нашудани муҳити маъноӣ, мухторияти нисбӣ ва буриши ҳудуди маъноӣ, яъне гузариши аъзои як марзи маъноӣ ба марзи маъноии дигар хусусиятҳои фарқкунандаи марзи маъноӣ мебошанд. Аз марзи дилхоҳи маъноӣ тавассути занҷираи дароз ё кӯтоҳи маъноии дастаҳои миёнарав ба дигар марзи маъноӣ афтодани воҳиди маъноӣ имконпазир аст ва муҳити маъноии забон аз ин ҷиҳат ногусастанист.

Аз ин ҷост, ки воҳиди ин марз танҳо калима не, балки гунаҳои луғавӣ-маъноӣ низ мебошанд. Марзи маъноӣ дар сохтори маъноӣ имконоти бештаре дорад. Ҳамин чиз ҷолиби диққат аст, ки сохти макропадида - марзи маъноӣ - сохти принципаалии микропадидаро муттаҳид мекунад. Занҷираи сохтори алоқаи маъноӣ байни марзҳо дар луғат ё маъноҳо дар калима ҳамон як чиз аст. Аз ин бармеояд, ки марзи маъноӣ боз ба ҳудудҳои хурд метавонад чудо шавад.

Навъҳои маъно, пеш аз ҳама, ба вазифа, сохтор ва хусусиятҳои ҷузъҳои ба он маъно мутааллиқ ва муносибати мутақобилаи онҳо вобаста аст.

Ҳангоми мурағбат сохтани маҷмӯи маъноӣ маъноҳои дохили маҷмӯ дар як сохтори муайян мурағбат шуда, як силсилаи маъноӣ - доираи муайяни маъноӣ - як сохтори муайяни маъноиро ба вучуд меоранд. Дар чунин сохтори маъноӣ ҳам калима ҳамчун маҷмӯи гунаи луғавӣ- маъноӣ, ҳам воҳиде, ки ба маънои алоҳидаи худ ба калимаи сермаъно муносибат дорад, ҳам калимае, ки дорои як маъно аст, метавонанд ворид шаванд, яъне ба сохтори умумии маъноӣ ҳам калимаҳои сермаъно, ҳам якмаъно ва ҳам воҳиде, ки ба маънои алоҳидаи худ ба калимаи сермаъно муносибат дорад, дохил шуда метавонанд.

Ин самт ҷиҳати сохтор ва мундариҷавии воҳиди забониро бо ҷузъҳое, ки аз ҷиҳати маъно ба он сохтор мансубанд, гурӯҳбандӣ ва маънидод карда, маъноҳои маҷмӯӣ ва аломатҳои маъноиро дар маҷмӯ муайян месозад. Ин маъноҳои маҷмӯӣ ва аломатҳои маъноӣ дар зинаи муайяни таҳлил ҳамчун ҷузъ (компонент) дар ҳама маънои вожа ё гунаи луғавӣ-маъноӣ ҳамчун истилоҳ сема номида мешаванд. маънои калима дар асоси ҷузъҳои ин маъно нишон дода мешавад

Ҳангоми баён ва ё ифодаи маъно воҳидҳое, ки маъноро нишон медиҳанд, чанд навъ мешаванд, яъне ба якчанд гурӯҳ ҷудо мегарданд: сема, семема ва архисема. Сема воҳиди маъноӣ дар ифода аст. Семема шарҳ ва мундариҷаи сема – воҳиди ифодашуда мебошад. Архисема инъикоскунандаи хусусияти умумии гурӯҳи муайяни маъноӣ мебошад.

Дар замони муосир дар баробари рушди такомул ва вусъатёбии сохтори иҷтимоӣ ва муҳити фарҳангӣ, воятаҳои забонӣ низ густариш меёбанд. Дар баробари ин, ифодаи ҳаҷону ҳиссиёт, ки тавассути забон баён мегарданд, барои ифода ва истифодаи муносибу дурусти забон шароити мусоид фароҳам меорад. Эҳсоси "шодӣ" дар забонҳои тоҷикию чинӣ низ дар сатҳҳои нави маъноӣ ва хусусиятҳои истемол зоҳир мегардад.

Дар забони тоҷикӣ марзи маъноии концепти “шодӣ” дар натиҷаи эҷод хангоми таҳаввули маъноӣ маҷозӣ низ падид меояд. Маъноӣ маҷозӣ гуфтугӯӣ вобаста ба зарурати иҷтимоӣ ва маҷозӣ эҷодӣ вобаста ба зарурати эҳсосотиву зебопарастӣ ба вуҷуд меояд. Асоси таҳаввули маъноӣ маҷозӣ табиати атроф, тамоми ашӯ, вазъи зиндагӣ, ҳолати эҳсосотии фардӣ гӯянда ва эҷодкор ба шумор меравад, ки дар заминаи муқоисаву муқобала абстраксия ё мучаррадкунонии ашӯву падида оғоз мегардад. Бояд гуфт, ки ба шаш навъи гузариши маҷоз чараёнҳо ва зухуроти равонӣ низ дохил аст.

Қадах мағир, чу Ҳофиз, мағар ба нола чанг,

Ки бастаанд бар **абрешими тараб** дили шод (Ҳофиз, 144)

Дар ин байт ду ибора абрешими тараб ва дили шод истифода шудааст, ки ибораи **абрешими тараб** маҷозӣ аст ва аломати ифодаи маъноӣ концептуалии шодиро нишон медиҳад.

Бӯйи чон аз **лаби хандони** қадах мешунавам,

Бишнава, эй хоча, агар з-он, ки машома дорӣ (Ҳофиз, 545)

Ибораи **лаби хандони қадах** маҷозӣ аст, ки маъноӣ эҳсосотии шодиро ифода мекунад. Феъли шунидан на ба маъноӣ гӯш кардан, балки ба маъноӣ шамидану бӯйидан омадааст.

Бояд гуфт, ки таҳаввули маъноӣ маҷозӣ дар ифодаи маъноӣ концептуалии шодӣ мавқеи муҳим дорад. Эҷодкор аз ҳама гуна имконоти забонӣ истифода бурда, ҳолати равониро дар асоси муқоиса нишон медиҳад.

Зери **шамшери ғамат рақскунон** бояд рафт,

К-он, ки шуд куштаи ӯ, **нек саранҷом афтод** (Ҳофиз, 154)

Дар байти зер ибораи маҷозӣ худ маъноӣ концептуалиро ифода намекунад, аммо дар натиҷаи муқобала бо калимаи гулистон ифодаи маъноӣ эҳсоси шодӣ тақобули маъноӣ хеле муассир ифода шудааст:

Юсуфи гумгашта боз ояд ба Канъон ғам махӯр,

Кулбаи эҳзон шавад рӯзе **гулистон**, ғам махӯр (Ҳофиз, 107)

Дар пайдоиши ифодаи маҷозӣ қолабҳои воҳиди фразеологӣ барои эҷодкор дасти мадад дароз мекунад:

Нағз гуфт он бути тарсобачаи бодафурӯш,

Шодии рӯйи касе хӯр, ки сафое дорад (Ҳофиз, 169)

Забоншинос М Саломов ҳангоми баррасии ифодаи маҷоз дар ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ навиштааст: “Албатта, соҳибони забон, пеш аз ҳама, ҳангоми шундан ё хондан калимае, ки ба маъноӣ маҷозӣ омадааст, маъноӣ аслии калимаро дарк мекунам ва сипас барои дарки маъноӣ маҷозӣ мепардозанд. Ин ҳодиса дар як муддати муайяни психологӣ ба вуқӯ меояд ва минбаъд барои дарки мафҳум заминае мегардад” [Саломов, 2001, с.22].

Дар забони чинӣ бар ҳилофи матнҳои қадим, ки “шодӣ” аксар дар ҳузурҳои оӣинӣ, ахлоқӣ ва зебоишиносӣ зоҳир мешуд, дар забони чинӣ муосир “шодӣ” бештар дар забони ахборот, реклама, воситаҳои ахбори омма, ривоятҳои адабӣ ва забони интернет пайдо мешавад, ки равандҳои фардӣ шудани эҳсос, гуногун шудани забон ва пайваста шудани вазифаҳои забониро нишон медиҳад. Ҳамзамон, дидгоҳи забоншиносии шинохтӣ низ ба мо механизмҳои маҷозии модели фикрӣ ва сохтори маърифатӣ фарҳангиро дар мафҳуми “шодӣ” ошкор мекунад, зеро мафҳуми мазкур бештар бо фарҳанги миллат робитаи зич дорад.

Умуман, мафҳуми “шодӣ” аксар барои ифодаи ҳолати рӯҳиву равонӣ, мусбат баён намудани ҳиссиёти ботин ва амсоли инҳо истифода мешавад, ки, одатан, бо воқеаҳои муҳим, иҷрои арзишҳо, дастовардҳои ахлоқӣ ё хушбахтии оилавӣ алоқаманд аст. Нисбат ба ифодаҳои “хушҳол” ё “хушнудӣ”, “шодӣ” бештар ҷиддӣ ва бо ранги фарҳангӣ зоҳир шуда, хусусияти миллиро дар худ таҷассум менамояд, яъне мафҳуми “шодӣ” дар замони муосир, ҳамчунин, вазифаи ифодаи қаноати эҳсосӣ ва ҳақиқати арзишҳои фарҳангиро инъикос менамояд, ки ҳисси баландии фарҳангӣ ва ғановати маънавиро дорост.

Марзи маъноӣ ва доираи корбурди концепти мазкур васеъ буда, тамоми сатҳ ва қишрҳои ҷомеаро фаро гирифтааст. Имрӯзҳо ифодаи мазкур дар забони илм ва техника низ ба таври фарогир корбурд мешавад, ки гувоҳи ин истифодаи рамзҳо (смайликҳо) дар забони техника маҳсуб меёбад. Ҳарчанд мафҳуми “шодӣ” хусусияти расмӣ дорад, вале дар забони техника ва интишори

расонаҳои нав он бештар ба ифодаҳои гуногун мутобиқ карда мешавад ва ҳатто аз ҷониби ҷавонон бо роҳҳои нави истифода қобили қабул доништа мешавад.

Аслан, “шодӣ” барои таъкиди ҳисси воқеӣ ва таҷрибаи амиқи субъектӣ истифода мешавад ва ҳатто инъикоси фарҳангии “ростқавлии эҳсосӣ” нисбат ба “хушҳолӣ”-ро дар бар мегирад, ки сифат ва аҳаммияти эҳсосро таъкид мекунад. Ҳамзамон, “шодӣ” на танҳо таҷассумгари ҳолати ботинӣ, балки аксар дар ҳузурҳои маслиҳатҳои равонӣ, тарбияи фарзанд ва ривоятҳои гуногун ба кор меравад, то ба марҳилаи баландии инкишофи эҳсосӣ ишора кунад, ки аз даврони қадим маншаъ мегирад. Вай дар адабиёти бадеӣ ва фарҳанги мардум на танҳо дар шакли аслӣ, балки бештар ба маънои маҷозӣ ва воситаҳои тасвири бадеӣ корбурд мешавад.

Ин маънои онро дорад, ки дарки концепти “шодӣ” ба системаи асаби одам вобастагии комил дошта, низоми маъноии он (аслӣ ва маҷозӣ) бо маърифати амиқи шахс ташаккул меёбад.

Боиси зикр аст, ки истифодаи маҷозии концепти “шодӣ”, яъне ба таври ғайримустақим, тасвирию рамзӣ баён гаштани он дар нутқи гуфтугӯӣ ва адабиёти бадеӣ нақши муҳим дорад. Ин аз он далолат медиҳад, ки ифодаи мазкур маъмулан дар ҳамбастагӣ бо дигар ифодаҳо шабоҳат дода мешавад. Аслан, ҳуди мафҳуми “шодӣ” ҳолати рӯҳию равониро ифода карда, дар эҳёи ботинӣ намоён гашта, бо ғам муқоиса мешавад ва ҳамчун нур дар шаби тор ва шодӣ миёни ашк (ашки шодӣ) тасвир мегардад.

Дар адабиёт ва фарҳанги мардуми тоҷику чин ифодаи мазкур бо рамзи пирӯзӣ, лаҳзаҳои хурсандӣ, тую сурур, анъанаҳои миллӣ ва дигар ҷашнвораҳо алоқаманд аст, ки хусусияти баланди эстетикӣ ва бунёдӣ доранд ва мафҳуми мазкурро ҳамчун як воқеияти бузурги рӯҳию равонӣ нишон медиҳанд.

Лозим ба ёдоварист, ки ҷанбаҳои асосии мафҳуми “шодӣ”-ро дар ҳар ду забон ҳолатҳои рӯҳӣ, матнҳои хусусияти забонӣ ва фарҳангидошта, ҷанбаҳои равонӣ, андешаҳои фалсафӣ ва иҷтимоӣ, ҳолатҳои ҷисмонӣ ва амсоли инҳо ташкил медиҳанд, ки бо хусусиятҳои фарҳангӣ аз ҳамдигар фарқ менамоянд. Масалан, агар дар забони тоҷикӣ ранги сафед бахту иқболи сафеди халқро

ифода кунад, тавре қайд намудем, дар забони чинӣ ифодакунандаи ранги хушбахтӣ ранги сурх аст. Ҳамин хусусиятҳо дар байни ду забон як айнияти комилро чудо менамоянд, ки хусусияти фарҳангӣ дар ифодаи концепти “шодӣ” махсуб меёбад. Ё ин ки ифодаи маҷозии офтобу кабутар агар фараҳ ва ҳаёти дурахшони халқи тоҷикро инъикос намояд, дар забони чинӣ рамзи аждар ҳаёти осоишта ва некуаҳволии миллатро таҷассум менамояд.

Аз ин бармеояд, ки мафҳуми “шодӣ” ба ҳаёти фарҳангӣ ва тамаддуни ҳар як миллат алоқаи ногусастанӣ дорад, ки ҳангоми баёни мақсад аз як забон ба забони дигар бояд ҳатман ба инобат гирифта шавад.

Офтобо, бори дигар хонаро пурнур кун,

Дӯстонро **шод гардон**, душманонро кӯр кун. (vozha.ru/tj/search).

“Аммо бисёр дер нақшид, ки он **офтоби** оламтоб бар сари болини интизориам расид ва гӯё бахти баланд ба ман мегуфт, ки “эй, бар сарат офтоб омад, барҳез” (Айнӣ, Ёддоштҳо, с. 245).

Дар ҷумлаи мазкур ифоди “омадани офтоби оламтоб” киноя аз истиораи “маъшуқа” аст, ки бо омадани хеш ба дили ошиқ як фараҳ ва шодииро меорвард.

Дар забоншиносии шинохтӣ таъкид мегардад, ки забон на танҳо воситаи ифода, балки воситаи маърифат аст ва тавассути ин одамон дар ифодаи “шодӣ” аксар вақт бо ёрии мафҳумҳои маҷозӣ сохтори мураккаби мафҳуми эҳсосро месозанд.

Ғайр аз ин, ҳувияти касбӣ ва мавқеи иҷтимоӣ низ ба усулҳои ифода таъсир мерасонанд. Масалан, дар матнҳои расмӣ ибораҳои “ин ҷаъолият бо муваффақияти комил анҷом ёфт, ки ҳеле хурсандӣ овард” истифода мешаванд, дар ҳоле ки дар муҳити оилавӣ ибораҳои “фарзандам омад, дилам ҳеле шоду хурсанд аст” дида мешаванд.

Забоншиносии шинохтӣ эътироф мекунад, ки забон на танҳо воситаи муошират, балки инкишофи таҷрибаи шинохту дарки инсон аст. Ташаккули истифодаи вожаҳои ҳиссиёт на танҳо ба тағироти маъноӣ дар системаи семантикӣ, балки ба схемаҳои ҳиссӣ, таҷрибавӣ ва фарҳангии инсон асос

ёфтааст. “Шодӣ” ҳамчун ҳиссиёти мусбати қавӣ, сохторӣ-семантикӣ ва модели идрокии он схемаҳои тасаввурии сершумор ва ифодаҳои маҷозии ифодакунандаи ҳиссиётро дар бар мегирад.

Дар забони чинии муосир истиораҳои намунавии "шодӣ" инҳоянд:

Ҷадвали 9.

Манбаи истиора	Намуна	Шарҳи мафҳумӣ
Истиораи фазо	心情高涨，喜悦之情难以抑制 (xīn qíng gāo zhàng, xǐ yuè zhī qíng nán yǐ yì zhì) "Дар дил хурсандӣ ҷорӣ аст"	情感 = 光，喜悦 = 温暖与光明”的拼音是： (Qíng gǎn = guāng, xǐ yuè = wēn nuǎn yǔ guāng míng) Эҳсос ҳамчун ҳастае, ки метаворад паҳн шавад
Истиораи нур (рушноӣ)	她的眼中闪烁着喜悦的光芒 (tā de yǎn zhōng shǎn shuò zhe xǐ yuè de guāng máng) Дар чашмонаш нурҳои хурсандӣ медарахшид"	情感 = 光，喜悦 = 温暖与光明 (qíng gǎn = guāng, xǐ yuè = wēn nuǎn yǔ guāng míng) Эҳсос = нур, хурсандӣ = гармӣ ва равшанӣ
Истиораи ҳаракат	他整个人都轻盈起来，被喜悦托起 (tā zhěng gè rén dōu qīng yíng qǐ lái, bèi xǐ yuè tuō qǐ) xǐ yuè yǔ ān níng jiàng lín dào tā de	感觉在身体表面流动 (gǎn jué zài shēn tǐ biǎo miàn liú dòng) Эҳсос дар сатҳи бадан ҳаракат

	liǎn shàng) "Хурсандию оромӣ ба рӯяш расид"	мекунад
Истиораи ҳарорат	一股喜悦的温暖涌上心头 (Yī gǔ xǐ yuè de wēn nuǎn yǒng shàng xīn tóu) "Як гармии хурсандӣ ба дил расид"	喜悦 = 温暖, 与“寒冷”相反(xǐ yuè = wēn nuǎn, yǔ “hán lěng” xiāng fǎn) Хурсандӣ = гармӣ, баръакс бо "хунукӣ"

Ин ифодаҳои маҷозӣ нишон медиҳанд, ки “шодӣ” ҳамчун як таҷрибаи эҳсосӣ, ифодаи маърифатии он бештар ба системаи ҳисси ҷисмонӣ, аз қабili биниш, ҳарорат ва дарки фазоӣ вобаста аст. Ин модели маърифатии баланд аз тасвир, қобилияти ҳис ва ифодаи “шодӣ” дар низоми забон бештар меафзояд.

Консепти *шодӣ* ва ҳамгунӣ дар фарҳангнома ва луғатҳо Ҷадвали 10.

№	Калимаҳои ифодакунандаи мафҳуми шодӣ	
	Дар Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ	Луғати забонҳои чинӣ
	Шодӣ	喜悦 xǐ yuè
	Хурсандӣ	高兴的 gāo xìng de
	хуррамӣ	欢庆 huān qìng
	Шод	欣喜的 xīn xǐ de
	табъи хуш	乐天知命越 lè tiān zhī mìng yuè
	Хушӣ	愉悦 yú yuè
	шодком\ӣ\	欢欣, 无忧 huān xīn, wú yōu

	Муваффақият	成功chéng gōng
	Хушбахтӣ	幸福的xìng fú de
	Шодмонӣ	欢乐huān lè
	Хуш	愉快yú kuài
	<i>Шобош(шод бош)</i>	开心kāi xīn
	<i>Шодарвон-хаймаи шоҳ...</i>	欣悦之舟xīn yuè zhī zhōu
	<i>Шодбахр</i>	欢乐huān lè
	<i>Шодбодӣ-табрик кардан</i>	祝贺喜讯zhù hè xǐ xùn
	<i>Шодвард-тахт, сарир</i>	繁华fán huá
	<i>Шодмона</i>	充满欢乐chōng mǎn huān lè
	<i>Шодгуна-болиит</i>	灵悦líng yuè
	<i>Шоддил</i>	喜悦之心xǐ yuè zhī xīn
	<i>Шодиёна</i>	化境归真huà jìng guī zhēn
	<i>Шодисанҷ-шодибахш</i>	命运之喜mìng yùn zhī xǐ
	<i>Шодоб- тару тоза,</i>	欢愉之水huān yú zhī shuǐ
	<i>Шодондил</i>	心花怒放欢xīn huā nù fàng huān
	<i>Шодгуна</i>	欢欣鼓舞地huān xīn gǔ wǔ de
	<i>Шодондил</i>	喜不自胜xǐ bù zì shèng
	<i>Шодон</i>	欢欣的huān xīn de
	<i>Шодхор</i>	忘忧的享乐wàng yōu de xiǎng lè
	<i>Шодхорӣ</i>	世俗享乐shì sú xiǎng lè

	Хушҳолӣ	幸福的, 安康的xìng fú de, ān kāng de
	Шодмон	幸福感xìng fú gǎn
	Дилшод	心悦xīn yuè
	Шукуфон	盛放之悦shèng fàng zhī yuè
	Масрур	快乐的kuài lè de
	Некуаҳволӣ	不快乐bù kuài lè
	Фараҳ	发自内心的愉快fā zì nèi xīn de yú kuài
	Фараҳафзо	喜悦之源xǐ yuè zhī yuán
	Фараҳбахш	欢乐使者huān lè shǐ zhě
	Дилкушо	令人愉悦lìng rén yú yuè
	Фараҳманд	充满欢乐chōng mǎn huān lè
	Фараҳнок	喜气洋洋的xǐ qì yáng yáng de
	Хуррамниҳон	喜形于色xǐ xíng yú sè
	Хушнуд	心满如意xīn mǎn rú yì
	Тараб	心醉神迷xīn zuì shén mí

Тавре зикр гардид, дар забони чинӣ ифодаи “шодӣ” дар ҳадди аққал аст: раҳой аз ҷаҳони моддӣ, пайвастагӣ бо табиат ва озодии маънавӣ, ки дар муоширати ҷамъиятии муосир, аксар дар хузурҳои гуногуни забонӣ, аз қабилӣ суҳанронӣ бо забони расмӣ, забони реклама, ҷойгирӣ ва сатҳҳои маъноии концепти “шодӣ” дар категорияҳои мафҳумӣ ва амсоли инҳо пайдо мешавад.

Чунин гуна забон арзишҳои ҷамъиятӣ ва ҷиддиятро тақозо менамоянд, ки ҳоси забони тоҷикӣ нестанд. Масалан, дар забони чинӣ дар ҷараёни омӯзиш муаллим ба донишҷӯён мегӯяд: 孩子取得优异成绩, 父母心中充满喜悦 (hái zi

qǐ dé yōu yì chéng jì, fù mǔ xīn zhōng chōng mǎn xǐ yuè) “Пешрафтхое, ки шумо дар таълим ба даст овардед, бузургтарин хурсандии ман аст”. Дар ин ҷо “шодӣ” ҳамчун як эҳсоси ахлоқӣ зоҳир мешавад, ки эҳтироми муаллим ва пайвастагии фарҳанги “анъанаи устодӣ” бо ақидаҳои муосири таълимро ифода мекунад, ки дар забони тоҷикӣ бо ифодаи “Ман бо шумо мефахрам” ба шахс як шодию фараҳ мебахшад.

Қобили қайд аст, ки марзи маъноии мафҳуми “愉快” (yú kuài) “хушнудӣ” як ифодаи беназиру фарҳангӣ аст, ки на танҳо эҳсоси зоҳириро, балки вазифаҳои иҷтимоӣ, эҳсосоти ахлоқӣ ва хусусияти фарҳангиро низ ифода мекунад.

1. Муқоисаи “шодӣ” ва “高兴” (gāo xìng) “快乐” (kuài lè) “хушҳолӣ”: Сатҳҳои эҳсосӣ ва усулҳои ифодаи “高兴” (gāo xìng) яке аз вожаҳои зиёди истифодашавандаи эҳсоси мусбат дар забони муосири чинӣ аст, ки маънои васеъ ва равшан дорад. Масалан:

我今天很高兴 (wǒ jīn tiān tè bié gāo xìng) “Имрӯз ман хеле хушҳолам”.

听到这个消息大家很高兴 (tīng dào zhè ge xiāo xī dà jiā dōu hěn gāo xìng) “Шунидани ин хабар ҳамаро хушҳол кард”.

“Хушҳолӣ” аксар вақт эҳсоси ошкоро, ғаврӣ ва муваққатиرو ифода мекунад, ки дар забони ҳаррӯза ва ҳаёти одӣ ба кор меравад ва аз нигоҳи фарҳангӣ амиқии кам дорад, зеро дар забони тоҷикӣ низ ин ифодаҳо маъмуланд.

Дар ҳоле ки “хушнудӣ” ба эҳсоси дарунӣ, устувор ва расмӣ наздиктар аст. Масалан: 他的眼睛里藏着一丝无法掩饰的喜悦光芒 “Аз шодӣ чашмонаш медурахшид”.

他们在春节很开心 (Tā men zài Chūn Jié hěn kāi xīn) “Мардум дар чашни солинавӣ ғарқи шодӣ буданд”.

2. Муқоисаи “хушнудӣ” ва “шодӣ”: Фарқи ҳиссиёти ҷисмонӣ ва маънавӣ “шодӣ” аксар вақт барои тавсифи ҳиссиёти зудгузари ҷисмонӣ истифода мешавад, Масалан:

Дар забони қадими чинӣ, “欢” (huān) “шавқ” ва “乐” (lè) “шодӣ” ба “喜悦” (xǐyuè) “хушнудӣ” наздик буданд, аммо дар байни онҳо як айнияти комил мушоҳида карда мешуд. “乐” (lè) “шодӣ” бештар ба ҳиссиёти овозӣ (масалан, мусикӣ) ё эҳсоси умумии ҷамъиятӣ ишора мекард.

Ифодаи “欢” (huān) “шавқ” аксар дар маҷлисҳо, чашнҳо ва маросимҳо ба кор мерафт, масалан, “欢聚” (huān jù) “шавқи якҷояшавӣ” ё “欢宴” (huān yí) “меҳмонии шавқнок”.

Аммо “шодӣ” ҳам мафҳуми зоҳирӣ (аз “хуш” 喜) ва ҳам мафҳуми ботинӣ (аз “нудӣ” -悦) дорад ва дар фарҳанг ҳам барои ифодаи эҳсоси умумӣ (масалан, “хушнудии мардум”) ва ҳам барои эҳсоси шахсӣ (масалан, “хушнудии дил”) истифода мешавад.

Ифодаи 怡 (yí) “оромӣ” ба ҳолати оромӣ хушхӯйӣ дахл дорад, масалан, 怡然自得 (xī rán jiē shòu) “оромӣ аз худ”.

Мафҳуми “欣” (xīn) “хушҳолӣ” ба эҳсоси аввалияи хушхӯйӣ ишора мекунад, масалан, “欣然接受” (xī rán jiē shòu) “пазируфтани хушҳолӣ”.

“欣慰” (xīn wèi) “Оромӣ аз натиҷа” ба ҳолати розигӣ аз оқибати хуб ишора мекунад.

Аммо “шодӣ” пурратар аст ва на танҳо ба ҳиссиёти зоҳирӣ, балки ба пуррагӣ ва амиқи маънавӣ дахл дорад.

Консепт ҳамчун сохтори иттилоотии шуур, воҳиди хотираи гуногунсоҳавӣ, ба таври муташаккил муайян карда мешавад, ки маҷмуи донишхоро дар бораи объекти дониш, шифохӣ ва ғайривербалӣ, ки тавассути панҷ вазифаи равонии шуур ва зериттилоъ ба даст оварда шудааст, дар бар мегирад. Ду омили асосӣ ба этноси шифохӣ таъсиргузор аст. Якум, муҳити зист, дуюм, фарҳанги миллӣ. Ин ду омил концептуализатсияи гуногуни воқеиятро муайян мекунанд.

Дар забони чинӣ сабаби шодиву фараҳ метавонад “бозёфт” “发现” (Fāxiàn), “ғалаба” “胜利” (shènglì), “муваффақият” “成功” (chénggōng) бошад. Барои мисол, “人尽其才” (rén jìn qí cái) – “дараҷаи қобилияти худро нишон додан”, “童甘共古” (tóng gān gòng kǔ) – “ғаму шодиро қисмат кардан, ба ҳам дидан” “百战百胜” (bǎi zhàn bǎi shèng) – “аз сад муҳориба сад ғалаба” ва ғ.

Дар забони чинӣ “喜悦” (xǐ yuè) “шодӣ” – тарҷума мешавад. Ҳамчунин, вожаҳои хуррамӣ, шодмонӣ, шодкомӣ, хурсандӣ ҳаммаъноанд.

Забони чинӣ барои ифодаи концепт аз лексемаҳо истифода мекунад. Пас аз таҳқиқи илмӣ, мо метавонем ба хулоса оем, ки концепти “шодӣ” дар шуури этникӣ дар Чин паҳншуда ва дар забони ин халқ ҳалшуда аст. Ин мафҳум тавассути вожаҳои гуногун “爱” (ài) “дӯст доштан”, “情” (qíng) “муҳаббат доштан”, “心” (xīn) “дил”, “恋” (liàn) “ишқ”, “宠” (chǒng) “аз таҳти дил дӯст доштан”, “亲” (qīn) “аз таҳти дил”, “忠” (zhōng) “садоқатманд”, “好” (hǎo) “хуб”, “慈” (cí), “欢” (huān) “хурсандӣ” кардан ифода мешавад.

Ҳудудҳои шинохти концепти “шодӣ” ва калимаҳои марбути ҳиссиётӣ дар забони чинӣ ба таври зерин ифода мешаванд:

Ҷадвали 11.

Калимаи ҳиссӣ	Схемаҳои тасаввурӣ	Шиддат	Устуворӣ	Иҷтимоӣ
喜悦 (xǐ yuè) Хурсандӣ	Болоӣ, васеъшавӣ, равшанӣ	Баланд	Миёна	Қавӣ

快乐 (kuài lè) Хушҳолӣ	Ҳамвор, чараёнӣ, сабукӣ	Миёна	Баланд	Миёна
幸福 (xìng fú) Бахт	Амният, устуворӣ, гармӣ	Миёна	Баланд	Қавӣ
满足 (mǎn zú) Қаноат	Пур кардан, пуррай, сукут	Миёна	Миёна	Заиф

“Шодӣ”, “хушҳолӣ”, “бахт”, “қаноат” ҳамчун калимаҳои ҳиссиёти мусбат ба назар гирифта мешаванд, аммо хусусиятҳои идрокии онҳо фарқияти равшан доранд.

Аз ҷадвал маълум мешавад, ки “шодӣ” бо шиддати баландтар ва нобаробарии зиёдтар, аксар вақт ҳамчун афзоиши лаҳзавӣ зоҳир мешавад ва таъсири амалкунандаи иҷтимоӣ дорад. Ин хусусиятҳои идрокӣ онро барои манзараҳои баландтарин ҳиссиёт дар амалияи забонӣ мувофиқ месозад. **Масалан:** 听到这个消息大家都很高兴 (tīng dào zhè ge xīào xī dà jiā dōu hěn gāo xìng) “Ҳангоми гирифтани маълумот, дилам аз хурсандӣ пур шуд” (афзоиши лаҳзавӣ); 这种幸福像平静的水一样流淌 (zhè zhǒng xìng fú xiàng píng jìng de shuǐ yí yàng liú tǎng) “Ин бахт ҳамчун оби ором ҷорӣ аст” (давомнокии дарозмуддат). Дар забони чинӣ муосир, “шодӣ” на танҳо дар матн, балки бо воситаҳои овоз, тасвир, ҳаракатҳои ҷисмонӣ низ ифода меёбад. Ин падидаи “ҳамгирии мафҳумӣ” (conceptual blending)-ро дар забоншиносии шинохтӣ нишон медиҳад. Масалан: Шиори рекламӣ 幸福是一种享受 (xìngfú shì yī zhǒng xiǎngshòu) “хурсандӣ дастрас аст” майдонҳои идрокии ҳиссиёт (эҳсос), ҳис (ламс), масофа (фазо)-ро якҷо мекунад. Рамз (стикер)-ҳо метавонанд ҳолатҳои

чисмонӣ, равонӣ ва ҳиссиётро муттаҳид карда, тасвири визуалии “шодӣ”-ро эҷод кунанд:

☺ (smiling face) 表示开心, 开心的微笑

😊 (joy face with tears) 表示高兴的心情

☹ (star-eyed face) 表示很高兴, 满脸很满足

Ин ифодаҳои ҳиссӣ (смайликҳо) аксар вақт ба ҷойи вожаи “喜悦” (хушҳолӣ / шодӣ) дар паёмакҳо, шабакаҳои иҷтимоӣ ва муҳити навишти “弹幕” (шарҳҳои равоӣ) истифода мешаванд ва чунин гуна ҳамчояҳои навро ташкил медиҳанд:

- “Ман ҳозир маҳз ҳамин ифодаам 😊” → маънояш он аст, ки шодии шадидро бо калимаҳои ифода кардан душвор аст;

- “Экрани пур аз ифодаҳои шодӣ” → эҷодиҳо ба ҷойи вожаҳои омада, маъноӣ асосиро мерасонанд;

Дар синтези овозии видео, баланд шудани оҳанги овоз+садоҳои замина (масалан, ҳарорати шодӣ) якҷо мафҳуми “шодӣ”-ро интиқол медиҳанд.

Ин падидаҳои нишон медиҳанд, ки дар матни рақамӣ, ифодаи “шодӣ” аз сатҳи ҳолии забон гузашта, ба роҳи ҳамгироии идрок+ҳис+технология равона шудааст. Консепти “шодӣ” аксар вақт ҳамчун мафҳуми ҳиссиёти мучаррод зоҳир мешавад, ки бо тавсифдиҳандаи ҳудуд, дараҷа, манбаъ ҳамроҳ мешавад:

Ҷадвали 12.

Ҳамроҳҳои исмӣ	Намуна	Навъи вазифа
Ҳолати рӯхӣ	Ҳисси хурсандии ӯ дар рӯяш зоҳир буд	Тавсифи ҳолати дохилии ҳиссиётӣ
Лаҳза	Хурсандии он лаҳза то ҳол фаромӯшнашаванда аст	Ишора ба қуллаи ҳиссиётӣ дар як нуқтаи вақтӣ
Ифодаи рӯй	Ифодаи хурсандии ӯ аз суҳбат равшан буд	Зоҳир шудани ҳиссиёт
Фазо	Тамоми маҳфилро ҳавои хурсандӣ ихота карда буд	Сохтори ҳиссиёти ҷамъиятӣ

Ин навъи ҳамроҳи инқилоби концепти “шодӣ”-ро аз ҳолати шахсии рӯҳӣ ба фазои ҳиссиёти иҷтимоӣ нишон медиҳад, ки механизми муҳими ифодаи ҳиссиёти ҷамъиятӣ дар забони ҷинии муосир мебошад.

Концепти “шодӣ” мафҳуми фарҳангист, ки пайвандгари арзишҳои фарҳангӣ, андеша ва ҷаҳонбинии ҳамон миллат маҳсуб меёбад ва он метавонад ба дарки амиқи фарҳангӣ ва ифодаи муносибу мувофиқи забон кумаки амалӣ расонад.

Ҳамин тавр, хусусияти фарҳангии марзи маъноии концепти “шодӣ” тавассути вожаҳо ва ифодаҳои маҷозӣ микропадида ва макропадидаи концепти мазкурро дар ҳаёти рӯзмарраи соҳибзабонони тоҷикӣ чин инъикос карда метавонад.

3.3. Муқоисаи ифодаи хусусиятҳои фарҳангии концепти “шодӣ”-и воҳидҳои фразеологӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва ҷинӣ

Мусаллам аст, ки таҳқиқи масъалаҳои мухталиф вобаста ба фразеология солҳои охир хеле пеш рафта, дар ин ҷода корҳои назаррас анҷом ёфта истодааст. Бо вучуди ин, бисёр ҷиҳатҳо ва паҳлуҳои он бо дигар таркибҳои луғавӣ ба пажӯҳиши алоҳида ниёз доранд.

Таҳлили муқоисавии воҳидҳои фразеологӣ барои ошкор намудани аломатҳои асосии фонди фразеологии забонҳо ва боз ҳам амиқтар ворид шудан ба маъно ва қонуниятҳои инкишофи онҳо зери таъсири омилҳои фарозабонӣ, ки бо таърих ва фарҳанги халқҳо алоқаманд аст, ёрӣ мерасонад.

Аз ин рӯ, таҳқиқи концепти “шодӣ” дар таркиби воҳидҳои фразеологии забонҳои тоҷикӣ ва ҷинӣ ба мақсад мувофиқ аст, зеро фонди фразеологӣ хусусияти этнофарҳангии забонро равшантар ифода мекунад, зеро дар он таҷрибаи бисёрсолаи умумигардонидашудаи тамоми этнос, хусусиятҳои дарки он дар бораи ҷаҳон ва худшиносӣ, яъне “тасвири забонии ҷаҳон” ҷойгир аст. Аз ин рӯ, сатҳи фразеологӣ дар таҳқиқи падидаҳои аз ҷиҳати фарҳангӣ муайяншуда афзалият дорад.

“Муносибати забон ва фарҳанг, ки дар фразеологизмҳо ба таври возеҳ ифода ёфтааст, онҳоро дар маркази таҳқиқоти забоншиносӣ-фарҳангӣ,

этнолингвистикӣ қарор додааст. Равиши забоншиносӣ-фарҳангӣ ба омӯзиши фразеологизмҳо, ба омӯзиши муносибати фразеологизмҳо ва аломатҳои фарҳангӣ равона мешавад ва, инчунин, аҳамияти низоми рамзҳо ва ғайраро барои тавсифи хусусияти фарҳангӣ-миллии фонди фразеологӣ навсозӣ мекунад” [Кирилова, с. 18].

Ҳамзамон, В.Н. Телия “маъноӣ амиқи мавҷудияти фразеологизмҳо дар таркиби низоми забон ҳамчун ҳамчун ҷузъҳои аломатҳои фарҳангӣ” мефаҳмад, ки на танҳо ба низоми амалкунандаи ҷаҳонбинии фарҳангӣ ва миллий дохил карда мешаванд, балки порчаҳои онро аз насл ба насл интиқол медиҳанд ва, ба ин васила, дар ташаккули ҷаҳонбинӣ ҳам фард ва ҳам аққалият иштирок мекунанд [В.Н. Телия, с. 308]. Андешаи мазкурро ҷонибдорӣ менамояд, зеро ин гуна воҳидҳои забони дар худ хусусиятҳои миллию фарҳангии миллатро таҷассум менамоянд.

Аз ин рӯ, таҳқиқи хусусияти миллию фарҳангии фразеологизмҳо, мушкилоти таҳлил дар ҷанбаи фразеологӣ концептҳо ҳамчун “сохтори шуури миллий, ки барои ҳамаи намоёндагонӣ ин ҷомеа умумӣ мебошанд” [Шаховский, с. 285-288] ҷойгоҳи муҳимро ишғол мекунад.

Олимони рус Ю.С. Степанов, А. Вежбитская, В.Н. Телия назарияи концептҳои фарҳангиро таҳқиқ намуда, андешаҳои ҷолиб пешниҳод намудаанд. Ба ақидаи онҳо концептосфераи забони миллий асоси фарҳанги маънавӣ буда, яке аз вазифаҳои муҳимтарини он ошкор ва таҳлили вожаҳои калидист. Ҳамзамон, ҳадафи асосии таҳлили лингвофарҳангии воҳидҳои фразеологӣ “кашф ва тавсифи коннотатсияҳои фарҳангӣ ва миллий мебошад, ки маъноӣ онро дар шакли ассотсиатсияҳои тасвирӣ бо меъёрҳо, стереотипҳо ва дигар аломатҳои фарҳангӣ ҳамроҳӣ мекунанд ва тавассути расмиёти маърифатӣ, ки ба ин коннотатсияҳо мафҳум медиҳанд, алоқаманданд” [В.Н. Телия, с. 310-311]. Яъне, хусусияти миллию фарҳангии фразеологизмҳо дар он зоҳир мегардад, ки онҳо маҷмуи тасаввуроти нави барандагон ва соҳибони забонро инъикос менамоянд. Таҳлили фразеологизм, ки ба мафҳуми муайяни фарҳанги маънавӣ ишора мекунад, мафҳуми миллию фарҳангии мафҳумро, ки таҳлил карда

мешавад, ошкор мекунад. Таҳлили маҷмуи фразеологизмҳо тасвири пурраи концепти таҳқиқшаванда, яъне концепти “шодӣ”-ро дар тасвири ҷаҳон такрор мекунад.

Масалан,

... Боғчае, ки дирӯз бо шукуфа ва сабзаҳои навхези худ **шодӣ бар шодии кас меафзуд**, имрӯз монанди хонаи мотамзадагон андӯҳовар ва ғамангез гардида буд (Айнӣ, Ёддоштҳо, с. 23).

Мафҳуми **“шодӣ ба шодии кас афзудан”** дар фарҳанги мардуми тоҷик ба маънои “изҳори шодӣ намудан”, “барои хурсандии касе кумак кардан” ва “зиёд нишон додани ҳисси шодӣ” истифода бурда мешавад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки дар баъзе мавридҳо ба ҷойи концепти “шодӣ” ифодаи “завқ гирифтани” ё “завқ кардан” истифода бурда мешавад, ки мазмуну муҳтавои концепти мазкурро пурра дода метавонад:

Ман аз шунидани ин ҳикоя **хеле завқ гирифта ва аз камоли хурсандӣ хусусияти табиати Раҳими Қандро аз хотир бароварда ба ӯ гуфтам** (Айнӣ, Марги судхӯр, с. 24).

Дар забони тоҷикӣ дар баъзе мавридҳо воҳидҳои мазкур дар таркиби зуд мафҳуми “шодӣ”-ро ифода намоянд ҳам, хусусияти манфӣ доранд:

– Зудтар тадбиратро гӯй, ки метарсам **аз хурсандӣ шодимарг шуда** роҳи халосиро нашунида монам (Айнӣ, Ёддоштҳо, с. 32).

Воҳиди фразеологии мазкури таркиби ҷумла **“аз хурсандӣ шодимарг шудан”** мебошад, ки ба маънои аз ҳад зиёд шодӣ карданро дорад. Вай дар фарҳанг ва тасвири забонии мардуми тоҷик дар дигар шаклҳои “аз хурсандӣ дар (ба) пӯсти (курта, ҷомаи) худ нағунчидан” [Фарҳанги ибораҳои рехта, ҷилди 2, с. 347] ва “аз шодӣ дар (ба) пӯсти худ нағунчидан” [Фарҳанги ибораҳои рехта, ҷилди 2, с. 450] низ ифода мегардад, ки мазмун ва муҳтавои воҳиди фразеологии болозикрро дода метавонад:

Қоришкамба бо шунидани ин пешниҳод **ҷунон шодӣ кард, ки аз хурсандӣ дар пӯшташ намеғунчид**, сари синааш бо шикамаш дамида баромада аз пештарааш ду баробар калонтар шуд ва барои овардани пул шитобкорона ба

тарафи бонк нигоҳ карда давид, ӯ дар роҳ чунон метохт, ки ба одамони раста нигоҳ намекард, ба саломи касе ҷавоб намедод, ҳатто ба нону ҷойи сари дӯкони одамони раста ҳам, ки пештар ба хӯрдани онҳо шарик шуданро ҳеҷ фурӯгузошт намекард, назар намеандохт... (Айнӣ, Марги судхӯр, с. 30).

Ифодаи мазкурро дар забони чинӣ низ вохӯрдан мумкин аст:

国王一向为英勇之举感到欣慰，每次见到那位英雄，心里充满喜悦 (guó wáng yí xiàng wéi yīng yǒng zhī jǔ gǎn dào xīn wèi, měi cì jiàn dào nà wèi yīng xióng, xīn lǐ chōng mǎn xǐ yuè) “Подшоҳ ҳамеша аз далерӣ хушнуд мешуд ва ҳар гоҳ паҳлавонро медид, аз шодӣ дар куртааш намеғунҷид”.

Дар ин ҷо, “шодӣ” на танҳо хусусияти ҳиссиётӣ, балки ҳамзамон ишора ба ангезаҳои амал аст, ки нишон медиҳад эҳсоси шодӣ бо қаноатмандӣ алоқаманд аст.

Ифодаи мутаоздии “шодимарг” дар фарҳанги забони тоҷикӣ ба маънои “марги ногаҳоние, ки аз ниҳояти шодӣ рӯй медиҳад, мурдан аз фарти хушҳолӣ” (Фарҳанги забони тоҷикӣ, 1,2, с. 594) маънидод шудааст, ки марги бидуни азобро ифода мекунад.

Мисоли дигарро аз асари бадеӣ баррасӣ менамоем:

Қорӣ бо дидани ин ҳол қариб буд “аз хурсандӣ дилкаф шуда шодимарг шавад”, чунки сохти он ароба аз аробаи бонк ҳеҷ фарқ надошт. Аспонаш ҳам монанди аспони аробаи бонк сиёҳ ва калон буданд. Фақат фарқ ҳамин буд, ки дар аробаи бонк се асп мебастанд, аммо ин аробаро ду асп мекашид, лекин ин фарқ ба шодии Қоришкамба ҳалал нарасонид: ӯ дарҳол фикр кард, ки “шояд як аспии бонк бемор ё маъюб шуда бошад, ки имрӯз ба ароба ду асп бастаанд”... (Айнӣ, Марги судхӯр, с. 42).

Дар забони чинӣ, айнан ҳамин ҳолатро вохӯрдан мумкин аст, хусусан, дар “Ороиши сурх” ифодаи “шодӣ” ба як сатҳи хеле муассиру бадеӣ мерасад. Ба ҷойи ифодаи “шодимарг” ё “аз хурсандӣ дилкаф шудан” дар забони чинӣ ифодаи “她高兴的心都开始飞了” (tā gāo xìng de xīn dōu kāi shǐ fēi le) “дилаш аз хонааш баромад” истифода бурда мешавад. Масалан, дар боби сеюми “红楼

梦” (hóng lóu mèng) “Ороиши сурх” вақте ки Баоюй аввалин бор Лин Дайюро мебинад: “第一次见高兴地心都飞出来了” (dì yī cì jiàn gāo xìng dì xīn dōu fēi chū lái le) “Бори аввал диду аз шодӣ дилаш аз хонааш баромад”.

Ибораи “аз шодӣ дилаш аз хонааш баромад” на танҳо “хушнудӣ” аз дидани зоҳирӣ, балки ларзиши қалб аст, ки ҳиссиётро ифода менамояд. “Ороиши сурх” аз ҷиҳати таҳқиқи маъноӣ эҳсосӣ як матни асосӣ ҳисоб меёбад, зеро ки эҳсосоти шахсиятҳоро дар ҳолатҳои “хушнудӣ-ғамгинӣ” бо маҳорати зиёд тасвир мекунад. Ин хусусияти мутазодди концепти “шодӣ”-ро нишон медиҳад, яъне намунаи ифодаи мураккаби “хушнудӣ + ғам” аст, ки на танҳо сатҳи равоӣ, балки маъноҳои фарҳангиро низ амиқтар мекунад.

Бояд тазаққур дод, ки яке аз самтҳои асосӣ ва мубрами омӯзиши фразеология дар забоншиносии чинӣ низ ошкор намудани “таъсири” фарҳанги халқ дар равандҳои стереотипизатсияи ҳаёлотӣ этнос дар бораи инсон, муҳит ва муайян кардани самтҳои арзиши этнос мебошад. Ченьюй навъи маъмултарини фразеологизмҳои забони чинӣ ба ҳисоб меравад. Он яке аз воситаҳои ифодаи тасвир аст.

Дар осори конфусианӣ, “шодӣ” мавқеи хосса дорад ва ба андешаҳои ахлоқӣ монанд ба “таҳсил”, “меҳрубонӣ” ва “одоб” алоқаманд аст. Дар “Лунюй” (боби якум) Конфусиус мегӯяд:

学而时习之，不亦说（悦）乎？(xué ér shí xí zhī, bù yì shuō (yuè) hū) ? ”Омӯхтан ва такрор кардан, оё ин шодӣ нест”?

Дар ин ҷо “шодӣ” ба маъноӣ қаноат ва таҳқиқи ҳуди ахлоқӣ, на танҳо хурсандӣ аст. Ин эҳсоси шодмонӣ аз такмили шахсият ва покизагии ботин бармеояд.

Ҳамчунин дар “Менсию” (боби дуюм) омадааст:

王之于民也，乐其乐，忧其忧 (wáng zhī yú mín yě , lè qí lè , yōu qí yōu)

“Мардум шод аст, подшоҳ хушҳол, халқ ношод, подшоҳ ночор”.

Гарчанде дар ҷумлаи мазкур калимаи “хушҳолӣ” истифода шудааст, аммо маънои он “ҳамраӣ бо мардум”-ро ифода менамояд, ки намунаи табдили “шодӣ” аз эҳсоси шахс ба арзиши иҷтимоӣ мебошад.

Мисоли дигар аз 汉书 (hàn shū) “Таърихи Хан” (Китоби Хан).

帝喜其貌美, 使侍宴于前 dì xǐ qí mào měi , shǐ shì yàn yú qián “Подшоҳ аз зебоии ӯ хушнуд шуд ва ӯро ба пеши худ ба маросим даъват кард”.

Дар ин ҷо “хушнудӣ” ихтиёри подшоҳро ифода мекунад, ки омезиши эҳсос ва кудрат аст. Дар фаранги забони мардуми чин “хушнудӣ” на танҳо як ҳолати равонӣ, балки маҳсули сохтори сиёсӣ ва омилҳои инсонӣ мебошад.

Вожаҳои эҳсосӣ дар забони чинӣ гуногун ва сершуморанд. Вожаҳое ки эҳсосоти мусбатро ифода мекунанд, чун 乐 (lè) “хурсандӣ”, 欢 (huān) “шавқ”, 喜 (xǐ) “хушнудӣ”, 悦 (yuè) “хушнудӣ”, 怡 (yí) “оромӣ”, 高兴 (gāo xìng) “хушолӣ” ва 快乐 (kuài lè) “хурсандӣ” як майдони васеи маъноӣ ташкил медиҳанд.

Ин ифодаҳои устувор, одатан, мураккабанд, ки аз рӯйи меъёрҳои забони қадимаи чинӣ вэнян (масал) сохта шудаанд. Чэньюй (зарбуласал) аз ҷиҳати маъноӣ яклухт буда, маънои умумӣ-таҳвилӣ ва хусусияти муассирӣ дорад. Дар наҳв ҳамчун узви ҷумла баромад мекунад. Таърихи чэньюй чинӣ хеле қадим аст. Дар тӯли асрҳо он дар забони чинӣ вучуд дошт, ки соҳаҳои васеи рӯзгори моддӣ ва ҳаёти маънавии мардуми Чинро инъикос менамуд. Бояд қайд кард, ки дар муқоиса бо дигар намудҳои фразеологизмҳо, чэньюй дар ҳама услубҳои нутқ – аз нутқи гуфтугӯӣ то забони адабӣ, ҳатто дар услуби илмӣ қорбурд мешавад.

Дар воҳидҳои фразеологии ифодакунандаи маъноӣ концептуалии шодӣ дар забонҳои муқоисашаванда вижагиҳои умумӣ ва хос ба назар мерасанд. Воҳиди фразеологии **“аз шодӣ дар курта нагунҷидан”** дар ҳар ду забон хусусияти фарҳангии соҳибзабонро яхел, тавассути ифодаи маъноӣ эҳсосоти баҳодихӣ, яъне шодии беҳадду ҳудуд инъикос мекунад.

Дар забони тоҷикӣ хусусияти фарккунанда дар воҳиди фразеологии **“аз хурсандӣ шодимарг шудан”** ба василаи тақобули маъноӣ, яъне дар як ифода ҳам маъноӣ мусбат ва ҳам маъноӣ манфӣ инъикос гардидан, вучуд дорад. Маъноӣ маърифатӣ ба василаи маъноӣ эҳсосоти водоркунӣ дар намунаи ин воҳиди фразеологӣ нишон дода шудааст. Ҳар қору ҳар амалеро меъёр ва ҳадду ҳудуде бояд идора кунад.

3.4. Ифодаи концепти “шодӣ” дар номи ашхос дар забонҳои тоҷикӣ ва ҷинӣ

Омӯзиш, таҳқиқ ва хусусиятҳои забонҳо ба таври муқоисавӣ масъалаҳои муҳими илми забоншиносиро муайян ва ҳаллу фасл менамояд. Аз ин ҷост, ки пажӯҳишгарон барои муайян сохтани паҳлуҳои мухталифи луғавию дастурии забонҳо дар заминаи осори илмӣ адабӣ таҳқиқоти зиёдеро ба анҷом расонидаанд. Бо вучуди ин наметавон гуфт, ки хусусиятҳои мухталифи забонҳо дар муқоиса бо якдигар айни ҳол ба пуррагӣ ҳаллу фасли ҳудро дарёфт намудааст. Махсусан, яке аз масъалаҳои муҳими илми забоншиносӣ – ин ифода ва баррасии исмҳои хос ба шумор меравад, ки дар назарияи тарҷума онҳо ба гурӯҳи “тарҷуманашавандаҳо”, яъне воҳидҳои бемуодил шомил мебошанд, ки реализаи ифодакунандаи номи одамон (исмҳои хос) аз зумраи онҳост. Концепти “шодӣ” аксар вақт ҳамчун мафҳуми ҳиссиёт зоҳир мешавад, ки дар таркиби исмҳои хос ҳамроҳ мешавад ё онро пурра ифода мекунад. Масалан, номҳои Шодӣ ва Хурсанд гуфтаҳои болоро тақвият медиҳанд ва мафҳуми “шодӣ” дар таркиби дигар номи ашхос, аз қабилӣ Дилшод, Хурсандой, Шодмон, Шодигул, Завқӣ, Шодон, Масрур, Ханда, Хандон ва амсоли инҳо, ки бо ҷузъи “шод” ва маъноӣ он таркиб ёфтаанд, вохӯрдан мумкин аст:

– Ин ба номи **Шодмон** будааст, ҳаминро аввал бинем мешавад? – аз арбоб пурсид.

Ноиб ба одамони худ барои мулофиа даровардани **Шодмонро** фармуд.

Яке аз мулозимони ноиб як бӯреча оварда дар беруни даре, ки ноиб дар даруни меҳмонхона дар пеши он дар нишаста буд, паҳн кард ва **Шодмонро** аз

байни одамоне, ки дар беруни дарвозаи арбоб қатор нишаста буданд, ҷеғ зада оварда, бар рӯи он бурёча шинонд. Аммо деҳқонони дигар ҳам даромада ба болои сари **Шодмон** рост истоданд (Айнӣ, Марғи судхӯр, с. 108).

Муқоисаи хусусиятҳои ин ё он забон бо забони дигар ба таври умумӣ ва ё аз ягон ҷиҳат дар ҳалли масъалаҳои типологияи забонҳо замина ба вучуд меорад.

Боиси зикр аст, ки, асосан, номи ашхос дар забони тоҷикӣ бар ҳилофи забони чинӣ бо ҳарфи калон навишта мешаванд. Дар забони чинӣ бинобар сабаби мавҷуд будани иероглифҳо исмҳои хос низ қатори воҳидҳои забонӣ навишта мешаванд.

Номи ашхос на танҳо аз ҷиҳати маъно, балки бо хусусиятҳои ҳоси дастурӣ низ дар ду забон аз ҳам фарқ мекунанд. Чунончӣ, категорияи ҷамъ ба исмҳои ҷинс мансуб аст, на ба исми хос, вале барои тақвияти маъно дар баъзе мавридҳо пасванди **-ҳо** як оиларо агар ифода кунад, бо шакли ҷамъ нависта мешавад, ки танҳо ҳоси забони тоҷикӣ аст.

Масалан, оилаи **хурсандзодаҳо, шодиёнҳо, масрурзодаҳо, шодизодаҳо** ва амсоли инҳо.

Дар забони чинӣ ифодаи мазкур дар шакли ҷамъ умуман вучуд надорад.

Исмҳои хос ба шахс ва предметҳои алоҳида мансуб буда, барои аз предметҳои ҳамҷинсашон фарқ кунонидани одамон ва предметҳои ҷудогона истифода мешаванд.

Дар забони тоҷикӣ ифодаи исмҳои хос аз рӯйи ҷинс ба роҳ монда мешавад, яъне исмҳои ҳоси ба ҷинси занона мансуббуда аз исмҳои мардона фарқ мекунанд. Фақат дар ҳар ду забон баъзе номҳо хусусияти якхела дошта, ба ҳар ду ҷинс тааллуқ доранд.

Масалан, Меҳрубон, Ётибор, Шараф, Табассум ва ғайраҳо.

Дар забони чинӣ низ ин ҳолатро мушоҳида кардан мумкин аст, яъне:

а) номҳои мардона:

男人用的名字

昊欣 (Hào Xīn)

昊: осмони васеъ; 欣: шодӣ

Маъно: Осмони кушод ва шодмонӣ – рамзи дили кушода ва фараҳмандӣ.

志欢 (Zhì Huān)

志: ормон, ҳадаф; 欢: шодӣ, хурсандӣ

Маъно: Дили пур аз ормон ва руҳияи хушҳолона – рамзи орзумандӣ ва некбинӣ.

逸笑 (Yì Xiào)

逸: осоиш, оромӣ; 笑: ханда, шодӣ

Маъно: Осоиш ва ханда – рамзи зиндагии ором, сабук ва беғамона.

欣朗 (Xīn Lǎng)

欣: шодӣ; 朗: рӯшанӣ, дили кушод

Маъно: Шодмонӣ ва рӯшанфикрӣ – рамзи шахсияти кушод ва мусбат.

高兴 (Gāo Xīng)

Як ибораи маъмул дар забони чинӣ, маънояш: хушҳол, шод.

Маъно ҳамчун ном: Хурсанд ва хушҳол – содда аммо самимӣ ва пурмаъно.

欢腾 (Huān Téng)

欢: шодӣ; 腾: боло рафтан, паридан

Маъно: Шодию фараҳ бо нерӯи баланд – рамзи саршории зиндагӣ ва эҳсосот.

乐然 (Lè Rán)

乐: шодӣ; 然: табиӣ, худ ба худ

Маъно: Шодии табиӣ – рамзи оромии ботин ва хушбахтии содда.

明悦 (Míng Yuè)

明: рӯшан; 悦: шодӣ

Маъно: Зеҳни равшан ва дилхуш – рамзи ақли равшан ва зиндагии дурахшон.

逸欣 (Yì Xīn)

逸: ором, бе ташвиш; 欣: шодӣ

Маъно: Дили ором ва пуршодӣ – рамзи каноатмандӣ ва хушбахтии ботинӣ.

б) номҳои занона:

昊欣 (Hào Xīn)

昊: осмони васеъ; 欣: шодӣ

Маъно: Осмони кушод ва шодмонӣ – рамзи дили кушода ва фараҳмандӣ.

志欢 (Zhì Huān)

志: ормон, ҳадаф; 欢: шодӣ, хурсандӣ

Маъно: Дили пур аз ормон ва руҳияи хушҳолона – рамзи орзумандӣ ва некбинӣ.

逸笑 (Yì Xiào)

逸: осоиш, оромӣ; 笑: ханда, шодӣ

Маъно: Осоиш ва ханда – рамзи зиндагии ором, сабук ва беғамона.

欣朗 (Xīn Lǎng)

欣: шодӣ; 朗: рӯшанӣ, дили кушод

Маъно: Шодмонӣ ва рӯшанфикрӣ – рамзи шахсияти кушод ва мусбат.

高兴 (Gāo Xìng)

Як ибораи маъмул дар забони чинӣ, маънояш: хушҳол, шод.

Маъно ҳамчун ном: Хурсанд ва хушҳол – содда аммо самимӣ ва пурмаъно.

欢腾 (Huān Téng)

欢: шодӣ; 腾: боло рафтан, паридан

Маъно: Шодию фараҳ бо нерӯи баланд – рамзи саршории зиндагӣ ва эҳсосот.

乐然 (Lè Rán)

乐: шодӣ; 然: табиӣ, худ ба худ

Маъно: Шодии табиӣ – рамзи оромии ботин ва хушбахтии сода.

明悦 (Míng Yuè)

明: рӯшан; 悦: шодӣ

Маъно: Зеҳни равшан ва дилхуш – рамзи ақли равшан ва зиндагии дурахшон.

逸欣 (Yì Xīn)

逸: ором, бе ташвиш; 欣: шодӣ

Маъно: Дили ором ва пуршодӣ – рамзи каноатмандӣ ва хушбахтии ботинӣ.

в) номҳои мутааллиқ ба занону мардон:

昊欣 (Hào Xīn)

昊: осмони васеъ, 欣: шодӣ

Маъно: Васеъ ва фараҳбахш, бо дили кушод ва рӯҳи шод.

志欢 (Zhì Huān)

志: ормон, ҳадаф, 欢: шодӣ

Маъно: Дили пур аз ормон ва шодмонӣ, бо руҳияи некбин ва ғаъол.

逸笑 (Yì Xiào)

逸: осоиш ва озодагӣ, 笑: ханда ва шодӣ

Маъно: Орому сабукдил, бо табиати озод ва хушҳол.

欣朗 (Xīn Lǎng)

欣: шодӣ, 朗: рӯшанфикрӣ ва дили кушод

Маъно: Шод ва рӯшанфикр, бо хусусиятҳои кушод ва мусбат.

高兴 (Gāo Xìng)

Калимаи маъмули шодмонӣ, ки ҳамчун ном истифода мешавад:

Маъно: Шод ва фараҳманд, сода вале самимӣ.

欢腾 (Huān Téng)

欢: шодӣ, 腾: боло рафтан ва паридан

Маъно: Нерӯи пурра ва шодмонӣ, рамзи зисти пурқувват ва фараҳбахш.

乐然 (Lè Rán)

乐: шодмонӣ, 然: табиӣ ва ором

Маъно: Шодӣ бо табиати ором ва дили фараҳбахш.

明悦 (Míng Yuè)

明: рӯшан, 悦: шодӣ

Маъно: Зеҳни равшан ва дили хушҳол, бо ояндаи дурахшон.

逸欣 (Yì Xīn)

逸: осоиш ва оромиш, 欣: шодӣ

Маъно: Дили ором ва шод, бо ҳисси каноатмандӣ ва хушбахтӣ.

Ҳамин тавр, хусусияти маърифатии концепти “шодӣ” дар номи ашхоси забонҳои муқоисашаванда бештар ҳувайдост.

Мусаллам аст, ки тавлиди фарзанд дар ҳама хонадони солим новобаста аз ҳалқияту миллат хушбахтиву хурсандӣ ва фараҳафзо аст. Мақоли ҳалқии тоҷикӣ “хонае, ки тифл дорад, ғусса дар он хона нест...”, далели ин гуфтаҳост. Падару модари хонавода бо орзую нияти нек ва ояндаи дурахшони фарзанд барои ҷовидона нишон додани эҳсосоти хурсандии хеш ба тифли навзод ном мениҳанд. Бо номгузорӣ намудани калимаҳои ифодакунандаи концепти “шодӣ” номи ашхос хусусияти маърифатии маъноӣ концептуалии шодӣ дар ҳаёти соҳибзабонон бештар мучалло мегардад.

Хулосаи боби сеюм

Концепти “шодӣ” яке аз муҳмтарин ҳиссиёт барои ифодаи эҳсосот дар фарҳанги забонии мардуми тоҷику чин ба шумор меравад, ки таърихи қадима дорад. Вай бо роҳҳои гуногун шарҳу тавзеҳ дода шуда, дар адабиёти бадеӣ ва забони гуфтугӯӣ мақоми арзанда дорад. Аз ин рӯ, адибон фикру андешаҳои худро бо ҳиссиётҳои гуногун баён менамоянд, ки бо рамзҳои мусбат алоқамандии зич дорад. Ҳамзамон, дар фарҳанги забонии мардуми тоҷику чин мафҳуми “шодӣ” на танҳо ҳиссиёт ва ҳолати равонӣ, балки як вижагии хоси фарҳангии иҷтимоиро низ ифода мекунад, ки дар тақвият додани муҳаббату самимият нақши бориз мебозад.

Таҳлили масъалаи мазкур барои расидан ба мақсад чунин натиҷа дод:

1. Концепти шодӣ дар фарҳангу тамаддуни миллати тоҷику чин арзиши баланди илмию зебоишинохтӣ дорад, ки дар забони тоҷикӣ бештар дар зухур нишон додани эҳсоси ботинии фардӣ ва ҷамъиятӣ ва дар фарҳанги мардуми чин ба мувозинат бо муҳити атроф алоқаманд аст;

2. Низоми калимаҳои ифодакунандаи эҳсосот дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ дар тақия ба концепти “шодӣ” аз дидгоҳҳои забоншиносӣ, маъноӣ, забоншиносии шинохтӣ ва таърихӣ, таҳаввули таърихӣ ин вожа, таҳлили лингвистии он дар матн ба таври гуногун баррасӣ мегардад;

3. Консепти “шодӣ” дар фарҳанги мардуми тоҷик бештар дар зухур кардани эҳсосоти ботинӣ ва дар фарҳанги мардуми чин дар ботин бе нишон додан дар зоҳир ифода меёбанд;

4. Мафҳуми “шодӣ” ба ҳаёти фарҳангӣ ва тамаддуни ҳар як миллат иртибот дошта, хусусияти маърифатии он дар ифодаҳои мачозӣ, воҳидҳои фразеологӣ, зарбулмасалу мақолҳо ва номи ашхос вижагӣҳои худро дорад.

ХУЛОСА

Масъалаи типологияи концепт ва раванди ташаккули он яке аз аввалин масъалаҳои назариявӣ мебошад, ки дар забоншиносии шинохтӣ (маърифатӣ) мавриди омӯзиш қарор мегирад. Концепт маҳсули бисёрҷонибаи равонӣ, дониш ва таҷрибаи инсонро инъикос мекунад ва такрори яклухти воқеият мебошад. Ҳангоми нигоҳ доштани вазифаҳои асосии худ-сохтори дониш ва воҳидҳои раванди фикр, концепт аз ҷиҳати мундариҷа ва сохтори худ гуногунанд. Типологияи концепт имконпазир ва зарур аст, зеро баррасиҳо, таҳлилҳо ва нишондодҳо вижагиҳои типологию муқоисавиро муайян мекунанд, ки дар тасвири забони ҷаҳон замина мегузоранд.

Концепти “шодӣ” хусусияти возеҳи миллӣ дорад. Он инчунин, хусусияти муҳимтарини ғоявиест, ки дар забони табиӣ таҷассум ёфтааст.

1. Дар низоми маъношиносӣ маънои концептуалӣ мавқеъ ва вазифаҳои худро дар шинохти хусусиятҳои забонӣ ва маърифатӣ касб намудааст. Маънои концептуалӣ аз маънои луғавӣ фарқ мекунад. Дар мавридҳои муайян умумият ва фарқияти маъноҳои луғавӣ ва концептуалӣ инъикос мегарданд. Умумияти асосии маъноҳои луғавӣ ва концептуалӣ дар он аст, ки ифодаи ин навъи маъноҳо бештар бо воҳидҳои забон сурат мегиранд;[2- М]

2. Маънои концептуалӣ илова бар воҳидҳои забон метавонад тавассути рамзҳо, ишораҳо, аломатҳо, нақшаҳо, диаграммаҳо, расмҳо ва ғайраҳо ифода гардад;

3. Бо дарназардошти омӯзиши асосҳои назариявӣ вобаста ба назарияи концепт меёри шинохти маънои концептуалӣ, навъҳои маънои концептуалӣ, ҷойгоҳи маънои концептуалӣ, таъсирпазирии он дар марзи маъноӣ, фарқияту умумият, хусусияти забонию маърифатии концепт муайян мегардад;

4. Дар забоншиносии умумӣ таҳқиқу омӯзиши концепт ҳамчун падидаи забонӣ таърихи тулонӣ надорад. Ҳарчанд ки дар робита бо дигар илмҳо ин бахш аз асрҳои миёна мавриди пажӯҳиш қарор гирифта буд. Дар забоншиносии тоҷик бо усулу равиши муосир аз даврони соҳибистиклолӣ дар заминаи забоншиносии шинохтӣ таҳлили концептуалӣ ба роҳ монда шуд, аммо заминаҳои таҳлили

концепталӣ аз давраҳои таърихӣ инкишофи таърихи забони тоҷикӣ ба вучуд омадааст. Дар давраи нави таърихи забони тоҷикӣ дар марҳилаи классикӣ ва даврони шуравӣ ин замина мустаҳкам гардида, барои дар марҳилаи нави инкишофи забоншиносии шинохтии муосири тоҷик барои омӯзиши концепт шароит фароҳам овардан мусоидат намуд; [6- М]

5. Концепти “шодӣ” ба навъи концепти равонӣ шомил буда, эҳсосоти мусбатро дар асоси баҳодихӣ, зебоишинохтӣ ва водоркунӣ ифода мекунад. Концепти “шодӣ” ифодаи эҳсоси як шахс набуда, бо тарзу воситаҳои ифода шудан концептосфераи худро ташкил карда метавонад; ;[4- М]

6. Маъноии концептуалии шодӣ дар забони тоҷикӣ вобаста ба хусусияти забонӣ ва фарҳангӣ мавқеи меҳварӣ дорад. Дар таносуби маъноии мусбат/манфӣ дар ҷойгоҳи баланди шкалавии мусбат қарор дорад;

7. Хусусияти забонии маъноии концептуалии шодӣ дар таносуби парадигматикии гипонимӣ-гиперонимӣ, муродифӣ, мутазоддӣ ва сохти калимаҳо – сода, сохта ё вандӣ, мураккаб ва омехта ифода мегардад;

8. Дар воҳидҳои фразеологӣ на танҳо маъноии яклухти ин воҳидҳо дар ифодаи маъноии концептуалии шодӣ, балки ҷузъҳои дохили воҳидҳои фразеологӣ низ саҳмгузоранд. Соматизми “дил” дар ифодаи маъноии концептуалии шодӣ дар намунаи таъсирпазирии ҷузъи воҳиди фразеологӣ мавқеи меҳварӣ дорад. Дигар соматизмҳои дохили воҳидҳои фразеологӣ низ дар ифодаи маъноии концептуалии шодӣ бевосита ё бавосита иштирок мекунанд;

9. Зарбулмасалу мақолҳо дар баробари хусусияти фарҳангӣ вобаста ба ифодаи маъно дар маъноии концептуалии шодӣ мавқеи муайян доранд;

10. Ҳангоми баррасии концепти эҳсосоти шодӣ дар сатҳи калима вижагии он ҳолату вазъият пурра ба инобат гирифта мешавад, чунки як воҳиди забонӣ вобаста ба маъноии худ метавонад чанд навъи эҳсосро ифода кунад ва ҳамзамон, як эҳсос метавонад тавассути воҳидҳои гуногуни луғавӣ ифода шавад;

11. Ҳангоми баррасии концепти “шодӣ” дар забони тоҷикӣ муайян гашт, ки калимаҳои иқтибосии арабӣ дар нишон додани концептосфераи концепти “шодӣ”

низ мавқеъ доранд. Фарҳангу луғатҳо барои муайян намудани меъёри шинохти маъноӣ концептуалӣ заминаи мусоид фароҳам меоранд; [2-М]

12. Дар забони чинӣ ифодаи концепти “шодӣ” бо хусусияти забонӣ дар таносуби гипонимӣ-гиперонимӣ, муродифӣ, мутазоддӣ, воҳидҳои фразеологӣ, калимаҳои сода ва мураккаб ифода мешавад.

13. Муқоисаи маъноӣ концептуалӣ дар забонҳои гуногун заминаи бунёдии забоншиносии шинохтии муқоисавиро дар тасвири забонии ҷаҳон мегузорад; [4-М]

14. Барои муайян кардани вижагиҳои маъноӣ концептуалии шодӣ дар масири таърихи забонҳои муқоисашаванда баррасӣ кардани мавзӯи моҳияти забонӣ, маъноӣ ва фарҳангии концепти “шодӣ”-ро ошкор месозад;

15. Вижагии маъноӣ концептуалии шодӣ барои соҳибзабонон дар асоси муқоиса бештар умумият ва фарқияти тарзу равиши ифодаи маъноӣ концептуалии шодиро дар забонҳои муқоисашаванда нишон додааст; [2-М]

16. Марзи маъноӣ дар ифодаи маъноӣ концептуалии шодӣ ҳам дар низоми макропадида ва ҳам дар низоми микропадида бо назардошти муқоисаи ифодаи ин маъно дар ду забон ҳудуди ҷойгиршавии маъноӣ ҳастаӣ ва маъноҳои каноравиро дар таносуб муайян мекунад; ;[1-М]

17. Дар раванди муқоиса муайян гардид, ки хусусияти фарҳангии воҳидҳои фразеологӣ дар забони тоҷикӣ барои ифодаи маъноӣ концептуалии шодӣ бо назардошти навъҳои маъно ҷун коннотативӣ, эҳсосотӣ ва муҳимтар аз ҳама, прагматикӣ бештар зухур ёфтааст; [5- М]

18. Ифодаи маъноӣ концептуалии шодӣ дар намунаи номи ашхос дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ нисбат ба фарқият умумият ё ин ки монандӣ бештар дида мешавад; [3-М]

19. Таҷассуми маъноӣ концептуалии шодӣ дар баргузориҳои ҷашну маросимҳои мардуми тоҷику чин низ бо вижагиҳои дорои арзишҳои миллию фарҳангии ба ҳар як миллат хос мушоҳида мегардад; [4-М]

20. Муқоисаи ифодаи маъноӣ концептуалии шодӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ бо назардошти концепти забонӣ ва фарҳангӣ будан тасвири забонии ҷаҳони

консепти “шодӣ”-ро дар намунаи ду забони мардумони Шарқ дар забоншиносии шинохтӣ вобаста ба омӯзиши консепт ҳамчун падидаи забонӣ-фарҳангӣ муайян мекунад; [4-М]

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИЧАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Дар асоси таҳқиқоти баанҷомрасида, бо мақсади корбурди концептшиносӣ ва тақмили он дар ҷомеа, тавсияҳо оиди истифодаи натиҷаҳои таҳқиқот оварда мешавад:

1. Маҷмуи ҳамаи донишҳо, тасаввуирот, ақидаҳои амалӣ ва назариявии ҳаррӯзаи шахс ё халқро концепт меноманд, ки мафҳуми маҷмуи донишҳои мантиқан даркгардида мебошад. Натиҷаи дарки олам ба воситаи тафаккур низ концепт ном дорад. Аз ҳамин лиҳоз мавзӯи интихобнамуда дар илми тоҷик як падидаи нав, мубрам ва айни муддао ҳисобида мешавад.

2. Дар асоси натиҷаҳои диссертатсия вижагиҳои назариявӣ ва амалии концепти “шодӣ” ҳамчун навъи концепти равонии эҳсосотӣ дар шакли монография пешниҳод гардад.

3. Ба тариқи муқоиса омӯхтани масъалаҳои концептшиносӣ чиҳати ба даст овардани маълумоти маҷмуии илмӣ оид ба шинохт, мукамал ва васеъ намудани дониш оид ба тасвири ҷаҳон мусоидат мекунад.

4. Натиҷаҳои таҳқиқотро метавон дар раванди таълими забоншиносии шинохтӣ (когнитивӣ), фарҳангӣ, қавмӣ инчунин барои гузаронидани семинарҳо ва курсҳои махсус аз ҷанни забоншиносии умумӣ, типологияи муқоисавӣ ва назарияи тарҷума истифода бурд.

5. Инчунин, натиҷаҳои таҳқиқотро барои тайёр намудани асосҳои лингвистии омӯзиши забони чинӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии равияи филологӣ дар вақти гузаронидани курсҳои махсус, семинарҳо ва дар лексияҳо аз ҷанни амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода кард.

6. Хусусиятҳои миллию фарҳангии концепти «шодӣ» ба ҳалли масъалаҳо барои зоҳир намудани қонуниятҳои умумӣ ва хусусиятҳои хоси забонҳо дар соҳаи вожашиносӣ мусоидат мекунад. Ҳамчунин барои ҳал намудани як қатор масъалаҳои назариявии забоншиносӣ метавонад кумак расонад.

I. РҶӢХАТИ АДАБИЁТ

A) Маводди илмӣ ва илмӣ-методӣ:

1. Азиззода, Д.М. Концепти «муҳаббат//love» дар тасвири забонии ҷаҳон (дар асоси маводи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ) [Матн]: Диссертатсия барои дарёти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) / Д.М. Азиззода. – Душанбе, 2019. – 150 с.
2. Алефиренко, Н.В. Теория языка [Текст] / Н.В. Алефиренко. – М.: Издательский центр «Академия», 2004.– 368 с.
3. Амиралиев, С.М. Тилдин. Менталдык семантикасындагы кинологиялык концепттер [Текст]: Автореф. дис. канд. филол. наук / С.М. Амиралиев. – Бишкек, 2014. – 21 с.
4. Аскольдов, С. А. Концепт и слово [Текст] / С. А. Аскольдов. // Русская словесность: Антология / под ред. В. П. Нерознака. – М.: «Academia», 1997. – С. 30- 43.
5. Арутюнова, Н. Д. Язык и мир человека [Текст] / Н. Д. Арутюнова – М., 1999. – 204 с.
6. Арсланбекова, Н. Э. Структурно-семантическая характеристика концепта «Радость» в английском и русском языках [Текст] / Н.Э. Арсланбекова // Мир науки, культуры, образования. – 2016. - № 4 (59). – С. 231-232
7. Афанасьева, Е. Н. Вербализация эмоции радости в романе Амма Аччыгыйа «Сааскы кэм» («Весенняя пора») [Текст] / Е.Н.Афанасьева // Вестник Северо-Восточного федерального университета им. М.К. Аммосова. – 2016. - С.60-69
8. Ахмедова, Д. Х. Национальная специфика концепта «еда» в таджикском и китайском языках [Текст]: автореф дис. на соис. учен. степ. канд. филолог. наук / Д. Х. Ахмедова. – Душанбе, 2020. – 16 с.
9. Бабушкин, А.П. Типы концептов в лексикофразеологической семантике языка [Текст] / А.П. Бабушкин. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. – 103 с.

10. Баранов, А.Н. О типах сочетаемости метафорических моделей [Текст] / А.Н. Баранов // Вопросы языкознания. – 2003. – № 2. – С.94
11. Бабенко Л. Г. Концептосфера русского языка: ключевые концепты и их репрезентации (на материале лексики, фразеологии и паремиологии) [Текст] / Л.Г. Бабенко. - Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. ун-та, 2010. - 340 с.
12. Бойматова, Н.К. Майдони семантикии мафхуми «зебой» дар забоншиносии тоҷикӣ ва англисӣ [Матн]: дис. барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзоди илмҳои филологӣ / Н. Бойматова. – Душанбе, 2019. – 174 с.
13. Болдырев, Н. Н. Язык и система знаний. Когнитивная теория языка [Текст] / Н. Н. Болдырев. – М.: «Дом-ЯСК», 2018. – 480 с.
14. Бэкон, Ф. О достоинстве и приумножении наук [Текст] / Ф. Бэкон. –Лондон, 1605. – 263 с.
15. Вежбицкая, А. Семантика, культура и познание: общечеловеческие понятия в культуроспецифичных контекстах [Текст] / А. Вежбицкая. - М., 1993, вып. 3. – С. 188
16. Вежбицкая, А. Семантика, культура и познание: общечеловеческие понятия в культуроспецифичных контекстах [Текст] / А. Вежбицкая // Thesis, 1993. - Вып. 3. - С.185-206.
17. Воркачев, С.Г. Концепт счастья: понятийный и образный компоненты [Текст] / // Известия РАН. Сер. литературы и языка. - 2001. Т. 60.- № 6. - С. 47–58;
18. Воркачев, С.Г. Концепт счастья: значимостная составляющая [Текст] / С.Г. Воркачев // Язык, коммуникация и социальная среда. - Воронеж: Перемена, 2002. Вып. 2. - С. 4-18.
19. Воркачев, С.Г. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа [Текст] / С.Г. Воркачев. - Краснодар, 2002. - 142 с.
20. Воркачев, С.Г. Воркачева Е.А. Концепт счастья в английском языке: значимостная составляющая [Текст] / С.Г. Воркачев, Е.А Воркачева //

- Массовая культура на рубеже XX–XXI веков: Человек и его дискурс. - М.: Азбуковник, 2003. - С. 263–275 ;
21. Воркачев, С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт [Текст] / С.Г. Воркачев. - М.: ИТДГК «Гнозис», 2004. - 192 с.
22. Воркачев, С.Г. К эволюции языкового менталитета: «Русское счастье» [Текст] / С.Г. Воркачев // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. - 2012. - № 2 (18). - С. 69–75].
23. Гак, В. Г. Сопоставительная лексикология [Текст] / В. Г.Гак. – М., 1977. – С. 14-15.
24. Гердер, Г. Размышления о происхождении языка [Текст] / Г. Гердер. – Берлин, 1772. - 226 с.
25. Гулназарова, Ж. Таснифоти маъноии феъл дар «Баҳористон»-и Абдурахмони Чомӣ [Матн] / Ж.Гулназарова. – Душанбе: Шучоиён, 2011. – 168 с.
26. Гулназарова, Ж. Низоми маъноии феъл дар забони адабии тоҷикӣ (бар маъноии осори бадеии Абдурахмони Чомӣ) [Матн] / Ж. Гулназарова. – Душанбе: ҶДММ Абдурахмон-Р, 2022. – 332с.
27. Гулова, З. А. Концепт «Еда» в русском и польском языках [Текст]: дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук / З. А. Гулова. – Душанбе, 2015. – 163 с.
28. Гумбольдт, В. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества [Текст] / В.О. Гумбольдт // Избранные труды по языкознанию. - М.: Прогресс, 1984. - С. 37.
29. Гаффоров, Р. Забон ва услуби Раҳим Ҷалил (Дар асоси материали «Одамони ҷовид») [Матн] / Р. Гаффоров. – Душанбе: Дониш, 1966. – 224 с.
30. Давлатмирова, М. Б. Универсальное и этноспецифичное в языковой репрезентации макроконцепта «судьба» (на материале таджикского, арабского и шугнано-рушанской группы языков) [Текст]: автореф. дис. на соиск. учен. степ. д.-ра. филол. наук: / М. Б. Давлатмирова. – Душанбе, 2019. – 51 с.

31. Джаббарова, М. Т. Неспрягаемые формы глагола в русском и таджикском языках: учебное пособие [Текст] / М. Т. Джаббарова. – Душанбе: Изд-во РТСУ, 2007. – 105 с.
32. Джаматов, С.С. Становление и развитие лингвистической терминологии таджикского и английского языков [Текст]: автореф. доктор... филол. Наук / С.С. Джаматов. – Душанбе, 2016. - 46 с.
33. Джамshedов, П. Семантика видов в таджикском, русском, английском языках [Текст] / П. Джамshedов. – Душанбе, 1989. – 173 с.
34. Дичковская Е.А. Лингвокультурный концепт как единица ментальной и вербальной репрезентации культурного опыта социума [Текст] / Е.А. Дичковская. – Минск, 2013. – 183 с.
35. Звегинцев, В. А. Язык и лингвистическая теория [Текст] / В. А. Звегинцев. – М.: МГУ, 1973. – 164 с.
36. Имомзода, М. М. Национальная специфика языковой объективации концепта «семья» в лексико-фразеологической и паремиологической системах таджикского и китайского языков [Текст] / М. М. Имомзода. – Душанбе, 2017. – 192 с.
37. Искандарова, Д.М. Взаимовлияние лингвистических школ и традиции и роль таджикской лингвистической традиции в истории мирового языкознания [Текст] // Забон – рукни тоат. – Душанбе, 2004. – С. 128-134.
38. Исматов, С. Тоҷ андар “Шоҳнома” [Матн] / С. Исматов – Душанбе: Деваштич, 2009. – 166 с.
39. Камолиддинов, Б. Забон ва услуби Ҳаким Карим [Матн] / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Ирфон, 1967. – 186 с.
40. Камолиддинов, Б. Услубшиносӣ [Матн] / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Ирфон, 1983. – 116 с.
41. Карасик, В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс [Текст] / В.И. Карасик. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
42. Карасик, В. И. Иная ментальность [Текст] / В. И. Карасик, О. Г. Прохвачева, Я. В. Зубкова, Э. В. Грабарова. - М.: Гнозис, 2005. - 352 с.

43. Каримова, Н. И. Фазо ҳамчун категорияи концептуализатсияи тасвири лингвистии ҷаҳон (дар асоси забонҳои русӣ, полякӣ ва тоҷикӣ) [Матн]: дис. барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои филологӣ: / Н. Каримова. – Душанбе, 2019. – 270 с.
44. Касимов, О. Лексика и словообразование в “Шахнаме” Абулқосим Фирдоуси [Текст] / О. Касимов. – Душанбе, 2006. – 346 с.
45. Касимов, О. Деривация в «Шахнаме» Абулкасима Фирдавси [Текст] / О. Касимов. – Душанбе, 2006. – 346 с.
46. Касимова, М.Н. Краткий русско-таджикский тематический учебный словарь / М.Н. Касимова, Д.М. Искандарова. – Душанбе, ТГНУ, 2002. – 66 с.
47. Кириллова, Н. Н. Предмет и методы исследования идиоэтнической фразеологии [Текст] / Н.Н. Кириллова. - Л., 1988. - 18 с.
48. Кобозева, И.М. Актуальные проблемы современной лингвистики [Текст] / сост. Л. Н. Чурилина. - М.: Флинта; Наука, 2008. – 416 с.
49. Кобозева, И.М.. Лингвистическая семантика [Текст] / И.М. Кобозева. М.: Эдиториал УРСС, 2000. - 352 с.
50. Ковшова, М. Л. Культурно-национальная специфика фразеологизмов (когнитивные аспекты) [Текст]: дисс. ... канд. филол. наук / М.Л. Ковшова. - М., 1996. – 244 с.
51. Колесов, В. В. Концептология: конспект лекций, читанных в сентябре-декабре 2010 года [Текст] / В.В. Колесов. -. СПб.: Филологический фак-т СПбГУ, 2012. 168 с.
52. Колесов, В.В. Концепт культуры: образ – понятие – символ [Текст] / В.В. Колесов // Вестник Санкт Петербургского университета. - 1992, Серия 2. Вып. 3. - № 16. - С. 30–40.
53. Красавский, Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах [Текст] / Н.А. Красавский. - Волгоград: Перемена, 2001. 495 с.

54. Красавский, А.Н. Концепт «Радость» в русской лингвокультуре (на материале словарных статей и ассоциативного словаря) [Текст] / А.Н. Красавский // Известия ВГПУ. – 2010, №5. – С. 4-7
55. Кубрякова, Е.С. Язык и знание [Текст] / Е.С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
56. Қосимова, М. Н. Об дар “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ [Матн] / М.Н. Қосимова. – Душанбе: Деваштич, 2003. – 165 с.
57. Қосимова, М. Н. Чор унсур: маъниофаринӣ, калимасозӣ(дар асоси маводи «Маснавии маънавӣ») [Матн] / М.Н. Қосимова. – Душанбе: Деваштич, 2007. – 265 с.
58. Қосимова, М. Н. Вожаи бад: маъно, калимасозӣ, вазифаҳои грамматикӣ (дар асоси осори асрҳои 1X-X) [Матн] / М.Н. Қосимова. – Душанбе: Сино, 2011 – 80с.
59. Курбонова, Х. Х. Национально-специфические особенности концепта «Сабр» (терпение) в таджикской и русской этнолингвокультурах [Текст]: дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: / Х. Х. Курбонова. – Душанбе, 2021. – 197 с.
60. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем: Пер. с англ. [Текст] / Д. Лакофф, М. Джонсон. – М., 2004. – 256 с.
61. Лихачев, Д.С. Концептосфера русского языка [Текст] / Д.С. Лихачев // Изв. РАН – СЛЯ. – 1993. – №1. – С. 3-9.
62. Мамедова, М. Дж. Концепт «ум» в китайской и русской языковых картинах мира (на материале фразеологических едениц, пословиц и поговорок) [Текст]: дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: / М. Дж. Мамедова. – Душанбе, 2015. – 245 с.
63. Маслова, В. А. Поэт и культура: концептосфера Марины Цветаевой [Текст] / В.А. Маслова. - М.: Флинта; Наука, 2004. - 256 с.
64. Маслова, В. А. Введение в когнитивную лингвистику [Текст] / В.А. Маслова. - М.: Флинта: Наука, 2006. - 296 с.

65. Маслова, В. А. Когнитивная лингвистика: учеб. Пособие [Текст] / В. А. Маслова. – 3-е изд. – М., 2007. – 272 с.
66. Маслова, В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений [Текст] / В. А. Маслова. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
67. Матробиён, С. Қ. Андешае чанд доир ба муносибати «консепт» бо «мафҳум» [Матн] / С.Қ. Матробиён, М. А. Маҳмудзода // Паёми ДМТ, бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2019. – №2. – С. 31-33.
68. Матробиён, С. Қ. Доир ба пажӯҳиши мафҳуми «тасвири забони ҷаҳон» дар забоншиносии мосир [Матн] / С. Қ. Матробиён, Д. М. Азиззода // Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – №1. – С. 152-156
69. Матробиён, С. Этнолингвистикаи тоҷик: назария ва пажӯҳиши амалӣ. Китоби 1. Асосҳои назарии этнолингвистика ва тасвири ҷаҳон [Матн] / С. Матробиён. – Душанбе, 2022. – 268 с.
70. Матробиён, С. Қ. Маҷмуаи таълимӣ-методӣ аз ҷанми «Этнолингвистика» (Забоншиносии қавмӣ) [Матн] / С. Қ. Матробиён. – Душанбе, 2011. – 50 с.
71. Матробиён, С. Қ. Забони тоҷикӣ. Китоби дарсӣ [Матн] / С. Қ. Матробиён, П. Абдуллоева. – Душанбе: «Нодир», 2009. – 218 с.
72. Маҳмудзода, М. А. Муқоисаи консепти «дил» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» [Матн]: Диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) / М. А. Маҳмудзода. – Душанбе, 2019. – 160 с.
73. Маҷидов Ҳ. Фразеологияи забони ҳозираи тоҷик [Матн] / Ҳ. Маҷидов. – Душанбе, 1982. –104 с.
74. Маҷидов, Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. Луғатшиносӣ. Ҷ.1 [Матн] / Ҳ. Маҷидов. – Душанбе: Деваштиҷ, 2007. – 241 с.
75. Маъсумӣ, Н. Забон ва услуби Аҳмади Дониш [Матн] / Н. Маъсумӣ. – Душанбе: Дониш, 1976. – 65 с.

76. Мерзлякова, И. С. Лингвокультурные концепты и их роль в формировании национального характера (на материалах Франции) [Текст] / И.С. Мерзлякова. - Улан-Удэ, 2009.
77. Мирбобоев А. Муқаддимаи филологияи эронӣ [Матн] А. Мирбобоев. – Душанбе, 2015. – 342 с.
78. Мирзоева, З. Дж. Концепт «хлеб-нон» в русском и таджикском языках [Текст]: дис. на соиск. учен. степ. канд. филол.наук: 10.02.20 / З. Дж. Мирзоева. – Душанбе, 2016. – 340 с.
79. Мухторов, З. Лексикаи ирфонии ғазалиёти Саной [Матн] / З. Мухторов. – Душанбе, 2001. – 130 с.
80. Мухторӣ, Қ. Хусусиятҳои луғавию услубии ашъори Рӯдакӣ [Матн] / Қ. Мухторӣ. – Душанбе, 2006. – 130 с.
81. Муҳаммадиев, М. Синоним ва таҳлили силсилаҳои синонимӣ он [Матн] / / М. Муҳаммадиев //М асъалаҳои забон ва адабиёт. Қисми 2. –Душанбе, 1975. – С. 231-239.
82. Муҳаммадиев, М. Дар бораи калима ва инкишофи маънои он [Матн] / М. Муҳаммадиев // Мактаби советӣ. – 1976. - №3. – С. 18-22.
83. Муҳаммадиев, М. Баъзе хусусиятҳои лексикии «Шоҳнома» [Матн] / М. Муҳаммадиев. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2005.– 138 с.
84. Мягкова, Е.Ю. Эмоциональная нагрузка слова: опыт психолингвистического исследования [Матн] / Е.Ю. Мягкова. - Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – С. 65 – 66.
85. Нағзибекова, М.Б Лексико-семантические группы качественных прилагательных таджикского и русского языков, выражающие общую оценку внешности человека [Текст] / М.Б. Нағзибекова, Ш.Р. Хасанова // Вестник РУДН. Теория языка. Семиотика. Семантика. – М., 2018. , № 3. –С. 883-895.
86. Неретина, С. Слово и текст в средневековой культуре. Концептуализм Абеяра [Текст] / С. Неретина. - М.: Гнозис, 1994. - 216 с.

87. Назарзода, С. Забони тоҷикӣ ва худшиносии миллӣ / С. Назарзода. – Душанбе, 2018. – 208 с.
88. Назарзода, С. Лингвистическое изучение классических письменных памятников / С. Назарзода. – Душанбе, 2004. – 335 с.
89. Назарзода, С. Пояҳои густариши забони миллӣ [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе: Эр-граф, 2016. – 272 с.
90. Озерова, Е.Г. Концепт «Радость» в лингвокультуре русского языка и его репрезентация в русских прозаических текстах [Текст] / Е.Г. Озерова, М.Ю. Покручина. – М., 2016. -168 с.
91. Пименова, М.В. Введение в концептуальные исследования: уч. Пособие [Текст] / М.В. Пименова, О.Н. Кондратьева: ГОУ ВПО «Кемер. гос. ун-т». – Кемерово: Кузбассвузизд, 2006. – 179 с.
92. Пименова, М.В. Символы культуры в концептуальных структурах (на примере концепта игра) [Текст] // Новое в когнитивной лингвистике XXI века: сборник научных статей / отв. ред. М.В. Пименова. - Киев: Издательский дом Д. Бураго, 2013. - 495 с.
93. Пименова, М.В. Лебедь: слово & символ [Текст] // Язык, культура, этнос / отв. соред. О.Н. Морозова, М.В. Пименова. Бишкек – Санкт-Петербург: СПбГЭУ, 2017. - 490 с.
94. Пименова, М.В. Концепты радуга и rainbow: от этимологии до символа [Текст] / М.В. // Язык и культура XXI века / под общей ред. М.В. Пименовой. СПб.: СПбГЭУ, 2019. 256 с.
95. Пономарева, Е.Ю. Концептуальная оппозиция «Жизнь-Смерть» в поэтическом дискурсе (на материале поэзии Д. Томаса и В. Брюсова) [Текст]: автореф. ... дис. канд. филол. наук: 10.02.20. - Тюмень, 2008. - 22 с.
96. Попова, З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика [Текст] / З.Д. Попова. - М.: АСТ, Восток-Запад, 2007. – 315 с.
97. Раҳимӣ, С. С. Концепт «измена» в русском и таджикском языках [Текст]: дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: 10. 02.20 / С. С. Раҳимӣ. – Душанбе, 2016. – 340 с.

98. Рахимова, Ш.Б. Эмотивные глаголы как компонент функционально-семантического поля эмотивности в русском и таджикском языках) [Текст]: автореф. ди ... канд. фил. наук: 10.02.20/ Ш.Б. Рахимова. –Душанбе, 2010. – 25 с.
99. Рахмонова, Н.Б. Отражение концепта «свадьба» в таджикском и памирских языках [Текст]: дис. на соиск. учен. степ. канд. филол.наук. / Н. Б. Рахмонова. –Душанбе, 2019. – 159 с.
100. Ризяпова, Э.М. Научный аппарат когнитивного описания концепта «внимание» [Текст] / Э.М. Ризяпова // Вестник Башкирского университета. - 2009. - Т. 14. № 1. - С. 110-113.
101. Рубец, М.В. Таъсири забони чинӣ ба фарҳанги барандагони он [Матн] / М.В. Рубец // Таърихи фалсафа. - Душанбе: ИФРОН, 2009. - № 14. - С. 111-112.
102. Рустамов, Ш. Забон ва замон [Матн] / Ш. Рустамов. – Душанбе: Ирфон, 1981. – 256 с.
103. Сабзаев, С. Забон ва сабки баёни Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ [Матн] / С. Сабзаев. –Душанбе, 2014. – 520 с.
104. Саймиддинов Д. Форсии бостон [Матн] \ Д. Саймиддинов –Душанбе, 2007. – 190 с.
105. Саломов, М. Ифодаи маҷоз дар ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ [Матн] / М. Саломов. – Душанбе, 2001.– 137с.
106. Саломов, М. Вижагиҳои савтӣ, маъноӣ ва маҷозӣ фразеологии забони шеърӣ тоҷикӣ [Матн] / М. Саломов. – Душанбе: Пойтахт, 2017. – 266 с.
107. Саломов, М. Вижагиҳои забонии ғазалиёти шоирони асрҳои XII-XIV (таҳлили сохтори фонетикӣ, семантикӣ ва фразеологию луғавӣ) [Матн]: дис ... док. илм. фил: 10.02.22 / М. Саломов. –Душанбе, 2018. – 367с.
108. Саломиев, М. Вижагиҳои луғавӣ ва маъноӣ забони ғазалиёти шоирони асри XII – XIV [Матн] / М. Саломиев. – Душанбе, 2020. – 158 с.
109. Сафарова, Г.Ф. Семантическое поле слова «зан» (женщина) в таджикской поэзии [Текст] / Г.Ф. Сафарова. – Душанбе: Нушбод, 2021. – 212 с.

110. Сергеева, Д.В. Концепт "радость" в русском и английском языках (Сопоставительный анализ на материале произведений Ф.М. Достоевского и Ч. Диккенса) [Текст]: Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Д.В.Сергеева. - М., 2004. - 207 с.
111. Степанов, Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования [Текст] / Ю.С. Степанов. - М., 1997. - 824 с.
112. Степанов, Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования [Текст] / Ю. С. Степанов. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 990 с.
113. Стефанский, Е.Е. Концептуализация негативных эмоций в мифологическом и современном языковом сознании: на материале русского, польского и чешского языков [Текст]: дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19 / Е.Е. Стефанский; [Место защиты: Волгогр. гос. пед. ун-т]. - Самара, 2009. - 385 с.
114. Талбакова, Ҳ. Антонимҳои феъл дар забони тоҷикӣ [Матн] / Ҳ. Талбакова // Сохтор ва қорбасти воҳидҳои забони тоҷикӣ. – Душанбе, 1999. – С. 59-67.
115. Телия, В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц [Текст] / В.Н.Телия. –М.: Наука, 1986. -143 с.
116. Телия, В.Н. Культурно-национальные коннотации фразеологизмов [Текст] / В.Н. Телия // Славянское языкознание. XI международный съезд славистов. - М., 1993. - С. 302-314.
117. Тилавов, Б. Зарбулмасалҳои машҳур [Матн] / Б. Тилавов. – Душанбе: Дониш, 1983. – 126 с.
118. Токарёв, В.Г. Современный русский литературный язык. Лексикология [Текст] / В.Г. Токарёв. – Тула, 2008. -150 с.
119. Тоҷиев, Д. Осори мунтахаб [Матн] / Д. Тоҷиев.– Душанбе: ДДМТ, 2005. – С. 142.
120. Турсунов, Ф.М. Лексико-семантический анализ пословиц и поговорок в таджикском и русском языках: на материале произведений Фазлиддина

- Мухаммадиева [Текст]: Дисс...канд. филол. наук: 10.02.20 / Ф.М. Турсунов. – Душанбе, 1999. - 158 с.
121. Турсунов, Ф.М. Безэквивалентная лексика в переводе (на материале английского и таджикского языков). Монография [Текст] / Ф.М. Турсунов. – Душанбе, 2015. - 432 с.
122. Умаров, Д.А. Таҳқиқ ва омӯзиши истилоҳи «консепт» дар забоншиносии муосир [Матн] / Д.А. Умаров // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2023. - №1 (102). – С. 70-75.
123. Уфимцева, А.А. Слово в лексико-семантической системе языка [Текст] / А.А. Уфимцева. – М., 1968.
124. Уфимцева, А. А. Лексическое значение языка [Текст] / А.А. Уфимцева. – М., 1986. – 322 с.
125. Уфимцева, А. А. Лексическое значение. Принцип семиологического описания лексики [Текст] /А. А. Уфимцева. –М.: Наука, 1986. – 239 с.
126. Фозилова, Ш. К. Концепт «богатство» в английской, русской и таджикской лингвокультурах на материале фразеологических единиц, пословиц и поговорок [Текст]: дис. на соиск. учен. степ. канд. филол.наук / Ш.К. Фозилова. – Душанбе, 2019. – 211 с.
127. Фреге, Г. Смысл и денотат [Текст] / Г. Фреге // Семиотика и информатика: Вып. 35. – М., 1997. – 68 с.
128. Хочаев, Д. Гуфтори накӯ кӯҳан нагардад [Матн] / Д. Хочаев. – Душанбе, 2013. – 230 с.
129. Худяков, А.А. Концепт и значение [Текст] / А.А. Худяков // Языковая личность : культурные концепты. - Волгоград, 1996. - С. 97-103.
130. Чжан, И. Концепт “земля в китайской и русской картинах мира [Текст] / И. Чжан // Филологические науки. Вопросы теории и практики. - № 11 (53) 2015, часть 3. – С. 209-211.
131. Чамшедов, П. Авесто [Матн] / П. Чамшедов. – Душанбе: Эр-граф, 2013. – 131 с.

132. Чамшедов, П. Фарҳанги ориёии бостон аз дирӯз то имрӯз [Матн] / П. Чамшедов. – Душанбе: Эр-граф, 2021. – 492 с.
133. Шанбезода, Х. Забон ва тафаккур [Матн] / Х. Шанбезода. – Душанбе, 2020. - 250 с.
134. Шарифова, Ф. Хусусиятҳои вожагонии «Кашф–ул–махҷуб»-и Хучвирӣ [Матн] / Ф. Шарифова. –Душанбе: Ирфон, 2011. – 138 с.
135. Шаховский, В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания [Текст] / В.И.Шаховский. - Волгоград, 1983. – С. 13-32.
136. Шаховский, В. И., Панченко Н. Н. Национально-культурная специфика концепта «обман» во фразеологическом аспекте [Текст] / В.И. Шаховский, Н.Н. Панченко // Фразеология в контексте культуры. - М., 1999. - С. 285-288.
137. Шаховский, В.И. Лингвистическая теория эмоций: Монография [Текст] / В.И. Шаховский. – М.: Гнозис, 2008. – 416 с.
138. Шаховский, В.И. Эмоции: Долингвистика, лингвистика, лингвокультурология [Текст] / В.И. Шаховский. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 128 с.
139. Шаховский, В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка [Текст] / В.И. Шаховский. - М.: URSS, 2019. - 206 с.
140. Щерба, Л.В. Языковая система и речевая деятельность [Текст] / Л.В. Щерба. – М.: Наука, 1974. – 428с.
141. Шопенгауэр, А. Мир как воля и представление [Текст] / А. Шопенгауэр. – М., 1993. – Т. 1 – 672 с.; [Электронный ресурс]. URL: <http://ccl.pku.edu.cn/> (Корпус китайского языка Пекинского национального университета).

Б). Маводди электронӣ

142. Бенвенист, 1974: 45Modern Studies of Social Issues 2021, Volume 13, Number 4, Part 2 [Эл. ресурс]. URL: <http://soc-journal.ru>
143. Воркачев, 2001; Гурьянова, 2017. URL: <https://videouroki.net/razrabotki/kontsiept-schast-iev-russkoi-i-azykovoi-kartinie-mira.html> [санаи мурочиат: 07.07.2020];

144. Дичковская, Е.А. Лингвокультурный концепт как единица ментальной и вербальной репрезентации культурного опыта социума [Эл. ресурс]. URL: <file:///C:/Users/Acer%20Swift/Desktop/Дичковская%20Е.А.%20Лингвокультурный>
145. Хайруллина, Д. Д. К вопросу о типологии концептов. Издательство «Грамота» [Эл. ресурс]. URL: www.gramota.net. 218.
146. Черкашина Н.В. № 2. URL: [https:// cyberleninka.ru/article/n/kontsept-schastie-v-russkom-yazyke](https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-schastie-v-russkom-yazyke) 2016 [санаи мурочиат: 07.07.2020].
147. Шамшур, М. А. Фразеологизмы ченьюй как вербализаторы концепта «любовь» в китайском языке / М.А. Шамшур. – М.: Издательство «Грамота», 2014. – 210 с. [Эл. ресурс]. URL: www.gramota.net
148. Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2021. Том 14. Выпуск 11
149. 汉语同义词词典. (Словарь синонимов китайского языка) [Электронный ресурс]. URL: <http://www.diyifanwen.com/jinyici/jinyici-D/015712389.htm> (дата обращения: 16.07.2015). 13. 范崇俊. 汉语规范大词典[Z]. 上海: 汉语大词典出版社, 2004. (Фань Чун Цзюнью. Большой нормативный словарь китайского языка. Шанхай: Изд-во большого словаря китайского языка, 2004. 1190 с.).
150. vozhaju.tj/search [Эл. ресурс]
151. <http://old.kmt.tj/khabib-yusufi-man-fakat-az-rokhi-berlin-ba-stalinobod-hokham-bozgasht>
152. <https://adabi.site/>

В). Луғатҳо:

153. Кубрякова, Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов [Текст] / Е.С. Кубрякова. -М., 1996. – 245 с.
154. Лингвистический энциклопедический словарь [Текст]. – М.: Советская энциклопедия, 1990. - 683 с.

155. محمد معين. فرهنگ فارسی 2. جلد. – تهران. 1375.
156. Саймиддинов Д. Фарҳанги ҳузворишҳои паҳлавӣ [Матн] \ Д. Саймиддинов – Душанбе, 2007. – 190 с.

Г). Сарчашмаҳо:

157. Абдурахмони, Ҷомӣ,. Бахористон [Матн] / А. Ҷомӣ. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2008. -139 с.
158. Айнӣ, С. Энциклопедияи насри муосири тоҷик: Ёддоштҳо (чаҳор қисм): Иборат аз як китоб [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣи Энциклопедияи Миллии Тоҷик, 2009. – 680 с.
159. Айнӣ, С. Марги судхӯр (повест) [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: ТҶБ “Истиқбол”, 2011. –156 с.
160. Айнӣ, С. Дохунда [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Ирфон, 1984 – 415с.
161. Амонов, Р. Дар доманаи кӯҳҳои кабуд [Матн] / Р. Амонов. – Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1961. – 235 с.
162. Артемьева, Г.М. Фата на дереве [Текст] / Г.М. Артемьева. – М.: Эксмо, 2022. – 220 с.
163. Ахтарони Адаб [Матн]. Ҷ.19.– Душанбе, 2011. - 480 с.
164. Ганҷавӣ, Н. Куллийёт. Дар панҷ чилд. Ҷ.5. [Матн] / Н. Ганҷавӣ. – Душанбе: Ирфон, 1984.
165. Гончар, О. Японские зарисовки [Текст] / О. Гончар // Огонек. - №26, июнь 1961. -300 с.
166. Макаренко, А.С. Педагогическая поэма [Текст] / А.С. Макаренко. – Питер, 2023. – 768 с.
167. Муҳаммад, Ғиёсуддин. Ғиёсуллоғот. Ҷ. 1. [Матн]. – Душанбе, 1987. – 480 с.
168. Муҳаммад, Ғиёсуддин. Ғиёсуллоғот. Ҷ. 2. [Матн]. – Душанбе, 1988. – 416 с.
169. Муҳаммадиев, Ф. Муҳочирон [Матн] / Ф. Муҳаммадиев. – Сталинобод, 1959. – 189 с.

170. Наимӣ, Қ. Рӯзи равшан [Матн] / Қ. Наимӣ. – Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1957. – 73 с.
171. Ниёзӣ, Ф. Духтари ҳамсоя [Матн] / Ф. Ниёзӣ. – Душанбе, 1964. – 90 с.
172. Ниёзӣ, Ф. Вафо. Қ.2. [Матн] / Ф. Ниёзӣ. – Душанбе: Ирфон, 1966. – 496 с.
173. Саъдӣ, Шерозӣ,. Бӯстон [Матн] / С. Шерозӣ. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2008. -150 с.
174. Улуғзода, С. Навобод [Матн] / С. Улуғзода – Душабе: Ирфон, 1976. – 368 с.
175. Фарзона. Девон. Панҷсад ғазал [Матн] / Фарзона. – Хучанд, 2014
176. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ. 1. [Матн]. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 951 с.
177. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ. 2. [Матн]. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 947 с.
178. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ.1. [Матн]. – Душанбе, 2008. – 949 с.
179. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ.2. [Матн]. – Душанбе, 2008. – 944 с.
180. Фозилов, М. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик чилди 1. [Матн] / М. Фозилов. – Душанбе, 1963 – 952с.
181. Фозилов, М. Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикию форсӣ, қисми 1 [Матн] / М. Фозилов. – Душанбе, 1975. – 868 с.
182. Фозилов, М. Гулчини зарбулмасал ва мақолҳои тоҷикию форсӣ [Матн] / М. Фозилов. – Душанбе: Дониш, 1976. – 376 с.
183. Ҳофизӣ Шерозӣ. Девон [Матн] / Ҳофиз. – Душанбе: Адиб, 2005. – 520 с
184. 孔子 《诗经》，汉代尊为经典，公元前551年—前479年 (Конфутсий ва «Китоби сурудҳо» (Ши чин); дар давраи сулолаи Хан ин асар ҳамчун як

классикаи муқаддас эътироф мешуд. Солҳои зиндагии Конфутсий: 551 – 479 то милод)

185. 刘向, 《楚辞》 长安 (今西安) 南宋时期 (约12世纪) (Лю Сян ва асари «Чу сы» дар шаҳри Чанъан (муосир — шаҳри Сиан) ҷамъоварӣ ва таҳрир шудааст. Қадимтарин нусхаи боқимонда ба давраи сулолаи Сун Чанубӣ (тақрибан асри XII) тааллуқ дорад)
186. 司马迁, 《史记》, 西安, 南宋时期 (约12世纪) (Симā Чиён) «Таърихи бузург»-ро навишт, ки дар давраи Чанубии Сун (асри XII) дар Шиан (ё минтақаҳои наздик) ҷоп шудааст.
187. 刘义庆, 《世说新语》, 南朝宋 (5世纪) 南京, 1138年 (Лю И Чин, нависандаи машҳури чинӣ «Ши Шуо Син Юй» яке аз китобҳои машҳури адабиёти классикии Чин Асри V давраи таърихӣ (Давлати Сун) Нанкин - шаҳре ки дар он замон пойтахти Давлати Сун буд, нашри 1138 сол).
188. 王羲之, 《兰亭集序》, 今浙江绍兴, 东晋永和九年 (353年) (Ван Сичжи), «Муқаддимаи ҷамъияти Ланьтин», ҳозира Чжэцзян, Шаосин, соли 353 (давраи ҳукмронии подшоҳии Шарқии Цзинь, солҳои)
189. 曹雪芹, 《红楼梦》、北京, 约1750-1791年(Цао Сюэцинъ, «Хунлоумэн» (Олами сурх) Пекин, тақрибан 1750–1791).
190. 左丘明 《左传》 山东 约公元前4世纪 (Зу Чюмин, «Тафсири Чунчю» (Чуан-цюи Зу) вилояти Шандун, тақрибан асри IV пеш аз милод (ҳукмронии давлати Чжоу).
191. 贾仲明 《三国演义》, 江西 约1422年 (Чзя Чжунмин, «Қиссаи се подшоҳӣ» (Саньго яньи), вилояти Чянси, тақрибан соли 1422 мелодӣ).

Д) Адабиёт бо забони чинӣ:

192. 黄伯荣、廖序东, 《现代汉语》(第5版), 北京, 高等教育出版社, 2011年 (Хуан Борун ва Ляо Сюдун, «Забони ҳозираи чинӣ» (нашри 5-ум), Пекин: Нашриёти маорифи олий, соли 2011).

193. 王力：《汉语史稿》，北京：中华书局，1980年 (Ван Ли. «Очерки таърихи забони чинӣ», Пекин: Нашриёти Чжунхуа, соли 1980)
194. 丁声树：《汉语词汇学教程》，北京，北京大学出版社，2004年 (Дин Шэншу: «Дарси луғати забони чинӣ», Пекин, Нашриёти Донишгоҳи Пекин, соли 2004)
195. 陆俭明，《现代汉语词汇研究》，北京，商务印书馆，2002年 (Лу Чжанмин, «Омӯзиши луғати забони муосири чинӣ», Пекин, Нашриёти тичоратӣ, соли 2002)
196. 朱德熙，《语法讲义》，北京，商务印书馆，1985年 (Чжу Дэси, «Дарси грамматикӣ», Пекин: Нашриёти тичоратӣ, соли 1985).
197. 陈原，《汉语语义分析导论》，北京，北京大学出版社，1996年 (Чен Юань, «Муқаддимае бар таҳлили маъноии забони чинӣ», Пекин: Нашриёти Донишгоҳи Пекин, соли 1996).
198. 詹卫东，《汉语情感词研究》，北京：社会科学文献出版社，2009年 (Чжан Вэйдун, «Омӯзиши калимаҳои эҳсосоти забони чинӣ», Пекин: Нашриёти адабиёти иҷтимоӣ, соли 2009).
199. 胡建华，《认知语言学视角下的汉语情感词研究》，武汉：华中科技大学出版社，2015年 (Ху Цзяньхуа, «Омӯзиши калимаҳои эҳсосоти забони чинӣ аз дидгоҳи забоншиносии шнохтӣ», Вухан: Нашриёти донишгоҳи илму технологияи Хуачжун, соли 2015).
200. , 《文化语言学》，北京：北京大学出版社，2003年 (Ван Жунпэй, «Фарҳангшиносии забонӣ», Пекин: Нашриёти Донишгоҳи Пекин, соли 2003).
201. 陈原：《语言文化学初探》，北京：中国社会科学出版社，1997年 (Чен Юань, «Муқаддима ба забоншиносии фарҳангӣ», Пекин: Нашриёти илмҳои иҷтимоӣ Чин, соли 1997).

202. 杨义, 《中国文化精神》, 北京, 北京大学出版社, 2001年 (Ян И, «Рӯҳи фарҳанги Чин», Пекин: Нашриёти Донишгоҳи Пекин, соли 2001).
203. 李宇明: 《汉语文化学引论》, 北京: 商务印书馆, 2000年 (Ли Юймин: «Муқаддима ба забоншиносии фарҳангии чинӣ», Пекин: Нашриёти тичоратӣ соли 2000).
204. 傅佩荣, 《中国古代情感思想史》, 北京, 华文出版社, 2004年 (Фу Пэйжун, «Таърихи афкор ва эҳсосоти Чини қадим», Пекин: Нашриёти Хуавэнь, соли 2004)
205. 孙玉文, 《中国情感词语义文化研究》, 北京, 北京语言大学出版社, 2010年(Сунь Юйвэнь, «Омӯзиши фарҳангӣ-маъноии калимаҳои эҳсосотии чинӣ», Пекин: Нашриёти Донишгоҳи забони чинӣ, соли 2010).
206. 彭青龙: 《语言与文化: 跨文化视角下的研究》, 上海: 复旦大学出版社, 2007年 (Пэн Цинлун, «Забон ва фарҳанг, Таҳқиқот аз дидгоҳи фарҳангҳои гуногун», Шанхай: Нашриёти Донишгоҳи Фудан, соли 2007).
207. 张斌, 《汉语情感词语义场研究》, 广州, 中山大学出版社, 2012年 (Чжан Бин, «Омӯзиши майдонҳои маъноии вожаҳои эҳсосотии забони чинӣ», Гуанчжоу, Нашриёти Донишгоҳи Чуншан, соли 2012)
208. 周有光, 《语言与文化》, 北京, 商务印书馆, 2003年 (Чжоу Югуан, «Забон ва фарҳанг», Пекин, Нашриёти тичоратӣ, соли 2003)
209. 叶蜚声、徐通锵: 《语言学纲要》(第4版), 北京, 北京大学出版社, 2011年 (Е Фэйшэн ва Сюй Тунцянь, «Асосҳои забоншиносӣ» (нашри 4), Пекин, Нашриёти Донишгоҳи Пекин, соли 2011)

210. 胡壮麟、朱永生等：《语言学教程》(第5版)，北京，高等教育出版社，2015年 (Е Фэйшэн ва Сюй Тунцянь: «Асосҳои забоншиносӣ» (нашри 4), Пекин: Нашриёти Донишгоҳи Пекин, соли 2011)
211. 潘文国， 《语言学基础理论》， 北京,商务印书馆， 2001年 (Пань Вэньго: «Назарияи асосии забоншиносӣ», Пекин, Нашриёти тичоратӣ, соли 2001).
212. 李洪儒， 《汉语词义演变研究》， 北京， 语文出版社， 2008年 (Ли Хунжу， «Омӯзиши тағйироти маъноии калимаҳои чинӣ», Пекин: Нашриёти забон, соли 2008).
213. 李如龙， 《汉语语义学》， 南京， 南京大学出版社， 1995年 (Ли Жулун， «Маъношиносии забони чинӣ», Нанкин: Нашриёти Донишгоҳи Нанкин, соли соли 1995)
214. 马建忠：《马氏文通》， 北京：中华书局， 1983年 (Ма Чянжун， «Грамматикаи Ма», Пекин， Нашриёти Чжунхуа, соли 1983).
215. 郑张尚芳：《上古汉语研究》， 北京， 中华书局， 2002年 (Чжэн Чжан Шанфан， «Омӯзиши забони чинӣи қадим», Пекин， Нашриёти Чжунхуа, соли 2002).
216. 王宁， 《中国现代语言学史》， 北京：商务印书馆， 1999年 (Ван Нин， «Таърихи забоншиносии муосири Чин», Пекин: Нашриёти тичоратӣ, соли 1999).
217. 周祖谟， 《古汉语词汇研究》， 北京：商务印书馆， 1991年 (Чжоу Зумо， «Омӯзиши луғати забони чинӣи қадим», Пекин: Нашриёти тичоратӣ, соли 1991).
218. 郑伟， 《词汇语义场理论研究》， 上海：复旦大学出版社， 2006年 (Чжэн Вэй: «Назарияи майдонҳои маъноии луғат», Шанхай: Нашриёти Донишгоҳи Фудан, 2006).

219. 段玉裁, 《说文解字注》, 北京: 中华书局, 1981年 (Дуань Юйцай: «Тафсири шуовэнь цзецзы», Пекин, Нашриёти Чжунхуа, соли1981).
220. 《汉语大词典》编辑委员会编: 《汉语大词典》(全12卷), 上海: 汉语大词典出版社, 1986–1994年 (Кумитаи таҳририяи «Луғати бузурги забони чинӣ», «Луғати бузурги забони чинӣ» (12 чилд), Шанхай: Нашриёти луғати бузурги чинӣ, соли1986–1994)
221. 北京大学中国语言学研究中心: 《现代汉语语料库》(CCL语料库), 北京大学, 2003年 (Маркази омӯзиши забони чинӣ, Донишгоҳи Пекин: «Корпуси забони муосири чинӣ» (Корпуси CCL), Донишгоҳи Пекин, соли2003).
222. 殷美达, 《英汉表“喜悦”习语的隐喻转喻认知对比分析》2023年 (Инь Мейда, «Таҳлили муқоисавии шнохтии метафора ва метонимияи ибораҳои «хурсандӣ» дар забони англисӣ ва чинӣ», соли2023).
223. 周鑫: 《俄汉语喜悦情感词隐喻对比研究》2025年 (Чжоу Синь: «Муқоисаи метафораи калимаҳои эҳсоси «хурсандӣ» дар забони русӣ ва чинӣ», соли2025).
224. 赵文慧: 《基于语料库的汉语情感“喜”概念量词研究》2019年 (Чжао Вэньхуэй: «Омӯзиши миқдории мафҳуми «хурсандӣ» дар забони чинӣ бо истифода аз корпус», соли2019).
225. 胡玉华: 《汉语心理动词历时演变研究》(2018硕士论文) (Ху Юйхуа: «Омӯзиши таърихии тағйироти феълҳои раванӣ дар забони чинӣ» (Рисолаи магистрӣ), соли2018).
226. 张欣, 《汉语情感类成语研究》2022年 (Чжан Синь, «Омӯзиши ибораҳои пословиҳои эҳсосӣ дар забони чинӣ», соли 2022).
227. 王永雪: 《现代汉语心理动词的语义构词研究》2023年 (Ван Юнсюэ: «Омӯзиши сохтори маъноии феълҳои раванӣ дар забони муосири чинӣ», соли2023).

228. 王力《古代汉语》北京, (中华书局) 2000年 (Ван Ли: «Забони чинӣи қадим», Пекин, Нашриёти Чжунхуа, соли 2000).
229. 段玉裁《说文解字注》, 北京, 中华书局, 2008年 (Дуань Юйцай: «Тафсири шуовэнь цзецзы», Пекин, Нашриёти Чжунхуа, соли 2008)
230. 高名凯《汉语语法理论》, 北京, 、商务印书馆 ,1983年 (Гао Минкай: «Назарияи грамматикаи забони чинӣ», Пекин, Нашриёти тичоратӣ, соли 1983).
231. 陆俭明《现代汉语八百词》 北京, 商务印书馆, 2003年 (Лу Цзяньмин: «Ҳаштсад калимаи забони муосири чинӣ», Пекин, Нашриёти тичоратӣ, соли 2003).
232. 詹卫东《认知语言学导论》, 上海, 上海外语教育出版社上海外语教育出版社, 2002年 (Чжань Вэйдун: «Муқаддима ба забоншиносии шнохтӣ», Нашриёти маорифи хориҷии Шанхай, соли 2002)
233. 王宁《文化语境中的语言》, 北京, 北京大学出版社, 2009年 (Ван Нин: «Забон дар контексти фарҳангӣ», Пекин, Нашриёти Донишгоҳи Пекин, соли 2009).
234. 胡壮麟等《语言学教程》北京大学出版社, 2012年 (Ху Чжуанлин ва диг, «Дастури забоншиносӣ», Пекин, Нашриёти Донишгоҳи Пекин, соли 2012).
235. 王宏志《情感与语言：汉语情绪词研究商务》, 北京, 商务印书馆印书馆, 2014年 (Ван Хунчжи: «Эҳсос ва забон: Омӯзиши калимаҳои эҳсосии забони чинӣ», Пекин, Нашриёти тичоратӣ, соли 2014).
236. 李宇明 (主编)《汉语大词典》汉语大词典, 上海, 汉语大词典出版社, 2000年 (Ли Юймин (муҳаррир): «Луғати бузурги забони чинӣ», Шанхай, Нашриёти луғати бузурги чинӣ, соли 2000).
237. 周有光《语文与文化》, 北京, 商务印书馆, 1995年 (Чжоу Югуан: «Забон ва фарҳанг», Пекин, Нашриёти тичоратӣ, соли 1995).

I. ИНТИШОРОТ АЗ РӢӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ:

А). Дастури таълимӣ:

[1-М] **Аймайти Б.**, Гулназарзода Ж.Б. Типологияи сифат дар забони тоҷикӣ ва чинӣ / Б. Аймайти, Ж. Гулназарзода // Курси махсус. Дастури таълимӣ. - Душанбе. 2022. - 98 с.

Б). Мақолаҳо дар маҷаллаҳои илмӣ эътирофшудаи КОА-и назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон:

[2-М]. **Аймайти Б.** (BAIHETIGUI AIMATI). Мафҳуми “хушбахтӣ” дар фаҳмиши мардуми тоҷику чинӣ / Б. Аймайти // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2024. - №9. - С.67-71

[3-М]. *Bayheti Guli Aymaiti*. The distinction of the conceptual meaning «joy» in Tajik and Chinese languages / B.G. *Aymaiti* // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2025. - №1. - С.173-179

[4-М]. Гулназарзода Ж.Б. Муқоисаи концепти мафҳуми “шодӣ” дар забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва хитойӣ / Ж.Б. Гулназарзода, **Б. Аймайти** // Паёми Донишгоҳи забонҳо. Бахши илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих. – Душанбе, 2025. - №2 (58). - С.5-10

[5-М]. **Аймайти, Б.** (BAIHETIGUI AIMATI) Маънои концептуалии “шодӣ” дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ / Б. Аймайти // Фурӯғи илм. Маҷаллаи байналмилалии илмӣ КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2025. - №2(06). - С.383-389

В) Мақолаҳо ва фишурдаи интишорот дар маҷмуаҳои дигар:

[6-М]. Гулназарзода Ж.Б. (BAIHETIGUI AIMATI) Мавқеи навъҳои маънои луғавӣ дар ифодаи концепти “шодӣ” / Ж.Б. Гулназарзода, **Б. Аймайти** // Маводди конференсияи илмӣ-амалӣ таҳти унвони: «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ ва адабиётшиносӣ дар замони муосир». - Душанбе, 2022. - С. 10-13

[7-М]. **Аймайти Б.** (BAIHETIGUI AIMATI) “Забони миллат – ҳастии миллат” – шиноснома ва таърихномаи забони тоҷикӣ / Б. Аймайти, Ж.Б. Гулназарзода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ таҳти унвони: «Масъалаҳои марбут ба забон дар осори безаволи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои

миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон”. – Душанбе, 17-уми майи соли 2025. - Душанбе, 2022. - С. 289-294

[8-М]. Аймайти, Б. (BAIHETIGUI AIMATI) Компоненты концепта «радость» в современном языкознании (на основе толковых словарей) / Б. Аймайти // Маводди конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ таҳти унвони: «Русский язык в современном билингвальном пространстве». - Душанбе, 2023. - С. 86-92